

VÄEN VÄKIMIEHET.

Hannu Raittilan *Miesvahvuus* realismin avantgardena

Taija Hägg

Pro gradu-tutkielma

Kotimainen kirjallisuus

Historian, kulttuurin ja taiteiden
tutkimuksen laitos

Turun yliopisto

Kesäkuu 2017

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Historian, kulttuurin ja taiteiden
tutkimuksen laitos

HÄGG, TAIJA: Väen väkimiehet. Hannu Raittilan *Miesvahvuus* realismin avantgardena.

Pro gradu-tutkielma, 91 s.
Kotimainen kirjallisuus
Kesäkuu 2017

Tutkimus tarkastelee Hannu Raittilan novellikokoelmaa *Miesvahvuus*. Teoksen on aiemmin tulkittu käsittelevän suomalaisen miehen identiteetin kriisiä modernisoituvassa maailmassa ja sen on nähty haikailevan takaisin menneeseen agraari-Suomeen. *Miesvahvuuden* representoima ahdinko ei kuitenkaan liity muuttuvaan miehen asemaan, vaan yhteiskunnallisiin ja taloudellisiin rakenteisiin, jotka rajoittavat toimijuutta.

Marxilaiset kirjallisuudentutkijat Georg Lukács ja Bertol Brecht olivat realismin tehtävästä väitellessään yhtä mieltä siitä, että realismin tulee kuvata yhteiskunnallisia valtasuhteita. Brecht painotti, että realismin tehtävää eli yhteiskunnallisen todellisuuden kuvaamista sen muuttamiseksi, voi toteuttaa myös modernistisia keinoja hyödyntävä avantgardemainen realismi. Tutkielmassa tarkastellaan, voiko *Miesvahvuuden* lukea realismin avantgardeksi 1930-luvun marxistien kuvaamalla tavalla.

Työn teoreettisena viitekehyksenä hyödynnetään italialaista, 1960-luvulla alkunsa saanutta uusmarxilaista filosofiaa, josta käytetään nimeä operaismo tai autonominen marxismi. Keskeisenä teoreettisena käsiteparina työssä käytetään Paolo Virnon esiin nostamaan jaottelua kansan ja väen välille. Eronteon juuret juontavat aina modernin valtion syntysijoille. Siinä missä yhtenäisyyttä karttava väki edustaa kansalaisvapautta, ylläpitää kansa valtion suvereniteettia. Tutkielmassa osoitan, että *Miesvahvuus* tematisoi keskeisiä kapitalismin postfordistista piirteitä, kuten kansallisen suvereniteetin rapautumista ja uusliberaalia hallinnallisuutta. Samalla novellikokoelma representoi erilaisia vastarinnan muotoja, jotka edellyttävät valtiokeskeisestä kansalaisen roolista irtautumista. Samalla teos käsittelee sekä novellien henkilöhahmojen että kirjallisuuden lajina potentiaalia vastustaa kapitalistista reifikoitumista.

Avainsanat: realismin avantgarde, postfordismi, fordismi, uusliberalismi, Hannu Raittila, *Miesvahvuus*.

SISÄLLYS

1. ALUKSI	2
1.1 Tutkimuskohde ja teoreettinen viitekehys.....	2
1.2 Keskeiset käsitteet	11
2. KANSAN KUVAT	17
2.1 Muistojen paradoksit	17
2.3 Biopolitiikan vastaanotolla.....	29
2.4 Kansalaisia tuottamassa	32
2.5 Postfordismin hallinta	37
2.6 Esineistyneet ihmissuhteet	42
3 VÄEN VASTARINTA.....	46
3.1 Uuden talouden laboratoriossa	46
3.2 Karnevaalin kumous.....	50
3.3 Sotatalous.....	54
3.4 Mielivaltainen media	60
3.5 Sotakirjallisuuden jatkumo	65
3.6 Ulos pelilaudalta.....	72
4. LOPUKSI	82
5. LÄHTEET	86

1. ALUKSI

1.1 Tutkimuskohde ja teoreettinen viitekehys

Kirjallisuus etenee aaltoliikkeessä, toteaa Erkki Sevänen. Toisinaan se osallistuu kiihkeästi aikakautensa diskursiivisen kentän ja todellisuuden määrittämistä koskeviin symbolisiin kamppailuihin. Välillä se taas vetäytyy luomaan vaihtoehtoisia maailmoja ja tarkastelemaan subjektien sisäistä maailmaa sekä omaa luonnettaan. Talous, kapitalismi, yhteiskuntaluokat ja sosiaalinen eriarvoisuus palasivat takaisin kirjallisuuden teemoiksi 1990-luvun loppupuolella kun poliittisesta sääntelystä vapautettu markkinakapitalismi levisi kaikkialle yhteiskuntaan ja ulotti toimintaperiaatteensa elämänalueille, joihin sen on perinteisesti ajateltu sopivan huonosti. Kirjallisuus siirtyi vuosituhannen vaihteessa laajamittaisesti käsittelemään yhteiskunnallisia ilmiöitä ja näin liittyi jatkumoon yhdessä 1700-luvun valistusajan kirjallisuuden, 1800-luvun realismin ja naturalismin, vuosien 1910-1939 avantgarden sekä 1960 -1970-lukujen poliittisen kirjallisuuden kanssa. (Sevänen 2014, 48.)

Markkinakapitalismin leviämistä yhteiskuntaan käsittelevät vuosituhannen vaihteen molemmin puolin esimerkiksi Kari Hotakaisen *Ihmisen osa* (2009), *Jumalan sana* (2011) ja *Luonnon laki* (2013), Mari Mörön *Kiltin yön lahjat* (1998), Arto Salmisen *Paskateoria* (2001), *Ei-kuori* (2003) ja *Kalavale* (2005), Juha Seppälän *Paholaisen haarukka* (2008) ja *Mr. Smith* (2012). Työelämän muutoksia taas käsittelevät esimerkiksi Arto Salmisen *Varasto* (1998), Tommi Melenderin *Kunnian mies* (2007) sekä Juha Seppälän *Yhtiökumppanit*. (Sevänen 2014, 49.)

Kapitalismia on käsitellyt myös Hannu Raittila useissa romaaneissaan (Ojajärvi 2006, 290; 2013a, 296-300; 2013b, 150, 154-156; Turunen & Kirstinä 2013, 79). Raittilan vuonna 1999 ilmestynyt novellikokoelma *Miesvahvuus* (M) sen sijaan on liitetty identiteetin ongelmallisuutta käsittelevään kirjallisuuteen – joka sekin oli merkittävä teema vuosituhannen vaihteen kirjallisuudessa.

Maskuliinisuuden kriisiytymistä Ojajärvi mainitsee *Miesvahvuuden* lisäksi käsiteltävän seuraavissa teoksissa: Antti Tuurin *Miehiä naisten kanssa* (1993), Kaiho Niemisen *Mies ja elokuu* (1996), Juha Seppälän *Jumala oli mies* (1996), Petteri Paksuniemen *Ammattimies* (1997), Petri Tammisen *Miehen ikävä* (1997), Marko Leinon *Miehen tehtävä* (1999), Mikko Makkosen *Mies ja haluton nainen* (1999) sekä Esa Sariolan *Miehelle kuuluu kaikki* (2003). (Ojajärvi 2006, 9, 13.) Samanlaisen tulkinnan tekee *Miesvahvuudesta* pro gradun kirjoittanut Maria Vihla. Ojajärvi tosin ymmärtää identiteetin kitkaisuuden juontavan juurensa suhteessa naiseen ja naisen muuttuneeseen asemaan kun taas Vihla tulkitsee sen johtuvan yhteiskunnan modernisoitumisesta (Ojajärvi 2006, 9; Vihla 2002, 40). Vihla hyödyntää teoriaa hegemonisesta maskuliinisuudesta ja tulkitsee *Miesvahvuuden* tematisoivan suomalaisen miehen kyvyttömyyttä sopeutua 1990-luvun lopun modernisoituneeseen yhteiskuntaan (Vihla 2002, 87). Teoksen henkilöhahmot eivät kuitenkaan ole epäonnistuneet moderni yhteiskuntaan kiinnittymisessä. Novellissa ”Jylhäkallion ylpeys” miehet ovat omaksuneet täysin postmodernin ja virtuaalisen sodankäynnin uudet käytännöt ja ”Ohjauspolun” päähenkilö toimii metsäyhtiön alihankkijana hyödyntäen työssään viimeisintä teknologiaa. Teoksen henkilöhahmot edustavat koulutettua keskiluokkaa, kaksituhatluvun Suomea.

Miesvahvuus on askarruttanut minua pitkään. Päivänkriitikissä novellien kuvaamaan aikalaistodellisuuden problemaattisuuteen kiinnitettiin huomiota, mutta se tulkittiin säyseästi kaipuuna menneeseen. Vesa Karosen (2000, 38) mukaan *Miesvahvuuden* kuvaamassa maailmassa todellisuuden kiintopiste on hämärtynyt, jonka vuoksi novellien henkilöhahmot haikailevat takaisin menneeseen. Pekka Tarkka (16.9.1999) näki teoksen myös käsittelevän agraarisen elämänmenon ja nykyisyyden välistä ristiriitaa. Aikalaistulkinta teoksesta oli hyvin hegemoninen; miehet ovat ahdingossa koska eivät ole kyenneet sopeutumaan muuttuneeseen elämänmenoon. Tämän päivän kontekstista käsin tulkinnat tuntuvat heijastelevat uskollisesti 90-luvun laman aikana läpilyönyttä uusliberaalia eetosta, jonka mukaan yksilön pärjäämättömyys johtuu vain hänen omasta kyvyttömyydestään.

Nostalgian kaipuu tai miehisen identiteetin problemaattisuus ei kuitenkaan tunnu selittävän *Miesvahvuuden* henkilöhahmojen ahdinkoa. Teos

kuvaa suomalaista yhteiskuntaa eri-ikäisten miesten näkökulmasta. Novelleissa hahmojen elämänmeno näyttää ulkoisesti normaalilta; miehet ovat työnsä äärellä, mökkimatkalla, keskellä EU:n maatalouspolitiikan muovaamaa uutta peltomaisemaa tai ajelemassa pitkin kirkonkylän raittia. Vaikka novellien hahmot ovat toimintakykyisiä ja näyttävät selviytyvän arjen askareistaan hyvin, ovat heitä ympäröivät yhteiskunnalliset olosuhteet muuttuneet novelleissa jollakin tavalla käsittämättömiksi. Pinnan alla selvästi kuohuu - mutta mikä?

Hannu Raittilan kirjallinen tuotanto on laaja ja monipuolinen. Hän on kirjoittanut novellikokoelmat *Pakosarja* (1993), *Ilmalaiva Finlandia* (1994), *Miesvahvuus* (1999) ja *Linja. Kaksikymmentä ensimmäistä* (2000) sekä romaanit *Ei minulta mitään puutu* (1998), *Canal Grande* (2001), *Atlantis* (2003), *Pamisoksen purkaus* (2005), *Marsalkka* (2010) ja *Terminaali* (2013). Tämän lisäksi hän on julkaissut esseekokoelmat *Rahat vai kolmipyörä ja muita kirjoituksia* (2002), *Liikkumaton liikuttaja* (2004), *Kirjailijaelämää* (2006) ja *Ulkona* (2008). Yhdessä Juhani Syrjän kanssa hän on kirjoittanut teoksen *Mitä voi sanoa? Keskustelukirjeitä kuolemasta* (2007) ja tämän lisäksi lukuisia kuunnelmia, kaksi näytelmää, elokuvakäsikirjoituksen sekä kolumneja. Raittila on myös palkittu kirjailijatyöstään. Vuonna 2001 hän voitti Finlandia-palkinnon romaanillaan *Canal Grande*, Runeberg-palkinnon vuonna 2014 romaanillaan *Terminaali*, Kalevi Jäntin palkinnon vuonna 1994 ja Olvi-säätiön kirjallisuuspalkinnon vuonna 1998.

Pekka Tarkka kuvaa Raittilaa tarkkanäköiseksi jälkimodernin ajan tulkitsijaksi. Keskeisiä aiheita Raittilan tuotannossa ovat sähkö, vesivoima ja teknologia, modernin ajan kuvajaiset. (Tarkka 2000, 147-149.) Raittilan on myös nähty käsittelevän teoksissaan ihmisten erillisyyttä sekä rationaalisten ratkaisujen toivottomuutta (Kohonen & Rantala 2004, 237). Siinä, missä Raittilan romaanituotantoa on tutkittu verrattain paljon¹, on *Miesvahvuus* jäänyt akateemisessa tutkimuksessa huomiotta.

¹ Jussi Ojajärvi on tulkinnut Raittilan romaanitrilogian (*Ei minulta mitään puutu*, *Canal Grande* ja *Atlantis*) käsittelevän vajoavia yhteisörakennelmia (Ojajärvi 2006, 13), Juhani Sipilä on tarkastellut Raittilan tiivistä intertekstuaalisuutta romaanien *Ei minulta mitään puutu* (2005, 206-218) ja *Canal Grande* (2014, 74-92) osalta. Leena Kirstinä (2007, 136-161) on lukenut

Leena Kirstinä sijoittaa *Miesvahvuuden* julkaisuajankohtana eli vuosituhatvuoden vaihteen molemmin puolin ilmestyneen kirjallisuuden samaan kansallista identiteettiä pohtineeseen jatkumoon, johon kuuluu myös *Täällä Pohjantähden alla* -trilogia, *Tuntematon sotilas* sekä 1950-luvun modernismi. Kansallinen itsetunto sai Kirstinän mukaan kolauksen kun neuvostotasavalta hajosi ja Suomi ajautui taloudelliseen ahdinkoon 1990-luvun alussa. Kirstinä tulkitsee vuosituhatvuoden vaihteen kirjallisuuden harjoittaneen identiteettipolitiikkaa sekä etsineen keinoja, joilla lama-Suomen identiteettikriisiin voisi reagoida. Aikakauden kirjallisuus tematisoi jaettuja myyttejä, historiallisia muistoja, sukujuuria sekä kotimaan menettämistä ja puolustamista. Myös kirjallisuudesta ennestään tuttuja henkilöitä hyödynnettiin vuosituhatvuoden vaihteen kerronnaltaan ja genreiltään muuntuneissa teoksissa. (Kirstinä 2000, 11-19, 136-161). Kirjallisuudessa käsitellyt historialliset muistot, kotimaa ja jaetut myytit voivat kuitenkin tematisoida muutakin kuin identiteettipolitiikkaa.

Jussi Ojajarvi taas on painottanut toisenlaista tematiikkaa. Hän on tulkinut vuosituhatvuoden vaihteen kirjallisuuden reagoineen yhteiskunnan uusliberalisoitumiseen, 1990-luvun alun lamaan sekä taloudellisiin muutoksiin (Ojajarvi 2006, 277-304; 2013a, 296-300; 2013b, 131, 154-156). Samoilla linjoilla on Erkki Sevänen, jonka on painottanut vuosituhatvuoden alun kirjallisuuden representoineen hyvinvointivaltion alasajoa ja globaalia markkinaliberalismia (Sevänen 2013a, 314-317). Yhteiskunnan ja kulttuurin uusliberalisoitumista on käsitellyt myös Pertti Karkama. Hän toteaa, että postmodernia ajattelua ja uusliberalismia yhdistää samanlainen asenne olemassa olevaan yhteiskunnalliseen todellisuuteen. Molemmat ovat sitoutuneet vallitseviin olosuhteisiin ilman että ne esittäisivät mitään suunnitelmia tilanteen muuttamiseksi. Karkaman mukaan postmodernissa kirjallisuudessa ei tarkasteltu taloudellisia ja yhteiskunnallisia prosesseja, vaan huomio suunnattiin yksilön ja yhteiskunnan pirstoutumiseen sekä

esikoiskokoelmaa *Pakosarja* sekä romaania *Ei minulta mitään* puutu kuvauksena kansallisesta modernisaatioprosessista.

kulutuskulttuuriin. (Karkama 1998, 46.) Taloudelliset lainalaisuudet ovat siis jollakin tavalla olleet proosan käsittelylistalla. Raittilan tuotannosta esseeteoksen kirjoittanut kustannustoimittaja Antti Arnkil toivoo kirjassaan nostavan esiin näkökulmia, joihin kirjallisuudentutkijat voisivat tarttua (Arnkil 2016, 9). Hän tuntuu ehdottavan, ettei Raittilan teoksia ole toistaiseksi tutkittu tarpeeksi. *Miesvahvuutta* Arnkil kuitenkin sivuaa vain lyhyesti.

Ylistävässä päiväkritiikissään Pekka Tarkka liitti *Miesvahvuuden* modernin proosan jatkumoon. Raittilaa ei voi kutsua realistiksi, sillä hän on ”hypännyt pois ensi asteen havainnon piiristä”. Tarkka näkee, että juuri modernistisen otteensa vuoksi Raittila saa yhteyden aikamme kansalliseen todellisuuteen. (Tarkka, 16.9.1999.) Miltei kymmenen vuotta myöhemmin Mervi Kantokorpi taas lukee Raittilaa realistina, joka 1800-luvun realistien tavoin kuvaa yhteiskuntaa kriittisesti. Tarkka siis ajattelee *Miesvahvuuden* representoivan yksilön subjektiivista kokemusta sekä yhteiskunnan problemaattisuutta kun taas Kantokorpi näkee Raittilan teoksissa pyrkimystä yhteiskunnallisen todellisuuden tulkintaan. Kolmannen näkökulman debattiin tuo Jussi Ojajärvi. Hän kirjoittaa, että kielen itseensä viittaavuus on osa modernia todellisuuskokemusta, ja siksi realismi voi pitää sisällään postmoderneja kerrontakeinoja (Ojajärvi 2013a, 280). Ojajärven näkemyksessä proosa ymmärretään realistiseksi, jos se kuvaa ympäröivää yhteiskunnallista todellisuutta todentuntuaisesti huolimatta sen käyttämistä kirjallisista keinoista.

Jotta tätä kirjallisuuden todellisuussuhdetta koskevien näkemysten moninaisuutta voi ymmärtää, tulee palata Erkki Seväsen kuvaaman kirjallisuuden aaltoliikkeen edellisiin aallonpituuksiin. Kuten jo todettua, 1990-luvun lopussa kirjallisuus palasi jälleen määrittelemään yhteiskunnallista todellisuutta. Mervi Kantokorven Raittilan tuotantoon vertaama 1800-luvun kirjallisuus edusti sekä realismia että naturalismia kuvatessaan yhteiseksi koettua sosiaalista todellisuutta. Aikakauden sanataide pyrki häivyttämään kerronnalliset keinonsa ja antamaan vaikutelman siitä, että se kuvasi suoraan ympäröivää yhteiskunnallista todellisuutta. Etenkin naturalistit pyrkivät myös järkyttämään lukijoitaan kuvaamalla elämän vastenmielisiä puolia. (Sevänen 2013a, 318-319.) Realismi syntyi kirjallisuudessa 1800-luvulla vastareaktioksi tunteita ja mielikuvitusta painottavalle romantiikalle. Sen innoittajana olivat

luonnontieteelliset keksinnöt, ja realismin tehtäväksi tuli tarkastella maailmaa ja yhteiskunnallisia olosuhteita tarkkanäköisesti ja kriittisesti. (Rossi & Isomaa 2015, 2.) Realismin kirjallisuuskäsitykseen vaikutti erityisesti 1800-luvun positivistinen historismi, joka näki kontekstin eli kirjallisuuden syntyajankohdan sosiaalisen, yhteiskunnallisen ja kulttuurisen taustan vaikuttavan suuresti siihen, millaista kirjallisuutta syntyy (tieteen termipankki: realismi).

Perinteisesti realismi on asetettu vastakkain modernismin ja sittemmin myös postmodernismin kanssa (Lappalainen 1998, 17). Modernismille on tyypillistä pohtia epistemologisia, todellisuuden olemukseen liittyviä kysymyksiä kun taas postmodernismi käsittelee tyypillisesti ontologisia eli olemassaoloon liittyviä kysymyksiä. Postmodernistinen kirjallisuus keskittyy vahvasti nykyhetkeen, ja historia sekä rationaalisuus näyttäytyvät sille inhimillistä kokemusta hämäävinä. Tämän vuoksi postmodernismi kierrättää surutta aiemmin ilmestyneitä tekstejä ja tyyliuuntia korostaen näin oman aikakautensa keinotekoisuutta mutta myös ilmaisun leikinomaisuutta ja sopimuksenvaraisuutta. Postmodernismille tyypilliset piirteet kuten tekstienvälisyys, viittauksellinen suhde omaan esitystapaan ja katkelmallisuus kumpuavat modernistisesta avantgardesta. Näin postmodernismi jatkaa modernismin projektia, mutta vie sitä kohti avantgardistia tavoitteita. (Vartiainen 2013, 35-36.)

Modernistinen ja postmodernistinen kirjallisuus eivät tyypillisesti ota kantaa yhteiskunnallisiin ilmiöihin tai pyri vaikuttamaan niihin, sillä ne näkevät maailmaa selittävät kertomukset konstruktioina (Vartiainen 2013, 37). Realismi eetoksena taas merkitsee yhteiskunnallisen ymmärryksen ja luokkatietoisuuden tavoittelua (Ojajarvi 2013a, 284). Kirjallisuuden kyvystä muuttaa maailmaa käytiin erityisen kiihkeää keskustelua marxilaisten kirjallisuudentutkijoiden keskuudessa uusien taidesuuntausten ja poliittisen vastakkainasettelun värittämällä 1930-luvulla.

Georg Lukács omaksui marxilaisen kirjallisuus- ja taideteorian 1920-luvulla. Se perustui Karl Marxin *Vuosien 1857-1858 taloudelliset käsikirjoitukset* -teoksessa esittelemäänsä historiallisen materialismin teoriaan. Sen mukaan ihmisen tajunta määräytyy hänen yhteiskunnallisen olemisensa perusteella.

Samoin taide muodostuu ideologisen päällysrakenteen osana dialektisesti yhteiskunnallis-taloudellisesta perustasta. Marxilaisena teoreetikkona Lukács ajatteli, että todellisuuden olemus peittyi kapitalistisessa yhteiskunnassa tavaratuotannon seurauksena. Esineellistymisen eli reifikaatio koskee myös ihmissuhteita sekä ihmisen suhdetta itseensä, jolloin hän ei kykene tunnistamaan omaa yhteiskunnallista asemaansa tai edes itseään, kokemisensa ja elämystensä tosiasiallisia syitä. Sen vuoksi reifikoitunut todellisuus koetaan luonnonlainomaiseksi voimaksi, johon yksilö ei voi vaikuttaa. Tämän seurauksena ihminen vieraantuu eli kadottaa aidon olemuksensa ja muuttuu välineeksi. Lukácsin mielestä romaanin on oltava mukana siinä historiallisessa prosessissa, jonka seurauksena reifikaatio ja vieraantuminen kumoutuvat. (Karkama 1976, 15, 20-21, 68-71.)

Georg Lukácsin ja Bertolt Brechtin lähinnä Moskovassa ilmestyneiden *Das Wort*- sekä *Internationale Literatur* -aikakauslehtien sivuilla käydyn debatin on koonnut ja ruotsintanut kääntäjä ja kirjallisuuskriitikko Lars Bjurman teokseksi *Det gäller realismen* (1975). Debatissa Lukács kritisoi modernistista kirjallisuutta siitä, että se keskittyy arkielämän mitättömyyksen kuvaamiseen ja näin kadottaa historiallisen ymmärryksensä. Hän näkee modernismin niiden tendenssien jatkeena, joita naturalistinen kirjallisuus käytti 1800-luvun lopulla. Naturalismissa yksilö on vieraantunut maailmasta, eikä kykene vaikuttamaan siihen. Modernistinen kirjallisuus heijastaa hänen mukaansa kritiikittömästi kapitalistisen yhteiskunnan vieraantuneisuutta ja dehumanisaatiota. (Lukács 1975c, 89-96.)

Lukácsin mielestä taloudelliset järjestelmät ovat aina muutettavissa, etenkin taloudellisen kriisin hetkellä. Ongelmana on, että kapitalistiseen yhteiskuntaan vangitut ihmiset luulevat järjestelmän olevan ikuinen. Ekspressionistinen ja surrealistinen taideteoria kiistää kirjallisuuden yhteyden objektiiviseen todellisuuteen ja vahvistaa kapitalismin asemaa. Kirjallisuuden tehtävänä on Lukácsin mielestä irtautua näennäisestä todellisuudesta ja tarkastella niitä tekijöitä, jotka synnyttävät sosiaaliset valtasuhteet. (Lukács 1975a, 108-113.) Brecht taas painotti, että realismissa on kyse eetoksesta, ei muodosta. Hän huomautti, että Lukácsin ihannoimat 1800-luvun lopun suuret realistit tekivät itsekkin muutokokeiluja pyrkiessään kuvaamaan aikakautensa

sosiaalisen todellisuuden epäkohtia. Moderni aika kohdistaa uusia vaatimuksia taidetta kohtaan. Tämän vuoksi kirjallisuuden muodon tulee kehittyä aikakausien mukaan. Brecht kirjoittaa, että nykyaika muistuttaa enemmänkin modernistien kuvaamia maailmoja, joten 1800-luvun lopun realismi ei enää käy esikuvaksi. Näin myös modernista ilmaisua hyödyntävä avantgardemainen realismi kykenee kuvaamaan todellisuutta sen muuttamiseksi. (Brecht 1975, 185-192). Sittemmin Lukácsin ja Brechtin realismipohdintaa on jatkanut Edward Barnaby. Barnaby jakaa kirjallisuuden realismin avantgardeen ja tosi-tv:n kaltaiseen, todellisuutta esineistävän pulp-realismiin. Brechtiläisittäin Barnaby painottaa, että realismia tulee tarkastella eetoksena tai etiikkana erotuksena muotokysymyksistä. Näin sellaisetkin tekstit, jotka tyypillisesti on erotettu toisistaan siksi että edustavat realismia, modernismia tai postmodernismia, voidaan asettaa keskusteluun keskenään. Pulp-realismi on tarkoitettu kulutettavaksi, mutta avantgarderealismi etsii keinoa häiritä tuota kuluttamisen prosessia ja sen sijaan kiinnittää huomion siihen kulttuuriin, joka mahdollistaa sen. (Barnaby 2008, 37-42.) Barnabyn näkökulma on korostetummin kapitalistisessa kulutuskulttuurissa kun taas 30-luvulla Lukács ja Brecht marxilaisina tarkastelivat kirjallisuuden potentiaalia vastustaa kapitalistista järjestelmää kokonaisuudessaan.

Jussi Ojajärvi on tulkinut Raittilan romaania *Pamisoksen purkaus* 30-luvun realismikäsitteeseen nojaten ja todennut teoksen kartoittavan muutosta jälkiteolliseen, immateriaaliseen talouteen. Ojajärvi tulkitsee *Pamisoksen purkauksen* käsittelevän sitä, että romaanin eetos ei lopultakaan voi paeta kertovaa tietoisuutta, sillä reifikaatio on osa kapitalistista todellisuutta ja siten kapitalistisessa yhteiskunnassa kirjoitetun romaanin realistista muotoa häiritsevä piirre. (Ojajärvi 2003a, 284-298.) Ojajärvi siis esittää, että kirjallisuus ei täysin kykene pakenemaan syntyhetkensä yhteiskunnallista todellisuutta.

Lukács ja Brecht ajattelivat molemmat, että proosan muotoratkaisut ovat tulkintoja kokemuksesta. Muoto siis kuvaa sisällön tavoin sitä, miten yksilö kokee todellisuuden. *Miesvahvuuden* on muoto on kaksijakoinen kuten on myös sen sisältö. Nykyaikaan sijoittuvien novellien lisäksi teoksessa on muistokatkelmia, jotka on sijoitettu novellien väliin sekä teoksen alkuun ja loppuun. Lyhyet muistelmatekstit käsittelevät kronologisessa järjestyksessä

Suomen historiaa jatkosodasta jälleenrakentamiseen ja aina vuoden 1956 yleislakkoon asti, mutta niiden näkökulma on miesten elämässä ja kokemuksissa. Merkille pantavaa on, ettei miehille itselleen anneta muistokatkelmissa puheenvuoroa. Katkelmat tarkastelevat miesten toimia ja käyttäytymistä, ja ikään kuin arvailevat toiminnan motiiveja. Teoksessa muistotekstit on sijoitettu numeroimattomille sivuille, eikä niitä mainita teoksen sisällysluettelossa. Muistot on siis tehty lukijalle vaikeaksi löytää. Kansallisen historiankirjoituksen ja kaunokirjallisuuden kaanonin keskeinen aihepiiri, sotakorvausponnistelut ja jälleenrakentaminen, on teoksessa häivytetty irrallisiin muistoihin ja numeroimattomille sivuille.

Miesvahvuuden rakenne muodostaa näin kaksi erilaista aikajännettä, Suomen sotien jälkeisen historian sekä vuosituhannen vaihteen nykyhetken, jotka sisällön tasolla risteytyvät ja lomittuvat novellien henkilöhahmojen sekä edellisen sukupolven elämäntarinoiden kautta toisiinsa. Teoksen kahtia jaettu rakenne näkyy myös kerronnan tasolla. Muistelmat käsittelevät Suomen historiaa kronologisesti ja todentuntuisesti, eli kaunokirjallisuutemme kaanonille ominaisella realismilla. Itse novelleissa taas on Pekka Tarkan sanoin irtauduttu ensi asteen havainnon piiristä ja kerronta on muuttunut realistisesta postmoderniksi. Katkelma ja novellit kuvaavat kahta eri yhteiskunnallista regiimiä, fordismia ja uusliberalistista postfordismia.

Novellien ja muistokatkelmien välissä on katkos. Myös Lukács käsitteli katkoksia. Hän kirjoitti hyväksyvänsä modernistien väitteen siitä, että aikalaistodellisuus näyttäytyy epäjatkovana. Tämä epäjatkovuus ei kuitenkaan ole todellista, sillä jos kirjallisuudella on tietty muoto sen mukaan miten objektiivinen todellisuus on reifikoitunut, tulee erityisen tärkeäksi tarttua todellisuuteen sellaisena kuin se todella on eikä rajoittua uudelleentuottamaan sitä, mikä milloinkin manifestoituu välittömästi ja pinnalla. (Lukács 1975b, 107-113.) *Miesvahvuuden* menneisyyskatkelmat ja novellit asettuvat teoksessa rinnakkain pakottaen lukijan tarkastelemaan nykyhetken ja menneisyyden representaatioiden suhdetta.

1.2 Keskeiset käsitteet

Edellä esitetyn realismin avantgarden määritelmän lisäksi hyödynnän *Miesvahvuuden* tulkinnessa uusmarxilaista operaismoteoriaa. Marxilaiset kirjallisuusteoreetikot olivat kiinnostuneita kaunokirjallisuuden kyvystä kuvata todellisuutta ja sitä kautta muuttaa sitä. Tuolloin kirjallisuuden yhteiskunnasta esittämän kuvan ja yhteiskunnan itsensä välistä suhdetta ei problematisoitu. Kirjallisuus ei heijasta ympäröivää todellisuutta, vaan tulkitsee eli representoi sitä omista tarkoitusperistään ponnistaen. Representaation käsitteen teki tunnetuksi kulttuurintutkija Stuart Hall, joka oppikirjassaan laveasti määrittelee käsitteen merkityksen tuottamiseksi kielen avulla. Hall tekee eronteon aiempiin representaatiokäsityksiin. Reflektiivinen näkemys ajattelee, että kieli kykenee heijastamaan maailmaa peilin tavoin kun taas intentionaalisen lähestymistavan mukaan puhuja käyttää kieltä juuri siten kuin itse haluaa. Koska maailma ei ole yksiselitteisessä vastaavuussuhteessa kielen kanssa eikä keskinäinen kommunikaatio luonnistu jos jokainen luo sanoille oman merkityksensä, ehdottaa Hall kolmatta, konstruktivistista lähestymistapaa, joka edeltäjistään poiketen ottaa huomioon käsitteiden kyvyn tuottaa maailmaa.

Konstruktionistisen representaatiokäsityksen sisälläkin on kaksi eri lähestymistapaa. Semioottinen näkemys pohjautuu strukturalisti Ferdinand de Saussuren kehittämään semiotiikkaan, jossa kielen nähdään koostuvan kielijärjestelmästä (*langue*) ja puhunnoista (*parole*). Sanat eli merkitsijät viittaavat merkkeihin, mutta tämä suhde on sopimuksenvarainen. Näin Saussure osoitti, että representaatio on käytäntö. Michel Foucault'n diskursiivinen näkökulma taas keskittyi tarkastelemaan juuri kieleen liittyviä valtasuhteita. Merkityksen muodostumisen sijaan Foucault ymmärsi representaation tiedon tuotantona. Poststrukturalistina Foucault näki, että todellisuuden merkityksellistämisen tavat eivät ole kiinnitettyjä vaan ajan ja kontekstin mukaan muuntuvia jäsennyksiä, joilla joko edistetään tai

heikennetään sosiaaliseen todellisuuteen liittyviä valtasuhteita. (Hall 1997, 16, 24-25, 31-34, 41-43.)

Poststrukturalistinen tutkimus hahmottaa representaation politiikkana. Representaatiot ymmärretään poliittisesti ja yhteiskunnallisesti rakentuneina ja niitä tuottavina. Stuart Hall on painottanut representaatioiden tutkimisen olevan aina ideologisesti latautunutta. Representaatiot eivät näin vain kuvaa vaan myös vaikuttavat yhteiskunnallisiin käytäntöihin. (Hall 1999, 55-227.) Kirjallisuus operoi kuitenkin maailmassa, joka on erilaisten valtasuhteiden konstruoima. Kulttuurintutkimuksellisesta näkökulmasta representaatio on politisoivaa tekemistä. Tällöin politiikka määritellään kamppailuksi merkityksistä. Representaatiot hyödyntävät yhteiskunnallisessa todellisuudessa olevia koodeja ja konventioita. Nämä rajoittavat representaatioiden mahdollisia merkityksiä, mutta toisaalta myös mahdollistavat niiden ymmärtämisen. Kulttuuriset konventiot ovat aina valtasuhteiden muotoilemia. Ne eivät kuitenkaan rajoitu vain ylhäältä alas suuntautuvaan alistusvaltaan. Alhaalta ylöspäin kulkeva niin kutsuttu kapillaarivalta mahdollistaa vastarinnan ja voi saada aikaan muutoksia yhteiskunnallisissa valtasuhteissa. Representaation politiikka on siis kamppailua siitä, mitä voidaan tehdä näkyväksi ja miten. (Rossi 2010, 261-263.)

Työni tärkeimpänä teoreettisena viitekehyksenä hyödynnän italialaista, 1960-luvulla alkunsa saanutta marxilaista filosofiaa, josta käytetään nimeä operaismo (engl. Workerism) tai autonominen marxismi. Mario Tront (1966) on määritellyt autonomisen marxismin työväenluokan potentiaaliksi muodostaa omat toiminnan muotonsa sekä kapitalistisen yhteiskunnan tuotantotapojen ja arvonmuodostuksen että valtion määräysvallan ulottumattomissa (ks. Hardt 1996, 1). Operaismon juuret ovat Italian poliittisissa kamppailuissa. Se syntyi 1960-luvulla käsitteellistämään sodanjälkeisen Italian ongelmia, joita vasemmisto tai työväenliikkeet eivät huomioineet. Eräs näistä ongelmista oli pääoman ja työväen välisen suhteen historiallinen luonne, jota vastustamaan liikkeessä hahmoteltiin uudenlaista luokan järjestystä. Kamppailujen ytimessä olivat tehdastyöläiset, jotka asettuivat vastustamaan tayloristisesti paloitetua liukuhihnatyötä. Operaismo pyrki hahmottamaan työläisten omaleimaisia poliittisia käytäntöjä, jotka näyttäytyivät tehdastyön kurin ja jopa jossain

tapauksissa palkkasuhteen vastustamisena. (Wright 2007, 271.) Operaismoliikkeen seuraava askel otettiin vuosina 1973-1979, jolloin radikaalit kamppailut levisivät tehtaista muualle yhteiskuntaan. Pääoman ja työväestön välinen vastakkaisasettelu kärjistyi ja opiskelijat, työläiset sekä työttömien ryhmittymät pyrkivät muodostamaan uudenlaisia, hierarkiasta vapautettuja poliittisia ja sosiaalisia verkostoja. Merkittävä rooli liikehdinnässä oli myös Italian feministisellä liikkeellä, joka ajoi oikeutta avioeroon ja aborttiin. (Hardt 2006, 11-12.)

Operaismon teoreetikoihin kuuluvat muun muassa Paolo Virno, Michael Hardt, Antonio Negri, Maurizio Lazzarato, Franco "Bifo" Berardi ja Christian Marazzi. Vielä 1980-luvulla operaismon keskeiset filosofit, kuten Negri ja Virno, olivat jääneet Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin ajattelun varjoon. (Wright 2007, 270.) Mona Mannevuon mukaan vallankumouksellista marxismia edustava operaismoliike nousi uudelleen ajankohtaisiksi 2000-luvun globalisaatioliikkeiden sekä eteläeurooppalaisen "1000 euron" -pätkätyösukupolven liikehdinnän myötä. Operaismon teoriassa työväenluokalla ajatellaan olevan valtaa sekä kapitalismiin että valtioon, kunhan se löytää keinot joiden kautta se voi toteuttaa autonomiansa. (Mannevuori 2015, 22, 80.)

Miesvahvuuden ymmärtämisen kannalta ensiarvoisen tärkeä käsitepari on jako kansaan ja väkeen. Paolo Virnon esiin nostama jaottelu pohjautuu alun perin modernin ajan poliittisen teorian muotoutumiseen 1600-luvulla sekä Thomas Hobbesin ja Baruch Spinozan väliseen kiistaan. Hobbesin mielestä valtio heijasti kansaa, jolla on yksi ja yhteinen tahto. Väki taas merkitsee moneutta ja pysyy sellaisena. Spinozalle väki edusti kansalaisvapauksia kun taas Hobbesin mielestä se uhkaa ylintä hallitusvaltaa eli valtiota poliittisen päätöksenteon monopolina. Virnon teesin mukaan väen käsite auttaa selittämään tämänhetkisiä yhteiskunnallisia käyttäytymismuotoja; väki karttaa poliittista yhtenäisyyttä ja niskuroi kuuliaisuutta vastaan. (Virno 2006, 10-13.)

Mikko Jakonen esittää, että yritys ymmärtää väkeä törmää väistämättä modernin suvereniteetin periaatetta hyödyntävän valtiokäsitteen dualismiin. Väki näyttäytyy väistämättä valtiosta ulossuljettuna ja sille epätoivottavana käsitteenä. Väen syntyminen modernina poliittisena käsitteenä on yhteydessä 1600-luvun luonnontieteelliseen vallankumoukseen. Galileo Galilei kehitti

inertian lain eli totesi kappaleen jatkavan liikettään ellei siihen kohdistu ulkoista voimaa. Hobbes päätteli myös ihmisten elävän inertian kaltaisessa luonnontilassa, jossa kaikki ovat sodassa kaikkia vastaan. Luonnontilaisen ihmismassan vapaa liike näyttäytyi Hobbesista kaoottiselta, ja siksi sen kaitsemiseksi tuli kehittää loogiseen järjenkäyttöön perustuva yhteiskuntatiede ja valtio. Luonnontilassa toisissaan kiinni eläviä ihmisiä erottamaan tarvittiin siis suvereeni, jota edusti valtio. Yhteiskunnallisen hallinnon ja suvereenin tehtävänä on ollut luoda väkivaltaan perustuva makrotason järjestelmä, joka erottaa ihmiset toisistaan ja asettaa ne hierarkiseen asemaan. Inertian lakia mukaillen keskeisimmät yhteiskunnassa rajattomasti liikkuvat voimat ovat työvoima ja pääoma. Mikko Jakonen kirjoittaa, että modernin kansallisvaltiollisen politiikan keskeinen tehtävä on ollut tasoittaa näiden kahden voiman välistä kamppailua. Suvereenin valtion tehtävänä on ollut järjestää olosuhteet niin, että tuottava osapuoli eli työvoima on kyennyt tuottamaan pääoman ja myös sen itsensä vaatimia hyödykkeitä. (Jakonen 2006b, 312-317.)

Tulkitsen *Miesvahvuuden* representoimaa maailmaa kuri- ja kontrolliyhteiskuntaan erontekoon liittyvällä käsiteapparaatilla, sillä teos käsittelee nykyisyyttä ja menneisyyttä rinnastamalla työn, työläisyyden ja riiston muutoksia siirryttäessä fordistisesta teollisuusyhteiskunnasta postfordistiseen informaatioyhteiskuntaan. Keskeisiä käsitteitä ovat fordismin ja postfordismin lisäksi kuri ja kontrolli. Jukka Peltokoski määrittelee postfordismin uudenaikaisena työvoiman hallinnan rationaliteettina. Postfordismi kuvaa tapaa, jolla yritykset panevat työvoiman töihin eli irrottavat siitä työsuorituksia.

Postfordismi erottuu fordismista hallintaan liittyvinä käsityksinä; edellisessä työvoima pyritään järjestämään pääoman arvonnäkökulman tarpeisiin, kun taas jälkimmäinen on oppi työvoiman järjestämisestä mekaanisesti standardoitujen tavaroiden viitekehysessä. Antonio Gramscin ensi kertaa käyttämä fordismista käsite on muodostunut Fordin autotehtaan tuotannon rationalisointiprosessissa, jossa yksittäisten työntekijöiden suoritus pilkottiin rutiininomaisiksi samojen vaiheiden toistamiseksi. Samalla tehdas järjestettiin tiukan hierarkkiseksi järjestelmäksi taylorismin oppien mukaisesti.

Tuotantotavan muutos on muuttanut myös kurinpidon menetelmiä. Aikaan ja paikkaan kiinnittyneestä Foucault'n käsitteellistämästä kuriyhteiskunnasta on postfordismin myötä siirrytty Deleuzen hahmottelemaan kontrolliyhteiskuntaan. Siirtymä on edellyttänyt uudenlaista subjektiivisuuden tuotantoa, mikä on johtanut kuriteknikoiden laajenemiseen ja uudenlaiseen hallintaan. (Peltokoski 2006, 113-114, 121.) Postfordismissa ajattelu muuttuu julkiseksi, sillä taloudellinen kasvu perustuu ihmisen kykyyn siirtää ja prosessoida tietoa tehokkaasti (Vähämäki 2006, 12). Ihmisiä ei siis pyritä fordismin tapaan organisoimaan tarkasti yksilöidyiksi rakenteiksi, vaan avoimiksi verkostoiksi jotka ovat tarvittaessa hyödynnettävissä (Peltokoski 2006, 117).

Postfordismille rinnakkainen käsite on uusliberalismi. Siinä missä postfordismi luonnehtii tuotannon organisoimisen tapaa, kuvaa uusliberalismi pääoman jakautumista. Uusliberalistinen talousteoria muotoutui poliittisen filosofin Fridrich von Hayekin ympärille vuonna 1947 kerääntyneen Mont Pelerin Society:n ajatusten pohjalta. Ryhmä sitoutui usklassiseen taloustieteen esittämään vapaan markkinatalouden periaatteisiin. David Harveyn mukaan uusliberalismi syntyi vastavoimaksi 1970-luvulla kasvaneeseen työttömyyden ja korkean inflaatiotason aiheuttaman tyytymättömyyteen. Taloustilanne synnytti yhteiskunnallisia protestiliikkeitä, mikä antoi viitteitä sosialistisen vaihtoehdon syntymisestä. Tämä uhkasi korvata sitä pääoman ja työn välistä yhteiskuntasopimusta, johon pääoman kasautuminen oli menestyksekkäästi perustunut. Kommunistiset ja sosialistiset puolueet lisäsivät kannatusta eri puolilla Eurooppa ja jopa Yhdysvaltoja, mikä muodosti sekä poliittisen että taloudellisen uhan talouselämän eliitille ja hallitsevalle luokalle. Lähes kaikissa maissa maailmansodan jälkeisen vakauden ehtona oli ylimpien luokkien taloudellisen vallan rajoittaminen ja työväenluokan aseman parantaminen. Uusliberalismissa on kyse ennen kaikkea taloudellisen vallan palauttamisesta eliitille. (Harvey 2008, 23-26, 29.)

Työni läpikulkevana käsitteenä on realismin avantgarde Lukácsin ja Brechtin hahmottelemalla tavalla. Hyödynnän väen ja kansan sekä fordismin ja postfordismin välisiä erontekoja selvittääkseni, miten realismin avantgarde *Miesvahvuudessa* muodostuu. Tutkielma jakautuu kahteen päälukuun kansan ja

väen käsiteparia noudattaen. Työn alussa paneudun *Miesvahvuuden* lyhyihin muistokatkelmiin, mikä edellyttää 1900-luvun talouspolitiikkaan syventymistä välttämättömin osin. Tämän jälkeen tarkastelen, millaisia selviytymisen ja vastarinnan keinoja teoksen novellien henkilöhahmot hyödyntävät postfordistisessa yhteiskunnassa toimiessaan.

2. KANSAN KUVAT

2.1 Muistojen paradoksit

Miesvahvuus sisältää katkelmia, jotka ensilukemalta kuvaavat menneisyyttä kadotettuna paratiisina. Pekka Tarkka kuvaa päivänkritiikissään niitä ”hellyyttä ja ihmetystä henkiviksi katkelmiksi kadonneelta ajalta” (HS 16.9.1999). Maria Vihla pro gradussaan kutsuu muistoja välisoitoiksi, mutta ei pohdi niiden merkitystä sen koommin (Vihla 2002, 3-4). Muistoja tarkemmin lukiessa niissä näyttäytyy sodan traumatisoima mies, ankara työn eetos sekä fordistinen kuri. Katkelmissa nostalgia alkaa rakoilla ja niiden alta paljastuu yhteiskunnallinen hallinta:

Olis luullut, että lapset olis vierastaneet tota, tai pelänneet, mutta pienet pojat jotenkin tykkäsi siitä. Niitä oli monta kertaa sillä kärryn päällä puolikin tusinaa, kun se tuli jostain hommista hevosen kanssa. Ei ne mitään puhuneet, mutta ne jotenkin piti siitä ja toi antoi niitten tulla. Tai mistä minä tiedän, mitä ne siellä mettässä puhuivat. (M, 181)

Muisto kuvaa miehen ja kylän lasten yhteistä ajanviettoa. Mieheessä on jotain herkkää tai lapsenomaista, sillä lapset pyytävät päästä hänen kyytiinsä. Samalla katkelman kertojan, vaimon tai muun perheenjäsenen, näkökulmasta mies on miltei mykkä ja muista ihmisistä vieraantunut.

Miesvahvuudessa on myös toinen miehen puhumattomuutta käsittelevä muistelmia:

Tolla oli niitä sirpaleita, jotka sitä valvotti. Yöllä monesti, kun heräsi niin se oli ylhäällä. Oli niitä hetekoita siihen aikaan, mistä vedettiin toinen puolisko toisen alta. Siihen aina heräsi, kun sänky narahti. No kerran minä menin sitä etsimään, mutta en löytänyt mistään. Sen vaan huomasin, että petromaksi oli pois keittiön ovensuun naulasta. Arvasin, että se on tallissa. Pihalle kun menin, silloin oli oikeen kova pakkahanen, niin kuulin puhetta sieltä ulkorakennuksesta. Siellä toi jutteli hevoselle. Ei ne hetekat ainakaan meillä lutikoita hävittäneet, vaikka niin muka piti tapahtua. (M 139)

Muistossa kuvattu mies pärjää elämässään sodan käyneenäkin, mutta menneisyys kuitenkin valvottaa. Sodan aiheuttamat psyykkiset traumat on ulkoistettu kranaatin sirpaleiden syyksi. Miehen mieli on sirpaleina, ja vain hevoselle hän kykenee puhumaan vaimon jäädessä ulkopuoliseksi. Teksti

rinnastaa luteet ja sirpaleet; molemmat ovat tunkeutuneet aviovuoteeseen. Samalla muistelman kuvaava tilannetta, jossa jälleenrakennusajan tulevaisuus usko on karissut. Uudenaikaisten hetekoiden luvattiin pitävän kodin ja vuoteen puhtaina häiriköistä, mutta todellisuus haastaa optimismin.

Novellikokoelman nimi *Miesvahvuus* substantiivina viittaa asevoimien lukumäärään liikekannallepanon jälkeisessä tilanteessa. Samalla se voi tulkita viittaavan miessukupolven kulttuurisesti liitettyyn pystyvyyden ja kestävyysvaatimukseen. Talvi- ja jatkosota olivat rintamalla taistelleille itsessäänkin traumaattisia, mutta sen lisäksi sotakokemuksista piti vaieta hävityn jatkosodan jälkeen. Reaalipolitiikan täyskäännös Neuvostoliiton lepyttämiseksi, asekatkennät sekä kommunistien eristäminen politiikasta loivat ambivalentin puhutilan, joka ei mahdollistanut kansallisten traumakokemusten käsittelyä. (Ronkainen 2008, 393.) Sodassa miehet taistelivat yhtenä rintamana, mutta sen päätyttyä he olivat korostetun yksin. Katkelmissa vain hevoselle tai metsään mies saattaa tuntojaan vuodattaa. Samalla katkelmat kommentoivat kansallista stereotypiaa puhumattomista miehistä. Ne ehdottavat, että mies kyllä kommunikoi jos vastapuolella vain on herkkyyttä asettua vuorovaikutustilanteeseen.

Ihmissuhteiden lisäksi *Miesvahvuuden* lyhyet muistelmatekstit representoivat eri tavoin fordistista työtä. Samalla katkelmat kuvaavat keskeisiä talouspoliittisia käännekohtia:

Niitä sotakorvauslaivoja kun tehtiin, niin sillä räjähti höyryputki silmille koeponnistuksessa. Tajuttomana se löydettiin sieltä, mutta venttiilin oli onneksi saanut vielä kierrettyä kiinni, ettei palanut koko telakka. (M 127)

Muistoteksti kuvaa paitsi sotien jälkeistä talouden nousukautta myös miehistä sankaruutta. Miehestä on tehty sankari, mutta sankaruus rakentuu loputtoman uurastuksen varaan; mies uhrautuu ja pelastaa vaikka kokonaisen telakan oman henkensä uhalla. Pertti Karkama on kuitenkin todennut, että sankareita ei ole milloinkaan ollut olemassa. He ilmestyvät kentälle vasta kun taistelut on jo käyty. Sankarikuvat on luotu siis voittajien toimesta ja tarpeisiin. (Karkama 1998, 163.) Katkelma representoi fordistisen työn suurena sankaruutena.

Pauli Kettunen on osoittanut, että uhrautuvan työläisen sankarikuvaa tuotettiin tietoisesti sotien jälkeen. Näin pyrittiin ehkäisemään työläisten kapinointia omien etujensa ajamiseksi. Vaaran vuosina, jolloin Suomessa pelättiin sekä kommunistien vallankaappausta että Neuvostoliiton miehitystä, alettiin julkisessa retoriikassa painottaa yrittäjyyshengen merkitystä työväestön parissa. Sisäisen yrittäjyyden retoriikka tarvittiin kahdesta syystä. Ensinnäkin agraariseen, vuodenkierron ja omaan harkintavallan sanelemaan työrytmiin tottuneiden työntekijöiden mukauttaminen työvoiman käytön vaatimuksiin, kuten tehdaskuriin, palkkatulon varassa elämiseen ja moderneihin perhemalleihin, vaati suuria ponnistuksia ja aktiivista vastarinnan tukahduttamista. Toiseksi teollinen palkkatyö ei ollut ideologisesti ongelmallinen vain sosialististen utopioiden rakentajille vaan myös kapitalistisen eetoksen vaalijoille. Palkkatyö oli vaikeasti sovitettavissa yksilön vapauden periaatteeseen, jolla porvarillinen yhteiskunta itsensä legitimoi. (Kettunen 1997, 103.)

Kettunen toteaa poleemisesti, että Marx ei ollut ensimmäinen, joka havaitsi, että vapaan työläisen vapaus myydä omaa omaisuuttaan eli ruumiinsa kykyä tehdä työtä oli jotenkin puolinaisempaa kuin muiden kapitalistilla markkinoilla käyskentelevien tavaranomistajien (Kettunen 1997, 104). Telakkakatkelma kuvaa teollisuustyötä, jossa työntekijän ja työnantajan väliset ristiriidat olivat kärjistyneimpiä. Sankaruuteen nojaava yrittäjyysretoriikka tähtäsi työntekijöiden sopeuttamiseen. Palkkatyöläisen uhrautuvaa yrittäjyysreetosta siis tarvittiin, jotta työläiset saatiin mukautumaan tehdaskuriin ja myymään työvoimaansa annetulla palkalla. Sankaritarina oli voittajien luoma, kuten Karkama on huomauttanut.

Sen lisäksi että muistelmatekstit kuvaavat kiivasta sotienjälkeistä jälleenrakennuksen ja vaurastumisen aikaa, voi niiden tulkita refleктоivan myös perinteistä historiankirjoitusta. Suomalaista historiaa on kirjoitettu sankaruuden ja uutтеруuden varaan, ja se on tyypillisesti kerrottu juuri miesten näkökulmasta (Ahtiainen & Tervonen 1996, 29-30). Edellä lainattu katkelma ei ole suurmieshistoriaa sanan perinteisessä merkityksessä, mutta se representoi suomalaismiehen sinnikkyyttä ja uhrautuvuutta. Koska muistelmat pohjustavat teoksen novelleja, voi niissä kuvatun eräänlaisen suurmieshistorian tulkita

viittaavan siihen uutteran ja työteliään suomalaismiehen rooliin, johon tulevienkin sukupolvien miehet ovat kokeneet tarvetta sopia (vrt. Heinonen 2006, 228-230).

Miesvahvuus ei kuvaa fordistista työtä yksinomaan tehdastyön, vaan myös käsityöläisammattilaisuuden kautta:

Minäkin olin sen matkassa rakennuksella. Jos sillä oli urakka, se antoi kyllä meidänkin tienata. Kerran olin tehnyt muottilaudotusta koko päivän. Isä tuli siihen iltapäivällä. Se ei sanonut mitään, mutta rupesi purkamaan sitä mun muottiani. Yheksän aikaan illalla se oli kai saanut sen valmiiksi, koska tuli kotiin. Äiti oli käskenyt pitää saunaa lämpimänä. (M 157)

Katkelmassa poika muistelee sitä, miten isä korjaa tämän tekemän muottilaudoituksen. Koska kyseessä on urakkatyö, saa isä saman palkan vaikka tekeekin enemmän työtä. Isä ei toru poikaansa, vaan alkaa vain korjata hänen tekemäänsä työtä. Miksi hän tekee niin? Vastaus on siinä, että tuotannon organisoimisen tapa vaikuttaa aina myös syvemmälle yhteiskunnallisiin rakenteisiin. Isän päätöstä tehdä muottilaudoitus uudelleen ohjaa tietynlainen käsitys maailmasta, jota Jussi Vähämäki kuvaa tuotannon käsityöläisyytenä. Muistokatkelman kuvaamalla aikakaudella työtä tehtiin ”sorvin ääressä”, työvaiheet olivat eriytyneitä ja työläisellä oli omaa erikoistietoutta, joka teki hänestä mestarin. Merkittävin työtä määrittänyt tekijä oli kuitenkin työntekijän kokemuksen erityinen tuottava rooli. Vähämäki kuvaa tätä kokemusta kyvyksi tehdä ero kahden samannäköisen mutta erilaisen välillä ja välille. Tämä kyky on seurausta Vähämäen mukaan ihmisruumiiseen erottamattomasti sisältyvästä ajasta. Ennen taylorismia mestaruus oli olennaista niin tuotantoprosessille kuin työläisten neuvotteluvoimalle. Itse asiassa ensimmäiset ammattiyhdistysliikkeet syntyivät juuri suojelemaan työntekijäryhmien itsenäisyyttä sekä myös tulojen jatkuvuutta tilanteessa, jossa päiväpalkka oli tyypillistä. (Vähämäki 2009, 57-58.)

Muottilaudoituksen purku ja uudelleen rakentaminen saa Vähämäen näkemyksiin suhteutettuna laajemman merkityksen. Kyse ei olekaan yksin isän ja pojan välisestä työnjäljen laadun opetustuokiosta tai miehen kunniantunnosta, vaan työläisen neuvotteluvoimasta. Katkelman isä on kehittynyt työuransa aikana talonrakentamisessa kisällistä mestariksi. Taito

tehdä vakaita rakennuksia on hänen ruumiissaan, sitä ei voi ottaa häneltä pois. Muottilaudoituksen uusiminen on ilmaus kokemuksen tuomasta potentiasta, joka on samalla myös neuvotteluvoimaa. Katkelmassa kuvatussa talonrakennuksessa kyky tuottaa absoluuttista ja suhteellista lisäarvoa oli työntekijän ruumiissa. Hyvää työmiestä ei voitu korvata kokemattomalla ilman että työnjälki muuttuisi. Vähämäki kuvaa, miten kapitalismin kehityksen historiassa on nähtävissä, että aina kun työläisen neuvotteluvoima kasvaa, alkaa myös työn ja pääoman suhteiden uudelleen määrittely tuotanto-organisaatiota ja työjärjestystä muuttamalla (Vähämäki 2009, 58). Katkelma kuvaa siis työläisen neuvotteluvoiman paradokseja; minkäänlaista valtaa saadakseen on tehtävä ylen määrin työtä eli tuotettava ikään kuin ylimääräistä lisäarvoa.

Samaa työläisen ristiriitaista asetelmaa kuvaa myös toinenkin muistoteksti:

Silloin yleislakon aikaan se äänestettiin ammattiosastossa lakkopartioon. Ei se olisi millään lähtenyt. Tuli ylioppilaita meitä vastaan tossa Marian sairaalaan luona. Tekivät lakonalaista työtä, hiekoittivat katua. Pojat ajoivat ne ylioppilaat helvettiin ja meinasivat potkia hiekkaämpärit nurin. Mehän oltiin nuoria miehiä silloin. Voi vittu teidän kanssanne, se sanoi ja otti ämpärit niiltä pois, hiekotti se kadun sairaalan edestä. (M 181)

Katkelma käsittelee vuoden 1956 yleislakkoa, joka alkoi työnantajapuolen kieltäytyttyä SAK:n vaatimasta 12 markan tuntipalkkojen yleiskorotuksesta. Aiemmin yleistä hintatasoa oli säännöstelty ja kun säännöstely nopeaan tahtiin purettiin, nousivat maataloustuotteiden hinnat ja vuokrat nopeasti. Laksoon osallistui 450 000 henkeä ja se pysäytti teollisuuden ja liikenteen täysin. (Vahtola 2003, 349.) Lakko johtui siis talouspolitiikan seurauksista, ja sen käynnisti ay-liike, jolla on ollut olennainen osa poliittisessa valta-asetelmassa. Sotien jälkeen Suomen poliittisia oloja pyrittiin vakauttamaan. Jälleenrakentamiseen kuului se, että kapitalistisessa taloudessa pyrittiin määrätietoisesti edistämään fordismia. Poliitikantutkija Stephen Gillin mukaan tämän kehityskulun olennaisia piirteitä kuvaa Antonio Gramscin kehittämä historiallisen blokin käsite, joka tarkoittaa aineellisten voimavarojen, instituutioiden ja ideologioiden historiallista yhdenmukaisuutta. Historiallisen blokin syntymisen edellytyksenä on tietoinen ja suunniteltu vallan haltuun saaminen politiikassa ja kansalaisyhteiskunnassa. Toisen maailmansodan

jälkeen rakennettiin laajoja fordismiin ja korporatismiin ja valtiojohtoisen suunnitteluun perustuvia yhteiskuntasopimuksia. Nämä sopimukset olivat hegemonisia, koska niihin osallistuivat maltillinen ammattiyhdistysliike, suurpääoma sekä kansalaisyhteiskunnan monet tahot. (Gill 2011, 93-94., ks. Gramsci 1982, 129-169.) Ammattiyhdistysliike on aktiivisesti rakentanut työläisen moraalia. Teollisen kurin ja työelämän säädöksillä pyrittiin kasvattamaan työläisistä kurinalaisia kansalaisia. Myös ammattiliittojen agitaatiopuheissa painotettiin velvollisuudentuntoa ja nuhteettomuutta. (Teräs 2001, 215-216, 368.)

Muistelman mies on joutunut vasten tahtoaan vahtimaan, ettei lakonalaista työtä tehdä. Yleislakossa oli kyse työntekijäpuolen vaateesta saada tehdä työtä palkalla, joka kattaa elinkustannukset. Muistelman työntekijä osallistui vastentahtoisuudestaan huolimatta ammattiyhdistysliikkeen organisoimaan lakkopartioon, sillä se oli onnistunut vakauttamaan epävarmoja työsuhteita ja kohentamaan toimeentuloa. Ay-liike edusti työläiselle kaksinapaisessa fordississa turvaa. Toisaalta ay-liike oli myös yksi kurivallan käyttäjä. Hardt ja Negri (2000, 247) ovat todenneet, että hyvinvointivaltio oli ensisijaisesti kurivaltio. Lakkokatkkelma kuvaa oivaltavasti sitä miten työläinen toimii sekä työnantajan että ay-liikkeen kurivallan alaisuudessa, mutta silti hänellä on omaa toimijuutta. Historiallisen blokin voimatasapainon sekä instituutioiden ja ideologioiden yhdenmukaisuuden rinnalla on niistä riippumaton arjen toimijuus, jonka toimesta kadunpätkä Marian sairaalan edessä tulee kuin tuleekin hiekoitetuksi.

Kuten todettua, hyvinvointivaltio oli ensisijaisesti kurivaltio. Kuriin sopeutuminen kuitenkin kannatti, sillä se toi taloudellista vakautta. Eräs *Miesvahvuuden* katkelmista käsittelee tulonjakoa fordistisella aikakaudella: "Toi raudoitti iltahommina omakotitalon perustuksia ja osti niillä rahoilla mulle jääkaapin. Se oli iso raha siihen aikaan." (M 182) Työväenluokkaisen perheen oli mahdollista parantaa elintasoaan kestokulutushyödykkeillä, mutta se vaati kovaa uurastusta. Taylorismi, joka tähtäsi tuotannon mekanisointiin ja sitä kautta tuottavuuden sekä skaalatuottojen kasvattamiseen, saattoi toimia vain mikäli tuotetuille hyödykkeille oli riittävä kysyntä. Keynesiläinen talouspolitiikka perustui ajatukselle, jonka mukaan palkan tai tulon

jatkuvuuden kautta voitaisiin taata työläisten ostovoima ja tavaroiden kysyntä. Kun aiemmin palkat olivat määräytyneet markkinoilla työvoiman kysynnän ja tarjonnan mukaan, irrotettiin palkat nyt markkinoista ja liitettiin niiden määräytyminen osaksi kapitalistisen kasautumisen mekanismeja. Fordismi oli siis uusi tulonjaon tapa, joka sitoi reaalityöläisten määrääntymisen tuottavuuden kasvuun ja näin teki mahdolliseksi sekä palkkojen että voittojen yhtäaikaisen kasvamisen. (Vähämäki 2009, 62-63.)

Miesvahvuuden muistokatkelmassa kommentoidaan seikkaperäisesti kulutuksen kasvua: ”Siihen meni semmonen hiljanen ahneus. Se laittoi talon yläkertaan kaksi kamaria ja veti vesijohdot. Telkkarinkin se osti, kun tytöt kärtti.” (M 157) Fordistisen talouden kasvu perustui palkkatyöläisten kyvylle kuluttaa. Yhteiskunta oli rakentunut työn ja pääoman kompromissille tuottavuushyötyjen jakamiseksi. (Vähämäki 2009, 60.) Näin työläisen palkka ei mennyt kokonaan välttämättömiin elinkustannuksiin, vaan siitä jäi kulutukseen kuten television ostoon ja vesijohdon rakentamiseen.

Novellikokoelman nimi viittaa asevoimien liikekannallepanoon ja sitä kautta sotatilaan tai sodan uhkaan. Keynesiläisellä talouspolitiikalla varmistettiin yhteiskuntarauha, sillä hegemoniset yhteiskuntasopimukset vakauttivat oloja ja fordismi onnistui tuloerojen tasaamisessa. Joseph Stiglitz (2004, 330) on todennut, että keynesiläinen talouspolitiikka pelasti kapitalismin, sillä sen avulla kyettiin välttämään kärjistynyt luokkaristiriita. Kun vapaita markkinoita korostanut liberalismi ajautui kriisiin 1930-luvun talouslamassa olivat mahdolliset vaihtoehdot fasismi, kommunismi tai vapaiden markkinoiden uskostaan luopunut kapitalismi, joka teki yhteistyötä ei-kommunististen työväenliikkeiden maltillisen sosiaalidemokratian kanssa (Hobsbawne 1999, 141-143). Kapitalismia siis hillitsi kommunismin uhka. Keynesiläinen talouspolitiikka mahdollisti pitkän nousukauden, jonka kuluessa iso osa työntekijöistä saattoi parantaa tulotasoaan ja näin muodostaa laajan keskiluokan. Samalla talouspolitiikan avulla tuotettiin aktiivisesti kansalaisuutta, joka rakentui työn varaan.

Pauli Kettunen on tarkastellut tehdasta paradoksina, joka on ollut muovaamassa uudenlaista maailmaa. Tehdas oli paikka, jossa työläiset alistettiin ja jossa he yhdistyivät yhdeksi voimaksi. Tehdaskurin despotia näytti

porvarillisen tasa-arvon illuusion, ja samalla sen suunnitelmallisuudesta muodostui uuden yhteiskunnan järjestysperiaate. (Kettunen 1997, 107-108.) Ilmestyessään teoksen tematiikka jäi huomaamatta. Vaikka muistelmat ovat lyhyitä, kuvataan niissä työtä ja siihen liittyviä valtarakenteita tarkasti. Arjen aherruksen rinnalle nousevat poliittiset ja taloudelliset valtakamppailut. Pauli Kettusen kuvaama paradoksaalisuus luonnehtii myös *Miesvahvuuden* muistokatkelmia. Ensi lukemalta ne vaikuttavat nostalgiselta kaipuulta menneeseen, mutta samalla ne representoivat vahvasti hallintaa. Muistelmat on kuvataan nykyajasta käsin, ja niissä tarraudutaan sankarimyyttiin. Ne siis toistavat tarkkaan uusliberalistista eetosta, jossa jokainen oman elämänsä sankari (Harvey 2008, 223-226). Samalla ne synnyttävät eräänlaista suurmieshistoriaa, jota tehdään voittajien toimesta.

Miesvahvuus pyrkii jo muistokatkelmissa osoittamaan, miten todellisuus hämärtyy ideologioiden taakse. Avantgarderealismin keskeisenä tehtävänä on ilmaista, miten kapitalistinen todellisuus kehystää ihmisen kokemusmaailmaa ja samalla kuvata yksilön aktiivisuutta yhteiskunnallisessa todellisuudessa (Lukács 1975d, 113). Lyhyet muistokatkelmät käsittelevät keskeisiä yhteiskunnallisia tapahtumia, sotakorvausponnisteluita, jälleenrakentamista ja vuoden 1956 yleislakkoa, sekä samalla keynesiläistä talouspolitiikkaa. Katkelmissa menneisyyttä ei toisteta historiankirjoituksesta tutuin päätelmin, vaan niissä representoidaan fordismen hallinnallisuuden ja vastarinnan välistä kamppailua. Katkelmissa kuvatut miehet etsivät itselleen liikkumatilaa siinä määrin kuin se fordistisessa kurivallassa on mahdollista. Lakkorikkurina toimiva mies ymmärtää ammattiliiton ja työnantajapuolen välisen valtakamppailun, mutta toimii siitä huolimatta kuten parhaaksi näkee. Rakennuksen perustuksia tekevä mies taas hahmottaa, mistä työläisen neuvotteluvoima muodostuu. Voi siis todeta, että katkelmissa *Miesvahvuus* kuvaa yhteiskunnallista todellisuutta sitä koskevien käsityksen muuttamiseksi ja näin toteuttaa avantgarderealismin tehtävää.

Olen edellä tulkinnut *Miesvahvuuden* lyhyitä muistokatkelmia seikkaperäisesti, koska niiden merkitys on teoksen aiemmissa luennoissa jäänyt ymmärtämättä. Lähtökohtanani on, että novelleja pohjustavat muistokatkelmät jäsentävät olennaisesti teosta ja ohjaavat sen tulkintaa. Katkelmat eivät ole

paikallaan siksi että ne herättäisivät hellyyttä, kuten Tarkka tulkitsee. Katkelmien tehtävänä on representoida niitä yhteiskunnallisia olosuhteita, joiden varaan fordismi ja sittemmin myös postfordismi rakentuivat.

2.2 Kuuliainen kansa

Miesvahvuus operoi kuuliaisuuden ja tottelemattomuuden välisessä maastossa. Yksi teoksen lyhyistä muistelmateksteistä käsittelee oman yhteisönsä odotuksia vastaan toimimista:

Se oli työväenliikkeen miehiä, mutta menikin äänestämään maalaisliittolaista, Kekkonen valitsijamiestä. Kysyttiin, mistä se tuollaista oli saanut päähänsä. Valkeasaaren lohkolta, se sanoi, ja se on siellä vieläkin. (M 183)

Katkelmassa kuvattu työväenluokkainen mies äänesti maanomistajien asiaa ajavan maalaisliiton valitsijamiestä. Hän puhuu itsensä tilanteesta ulos ymmärtämällä kysymyksen tahallaan väärin ja viittaamalla rintamalla saatuun aivovammaan. Vain huumorin keinoin kognitiivisia kykyjään vähättelemällä voi ikään kuin lunastaa itselleen oikeuden poiketa luokka-asemansa sanelemista äänestysvalinnoista. ”Väärin” äänestäminen on passiivista kansalaistottelemattomuutta. Katkelma kuvaa samalla toimijuutta, joka on luokka-aseman muodostamien vaatimusten rajoittamaa.

Rajoittunutta toimijuutta kuvaa myös novelli ”Talvikärpänen”, jossa kuvataan maaseudun maattomaan luokkaan syntyneen miehen elämäntarina. Novellin alkutilanteessa kohta yhdeksänkymmenvuotias Heikki ajelee kirkonkylälle uusimaan ajokorttiaan ja muistelee samalla nuoruuttaan.

Kesken kauheinta kärpäskesää hänet oli pantu paimeneen lahden rantaan. Niin olivat isännät lautakunnassa päättäneet. Tehtävänä oli estää nautojen vajoaminen vesijättömaahan, joka oli rantaniityn ja selvän veden välissä. Vaikka niitty oli rehevä, se ehtyi juhannuksen jälkeen ja olihan elukoitakin paljon, koko kylän karja. Aina joku ahne hieho kaislikossa polviaan myöten mudassa. Titanikki oli juuri uponnut, ja hän näki sen aina vaipuvana lehmänä. Yhden kun sai kuiville, niin toinen oli mennyt sillä aikaa juuttumaan vielä kauemmas.

Mieheltä olisi mennyt pari viikkoa tehdä siihen aita. Katsottiin, että oli kannattavampaa pitää joutilaista poikaa kesä paimenessa. Aita toisaalta olisi kestänyt hyvinkin viisi vuotta ja pienellä korjaamisella

kymmenen. Sinä aikana pojasta olisi ehtinyt kasvaa työhön pystyvä mies. Sen hän oli oppinut, jos minkä, että etukäteen ei voi tietää mikä lopulta kannattaa. (M 129-130)

Isännät päättivät Heikin työstä. Maattoman työväestön radikalisoitumisesta kannettiin syvää huolta 1900-luvun alun Suomessa. Tehtaissa ja työpaikoilla otettiin käyttöön moninaisia kuritekniikoita, työväen vapaa-ajan viettotapoihin pyrittiin vaikuttamaan ja työstä tehtiin moraalin mitta. Liberalistinen talouspolitiikka loi uudenlaiset järjestyksen koodit. Palkkatyön varaan rakentunut omalakinen talous synnytti yhteiskunnallisia järjestysongelmia, joita tukahduttamaan syntyi julkinen järjestysvaltakoneisto. Järjestyksenpito delegoitiin Suomessa vuoden 1879 elinkeinoasetuksella työnantajalle kontrollin ylläpidon tehostamiseksi. Isäntävallan henki säilyi voimakkaana ja myös uusiutui osana kasvavaa kapitalistista ja teollista rationalisointia. Kapitalismin alkuvaiheessa tärkeäksi kontrollirakenteeksi tuli palkkatyöhön sitoutuneen proletariaatin ja työhön sosiaalistumattoman irrallisen väen erottaminen (Kettunen 1997, 78-79, 83, 111.) Heikki piti siis saada työhön, sillä joutilaisuudessa piili radikalisoitumisen siemen. Hänet sijoitetaan hyödyttömälle vesijättömaalle tekemään hyödyttöntä työtä.

Myös Heikin poliittiseen toimintaan vaikuttaminen koettiin tärkeäksi:

Samalla metsätaipaleella oli ollut se pirtumiesten kätkökin, josta miehet olivat käyneet kovistelemassa ja kun hän oli luvannut olla levittelemättä, olivat tarjonneet maistaa ja katsoivat sitten pöllipinon päältä kun hän pyöri hangessa hulluna päissään.

Isännät olivat kysyneet ketä Heikki aikoi äänestää ja kun hän oli kertonut aikoneensa Toolperia, olivat ruvenneet nauramaan ja selittäneet, että ei Heikki voi Toolperia äänestään, kun Suomessa äänestetään valitsijamiestä. Hän sanoi, että sillä toisella on vielä hankalampi nimi, mutta isännät ihmettelivät, että Ukko-Pekka, mitä hankalaa siinä? Ukko-Pekka, uu-uuu, hän oli hoilannut. (M 133)

Novellissa kurivalta näyttäytyy aktiivisemmillaan juuri politiikan kohdalla, sillä Heikkiä kielletään äänestämästä. Kohtauksen kontekstuaalisena viittauskohtana toimii talven 1931 valitsijamiesvaalit. P. E. Svinhuvud, lempinimeltään Ukko-Pekka, valittiin tasavallan presidentiksi vuosiksi 1931-1937. Svinhuvud näki kommunismin suurena uhkana valtiojärjestykselle ja tuli valituksi virkaan

Lapuan liikkeen tuella. Vastaehdokkaana oli vuosina 1919-1925 presidenttinä toiminut K. J. Ståhlberg, jonka sosiaaliliberalistinen ajattelu rakentui sosiaalisten uudistusten ja kansanvaltaisuuden periaatteille. (Ylikangas 2007, 179.) Koska novellin isännät kuvataan nimenomaan lapualaisisäntinä, sijoittaa Raittila kohtauksen suomalaiselle demokratialle kriittiseen ajanjaksoon ja Lapualle.²

Vuosina 1929-1932 vaikuttanut Lapuan liike ajoi omaa oikeistoradikalismiaan muun muassa kommunistien muikutuksilla eli väkivaltaisiksiin äityneillä kyydityksillä, naulaamalla työväentaloja kiinni, ”puhdistamalla” kunnanvaltuustojen vasemmistolaisista sekä erilaisilla kirjelmillä ja valtuuskunnilla. (Ylikangas 2007, 178-180.) Novellin viittaamassa presidentinvaalissa Svinhuvud voitti Ståhlbergin täpärästi äänin 151-149. Lapualaiset olivat kyydinneet Ståhlbergin ja hänen vaimonsa kolme viikkoa ennen ratkaisevaa äänestystä, mikä toimi lähtölaukauksena liian radikaaliksi muuttuneen Lapuan liikkeen lakkauttamiselle. Novellin muistelman ajoittuu siis ajanjaksoon, jolloin Suomen poliittinen ilmapiiri oli erityisen kärjistynyt.

Raittila nostaa Heikissä esille maaseudun vähäväkisen työväestön aseman. Vuoden 1918 sodan jälkeen poliittinen taistelu sosiaalisten kokemusten yhteiskunnallisista tulkintakehyksistä sai kokonaan uusia merkityksiä. Pauli Kettunen on osoittanut, että kansalaissodan jälkeen alettiin yhteiskuntarauhan palauttamiseksi keskustella siitä, miten määritellä kunnan työväki ja miten vahvistaa sitä. Toinen kiistaa aiheuttanut kysymys oli, se että kuuluvatko maaseudun vähäväkiset työväkeen vai maatalousväestöön. Kysymykset saneli kansalaissodan voittajaosapuoli ja niiden keskeinen motiivi oli palkkatyön irrallisuudesta johtuvan yhteiskunnanvastainen potentiaalinen tukahduttaminen.

² Lapualla ja yleisimminkin Etelä-Pohjanmaalla on merkittävä asema kapitalismin ja tätä kautta demokratian kehityksessä. Etelä-Pohjanmaa vaurastui 1700-luvun jälkipuoliskolla tervanviennillä ja rapautti merkantilismin viimeiset säikeet. Tervanviennistä syntynyt yrittäjyys vaurastutti aluetta lähes koko 1800-luvun. Talouskasvun tyrehtyminen yhdistettynä kiivaaseen väestönkasvuun ja säätykierron alenemiseen synnytti väkivaltaiseksi äityneen puukkojunkkariuden, mutta esikapitalistinen varallisuus ja yritteliäisyys synnytti laajan siirtolaisuuden Amerikkaan. Siirtolaisuuden seurauksena maakunnasta puuttui sen kaltainen vähäväkinen väestö, joka eteläisessä Suomessa muodosti punakaartien joukot. Torpparien vähäinen lukumäärä oikeistolaisti maakunnan ja johti vähitellen oikeistoradikalismiin. Tämän seurauksena Etelä-Pohjanmaa valitsi sisällissodassa valkoisen puolen ja synnytti Lapuan liikkeen ikään kuin ”vapaussodan” jatkeeksi. (Ylikangas 2007, 183-187.)

(Kettunen 1997, 111.) Vallanpitäjien mielestä Heikki on potentiaalinen uhkakuva kansakunnan turvallisuudelle. Tämän takia oli tärkeää, että Heikki saadaan identifioitumaan maaseudun tilallisiin, vaikka hänellä ei ollut niiden kanssa mitään tekemistä. Kuritekniikat toimivat Heikin kohdalla, sillä "[H]än oli luvannut olla kokonaan äänestämättä, koska isännät olivat päättäneet, että Heikillä on isänmaan asioista sen verran huono tieto, että parempi kun ei äänestä ensinkään" (M 133-134).

Heikki yrittää parhaansa mukaan toimia kuten on käsketty, mutta kaikki ei mene suunnitelmien mukaan:

Vaalipäivänä hän oli kumminkin kyytinyt emäntää äänestyspaikalle ja se oli ihmetellyt eikö Heikki aio ollenkaan käyttää äänioikeuttaan. Niin hän oli joutunut menemään koppiin ja oli ollut äänestävinään, viipyi saman ajan kuin muutkin ja tiputti uurnaansä tyhjän lipun.

Ovesta ulos tullessaan oli sanomalehden valokuvaaja ottanut kuvan, jossa hän näkyy puoliksi. Se oli tallessa vieläkin, ainoa kuva, joka hänestä on ollut sanomalehdessä. Kuvan alla sanottiin, että Suomen kansa on käynyt ahkerasti täyttämässä kansalaisvelvollisuuttaan. Kuvan päällä oli isolla: KANSANVALTA PUHUU.

Lapualaisisännät olivat vielä jälkikäteen ottaneet puheeksi, että eikö se sana mennyt perille. (M 134)

Kohtaus on tragikoominen. Isännät ovat nimenomaan kieltäneet Heikkiä äänestämästä, ja sitten hän emäntää miellyttääkseen päätyy äänestyskoppiin seisoskelemaan palauttaakseen uurnan tyhjän lipukkeen. Hän yrittää parhaansa mukaan miellyttää kaikkia osapuolia. Heikin vaaliuurnalla käynti päätyy kuitenkin sanomalehteen, minkä vuoksi hän joutuu uudelleen isäntien silmätikuksi. Heikki joutui siis kieltämäänsä itsensä monenkertaisesti; hän ei saanut äänestää, mutta esitti äänestävänsä, jotta emäntä ei ihmettelisi. Heikin huolella säilyttämänä lehtileike kuvaa hänet osana kansanvaltaa, mutta herrojen pelko esti häntä käyttämästä oikeuttaan.

Kaunokirjallisuus 1800-luvulla kuvasi maaseudun kansan vaatimattomana ja sydämeltään puhtaana, joka vain odottaa ylioppilaiden kesäisillä matkoillaan mukanaan tuomaa sivistyksen siementä. Sittemmin sivistyneistö huomaakin, ettei kansanvalistus tuotakaan hedelmää heidän kuvittelemallaan tavalla; kansasta ei synnykään sivistyneistön omaa kuvajaista. (Rojola 2009, 14-15.) Seuraavan vuosisadan alun kirjallisuus henkiikin ainakin osittain pettymystä kansaa kohtaan, kun käy ilmi ettei se tyytynytäkään nöyrästi sivistyneistön

armeliaisuuteen, vaan vaatii asemansa parantamista omista ehdoistaan käsin (Ojajärvi 2009, 209). ”Talvikärpäsessä” tämä asetelma on käännetty toisin päin; novelli kuvaa kansaa tämän omasta näkökulmasta käsin. Samalla maataomistava luokka näytetään kurivallan käyttäjänä.

2.3 Biopolitiikan vastaanotolla

”Talvikärpäsen” nykyhetkessä Heikki on ajamassa kirkonkylälle terveyskeskukseen ajokorttiaan uusimaan. Hän erehtyy ovesta ja päätyykin lastentarhaan:

Se kysyi oliko vaari sairas kun oli lääkäriin menossa. Hän vastasi, että ei tässä sairaita olla, mutta piti saada lääkärintodistus, ajokorttia varten. Hän täyttäisi kohta yhdeksänkymmentä.

Nainen sanoi, että se on nyt niin, että vaari istuu siinä ja lääkäri saa tulla tänne. Kohta ne tulivat ja Keskitalon pojan vaimo motkotti lääkärille kovalla äänellä. Hän yritti selittää ajokortin uusimisesta, mutta Keskitalon nuori emäntä sanoi, että johan se vaari kolme vuotta sitten täytti yhdeksänkymmentä. Tohtorille nainen oli vihassa.

- Nääthän sinä ettei tuosta tule mitään.
- Se on lautakunnassa päätetty asia.
- Mutta perustuu sinun lausuntoosi.
- Puututko sä mun diagnooseihini?
- Se ei pärjää yksin.
- Tiedätkö sinä, että terveydenhuollon budjetista menee melkein puolet lankos lasten dialyysihoitoihin. (M 137)

Kun Heikin nuoruus on mennyt luokkayhteiskunnan kuriin sopeutuessa, sanelee vanhuutta biopoliittinen hallinta ja talous. Gilles Deleuze kirjoittaa esseessään ”Jälkikirjoitus kontrolliyhteiskuntaan”, miten kuriyhteiskunnat syntyivät suvereniteettiyhteiskunnasta, jonka tehtävänä oli tuotannon anastaminen organisoinnin sijaan sekä kuolemasta päättämisen elämän järjestämisen sijasta. Kuriyhteiskunta taas alkoi rapautua toisen maailmansodan jälkeen ja korvautua kontrolliyhteiskunnalla. (Deleuze 2005, 118-119.) Heikin lapsuudessa kuri ilmeni laajana kurikoneistojen verkostona, joka sääteläi tapoja ja perinteitä. Erilaiset kurinpitoinstituutiot strukturoivat sosiaalista kenttää ja tarjosivat loogiset perusteet kurin säilyttämiseksi. (Hardt & Negri 2000, 39.)

Heikin luokkavallalle alistettu nuoruus oli kuriyhteiskunnan muovaama, ja siksi hän ”siinä hädässäänkin oli osannut pelätä vielä enemmän tulossa olevaa rangaistusta” (M 132). Kontrolliyhteiskunnassa vallan mekanismit sen sijaan näyttäytyvät demokraattisina ja näyttävät olevan osa sosiaalista kenttää. Kontrollivallan uutena paradigmana toimii biopolitiikka, joka sääntelee, seuraa ja muovaa yhteiskunnallista elämää esimerkiksi sosiaalihuollon ja tietojärjestelmien välityksellä. (Hardt & Negri 2000, 39-40.) Novellin nykyhetkessä kaikista on tullut yhtä suurta keskiluokkaa, ja Heikkikin on päässyt luokka-asemansa synnyttämästä arvottomuudesta. Hallinta on kuitenkin edelleen läsnä, vaikkakin muuttuneena. Heikkiä ei enää hallita oman syntyperänsä johdosta vaan siksi, että hän menoerä kunnan budjetissa. Kaikki on finansoitunut.

Lääkärin riidellessä Keskitalon vaimon kanssa, yrittää Heikki muistella, minkä vuoksi oikein on tohtoria tullut tapaamaan, mutta ei saa syytä mieleensä:

Hän lähti kauppaan. Ei tämä asia kai häntä enää koskettanut. [...] Kaupassa hän teki ostokset listan mukaan, jonka oli kirjoittanut itselleen valmiiksi. Kassalla hän muisti pyytää, että avaisivat bensamittarin ja ilmoitti ottavansa kaksikymmentä litraa. Kyllä tankkiin taas jo sen verran mahtuisi. (M 138)

Kohtauksen huumori piilee siinä, että Heikillä säilyy toiminnan vapaus tämän moninkertaisen hallinnan ristitulellakin. Heikki – ymmärtämättä lopulta itse miten kaikki tapahtui – poistuu lääkärin vastaanotolta edelleen ajokortti hallussaan ja hakee vielä paluumatkallaan hieman lisää bensaakin tulevien ajojensa varalle. Samalla novelli vihjaa että kontrolliyhteiskunnasta selviää järjissään vain puoliksi dementoituneena. Heikki on kuin novellin nimenä oleva talvikärpänen, joka olosuhteista huolimatta säilyttää liikuntakykynsä.

Leena Kirstinä on tarkastellut 1990-luvulla ilmestynyttä proosaa kansallisen identiteetin ilmentymänä. Kirstinä peilaa tarkastelemiaan teoksia kotimaisen kirjallisuuden kaanoniin. Kirstinän mukaan *Tuntematon sotilas* loi kielen, jolla työmieskin voi puhua Suomesta kun taas *Täällä Pohjantähden alla* -trilogia näytti, miten snellmanilainen kansallisuusprojekti vietiin päätökseen. Kirstinä nojaa Benedict Andersoniin kirjoittaessaan kansakunnan olevan symbolinen yhteisö, jota pitää koossa sisäiset tekijät kuten historialliset muistot, yhteinen kulttuuri ja kansallistunne. (Kirstinä 2007, 11-13.) Kirstinän

vuosituhannen vaihteessa näkemä kuva yhtenäisestä suomalaisuudesta, jota 1950-luvulla ilmestynyt kirjallisuus on osaltaan ollut rakentamassa, on kuitenkin tietoisesti rakennettu. Historiantutkija Matti Virtanen on todennut, että suomalaisuus on alkuaan säätyläistön omaksuma käsitys jonka alkuunpanijana oli Venäjän keisari Aleksanteri. Kun Venäjä oli liittänyt Suomen itseensä, oli sille tärkeää, että Suomi suomalaistuu mahdollisimman paljon ja näin irtautuu kulttuurisesti Ruotsista. Aleksanterin alkuun panema suomalaistamisprosessi muuntui aikanaan Snellmanin toimesta fennomaniaksi, ja sai eri muotoja kulloisenkin aikakauden mukanaan tuomien poliittisten ja kulttuuristen haasteiden mukaan. (Virtanen 2002, 63-64.) Käsitystä yhdestä ja yhtenäistä kansasta ole omaksuttu mutkattomasti, vaan sitä on jokaisena aikakautena tuotettu aktiivisesti ja osin väkivaltaisestikin.

Novelli "Talvikärpänen" purkaa käsitystä yhteisestä kansasta ja kuvaa Suomen kansan kärjistyneen kahtia jakautuneena. Se kuvaa yksilön hallintaa kahdella aikakaudella. Kirstinä toistaa kuvaa yhtenäisestä kansasta, kun "Talvikärpänen" taas representoi kansan kaikkea muuta kuin tasa-arvoisena. Fordismin aikakautena Heikin elämänvalintoja säänteli sosiaalinen sääntely ja kuri, nykyajassa taas biopoliittinen hallinta. Novelli osoittaa että yksilön hallinta on pohjimmiltaan samanlaista, vaikka fordismista on siirrytty postfordismiin. Biopoliittinen hallinta kuvataan novellissa niin läpitunkevana, että vain dementoituneet kykenevät säilyttämään jonkinlaisen vapauden. Novelli hahmottelee yksilöön kohdistuvaa biopoliittista hallintaa postfordistisessa regiimissä, mutta se ei pyri antamaan aukotonta maailmanselitystä. Näin se pakenee reifikoituneelle realismille ominaista todellisuuden esineistämistä.

Tekstistä on vaikea löytää Ojajärven ja Vihlan ehdottamaa miehisen identiteetin tai hegemonisen maskuliinisuuden kriisiin liittyvää tematiikkaa. Sen sijaan novelli käsittelee elämän hallintaa. Lazzarato on todennut, että kapitalismi ei tapahdu vain tehtaissa eikä tuotanto vain työpaikoilla. Kapitalismi tulee ymmärtää sosiaalisten tilojen tuotantona, joiden kautta sen suhteiden logiikka ja sommitelmat operoivat. (Lazzarato 2006, 71.) Kuitenkin tehokkaimmankin hallinnan jäljiltä jää edes pieni jakojäännös; Heikki saa pitää kunnan taloussotkujen kurimuksessa ajokorttinsa ja äänestyskoppiinkin hän pääsi.

2.4 Kansalaisia tuottamassa

Novelli ”Uhrikivi” piirtää myös kuvaa kansalaisen tuotannosta. Siinä matkataan neljän miehen voimin ampumaan Heikuran kesämökilleen hankkimansa lampaat. Alkukesästä hankittujen lampaiden tarkoitus oli pitää saaren perinnemaisema kunnossa. Yksi miehistä, Savinen, on jäänyt työttömäksi, mikä on hänelle arka asia:

Savinen kertoi kaikki päivät kadulla kävellessään laskeskelevansa mielessään talojen kattojen lujuuksia ja siltojen optimaalisia jännepituuksia, minkälaisia staattisia ja dynaamisia kuormia rakenteet sietivät, tuulen painetta, märkää lunta ja muita rasituksia. Näin Savinen selitti ammattitaitonsa pysyvän yllä. (M 102)

Fordismissa työstä rakennettiin yhteiskunnan tukipilari. Työväenliikkeen instituutiot yhdistettiin vallan uusintamisen logiikkaan, joten sekä taloudellinen uusintaminen että poliittinen uusintaminen tapahtuivat työn kautta. Lazzarato näkee 1900-luvun työn ja subjektin pitkänä ja peruuttamattomana kriisin näyttämönä, sikäli kun ne ymmärretään minää ja maailmaa konstituivina voimina. (Lazzarato 2006, 76.) Työ on toiminut ihmisyyden ja kansalaisuuden mittana, ja siinä tehtävässä se on ajautunut kriisiin talouden lainalaisuuksien muututtua. Savisen identiteetti on rakentunut insinöörin työnsä varaan, joten työttömänäkin hän yrittää kiivaasti ylläpitää ammattitaitoaan.

Deleuze ja Guattari ajattelevat, että kapitalismi tarvitsee käyttövoimakseen illuusion vapaasta työläisestä. Synnyttääkseen tällaisen työläisen, on kapitalismin tukahdutettava yksilön vapaana virtaava halu. Tämän vuoksi kaikki kumouksellinen on ulkoistettava yksilöstä mahdollisimman tehokkaasti. (Ks. Toivoniemi 2004, 260.) Kapitalismi edellyttää sieluissa ja ruumiissa toimivaa kurimekanismia eikä päinvastoin (Lazzarato 2006, 53). Miehet ovat sisäistäneet työn ja ihmisarvon yhtäläisyyden niin kurinalaisesti, etteivät kykene sitä kyseenalaistamaan. Työttömyys vaikuttaa myös muiden miesten asenteisiin häntä kohtaan. ”Laine kysyi Heikuralta oliko ollut pakko mennä puhumaan työn yhdistävästä vaikutuksesta kohta vuoden työttömänä kulkeneelle Saviselle.” (M 99)

Kriisissä oleva Savinen haluaa ehdottomasti, että matkalta poiketaan katsomaan hänelle ennen kuulunutta kesämökkiä. Uusien omistajien tekemät muutokset saavat Savisen järkyttymään:

Ne on kaataneet lipputangon! Savinen ponnahti autosta ja lähti mökille. Laine juoksi perään ja raahasi Savisen takaisin autoon. Savinen ei mahtanut mitään. Se tuli Laineen kainalossa kuin pikkupoika. (M 98)

Savinen on niin poissa tolaltaan lipputangon kaatamisesta, että on ryntäämässä mökkipihaan kuin sotaan konsanaan. Lippu on kansallisvaltion symboli ja symboliarvon muodostumisessa juuri sodat ja niiden muisteleminen ovat olleet tärkeässä asemassa. Kansallislippu merkitsee uhrivalmiutta; veren, uhrautumisen ja väkivallan metaforat ovat erottamaton osa lippukulttuuria. Kansallislippu on vallan ja suvereeniuden symboli, joka osoittaa valtiollisen väkivallan monopolin haltijan. Kansallisvaltion synty ajoittuu teollistumisen alun ja säätyvallan murenemisen aikakauteen 1700–1800-lukujen vaihteessa. Sitä ennen eurooppalaiset valtiot olivat monikielisiä ja dynastisesti hallittuja agraarisia alueita, joissa suurten ihmisryhmien mobilisaatio ei ollut mahdollista. (Tepora 2011, 358-360.) Teollistuvat ja modernisoituvat yhteiskunnat tarvitsivat työn perässä liikkuvaa ja kulttuurisesti yhtenäistä väestöä. Jotta kapitalismin rattaat pysyivät pyörimässä, piti työläinen olla korvattavissa toisella (Gellner 1983, 46). Nationalismi oli siis vastaus yhteiskunnan ja erityisesti eliitin tarpeisiin. Kansalaisuutta tuotetaan valtion tarpeeseen. Novellissa Savinen on jäänyt keskellä nousukautta vaimon elättämäksi, vaikka on ammattitaitoinen insinööri.

Savisen pettymys purkautuu maaniseksi toiminnaksi. Hän siirtyy kansallisesta uhrisymbolista toiseen ja vaatii, että koko joukkion on kiivettävä mökin läheisyydessä sijaitsevalle vuorelle katsomaan sen laella olevaa uhrikiveä:

Noustiin melkein nelinkontin louhikkoista vuorenrinnettä. Savinen jankutti, että hän on itselleen velkaa tämän, kun ei ollut koskaan tullut kiivenneeksi vuoren päällä olevan mahdollittoman ison siirtolohkareen luo, jota pienestä pojasta tottunut katselemaan vain järvenselältä päin. (M 98)

Kiivetessään miehet katselevat suurta siirtolohkareta alhaalta päin. Näkymä on käänteinen kansallismaisemalle, jossa vuorelta tai kukkulalta katsotaan alas

järvelle. Jussi Ojajärvi on todennut, että kun sivistyneistö loi kuvaa kansasta, tarvitsi se sille myös oman erityisen ympäristön. Kansallismaisemaksi valikoitui korkealta kukkulalta nähty järvimaisema. (Ojajärvi 2009, 200.)

Järkäle, jota kohti kiivettiin, oli kuulemma muinaissuomalainen uhrikivi. Veneilijät kävivät katsomassa sitä pitkienkin matkojen takaa. Lohkare on vesilläliikkujien ikimuistoinen maamerkki. (M 100)

Koko kansallinen kuva ja lupaus paljastuu huijaukseksi. Se, mitä vesilläliikkujat ovat aina pitäneet maamerkinään ja oppaanaan, ei johdatakaan turvallisesti perille. Läpeensä intertekstuaalisena *Miesvahvuus* viittaa tässä *Seitsemän veljestä* kirjoittaneeseen Aleksis Kiveen. Pirjo Lyytikäinen on tarkastellut *Seitsemää veljestä* suhteessa Snellmanin käsityksiin yksilön vapaudesta. Snellman sitoutui irti romantiikan näkemyksestä vapaudesta kahleettomana luonnontilana. Sen sijaan Snellman näki vapauden toteutuvan hegeliläisittäin ihmisten yhteistoiminnassa, niin että yksilö samastaa vapautensa valtion päämääriin. Vapaus toteutuu näin kansan henkeä ilmaisevassa valtiossa eikä yksilöiden mielivallassa. Kiven veljekset tavoittelevat teoksen alkutilanteessa romanttista vapautta luonnon helmassa ilman yhteiskunnan ahtaita normeja, mutta alkavat vähitellen nähdä omien etujensa ja yhteisön etujen samuuden. Romaanin lopussa veljekset ovat jo omaksuneet sivistysihanteet. (Lyytikäinen 1999, 344.)

Seitsemässä veljeksessä sivistyminen ja kansakunnan ideaalien mukaiseksi kasvaminen onnistui; romaanin lopussa Eero kirjoittelee kansakunnan sanomalehtiin ja perustaa pitäjään koulua. ”Uhrikiven” Saviselle kansallisideaalit sen sijaan ovat osoittautuneet toimimattomiksi. Keskellä 1800-luvun kansallismaisemaa hän tajuaa jääneensä kaikesta yrittämisestään huolimatta ilman luvattua asemaa, hänen uurastuksensa sivistyksen eteen ei sittenkään riittänyt. Lea Rojola on tarkastellut nousukkaan asemaa 1800- ja 1900-luvun vaihteessa. Rahvaan nousu sivistyneistöön jäi aina puolitiehen; maaseudun ylioppilaat pysyivät aina karkeina, sivistykseltään epäaitoina. He eivät milloinkaan täysin kelvanneet sivistyneistölle ja kantoivat tästä loputonta häpeää. Samalla sivistyminen merkitsi erontekoa myös rahvaaseen, joten he jäivät kahdenkertaisesti välitilaan. Kansan sivistyminen ja sivistäminen muodostui fennomanian ideologian perustaksi. Vain sivistyneistön aatteet

juurruttamalla kaikkialle kansan keskuuteen voitiin muodostaa yhtenäinen kansakunta. (Rojola 2009, 15-16.) Sivistyneistö katsoi kansaa ylhäältä alas, juuri niin kuin kansallismaisemassakin. Herranpelkoa ja erontekoa eliittiin pidettiin yllä, vaikka sivistymisen pitikin olla koko kansan tehtävä.

Miesten viimein sattuman kaupalla löytäessä siirtolohkareen, käy ilmi että suuri kivi heiluu. Siihen ei voikaan luottaa niin kuin vesilläliikkujat ovat aina muinaissuomalaisista lähtien tehneet. Kaikki on menettänyt merkityksensä. Savinen turvautuu insinöörin ammattitaitoonsa:

Savinen ryhtyi laskemaan sen massan jakautumista ja painopistettä. Se kierteli uhrikiveä eri puolilta, piirusti järkäleen muotoja muistivihkoon ja otti silmämittoja. Taskulaskinta naputeltuaan Savinen ilmoitti, että lohkareen tilavuus oli noin kymmenen kuutiota ja sen massa näin ollen kolmisenkymmentätuhatta kiloa. Ja mikä tärkeintä, Savinen otti lukulasit päästään, kivi on mahdollista suistaa pois tasapainosta. (M 102)

Entisen kesämökkinsä nähdessään Savinen suree vanhan lipputangon kaatamista, mutta päätyy kaatamaan lopulta muinaisen uhrikiven. Novellissa muinaismuistoksi luokiteltu uhrikivi on kaiken keskiössä; sen kun pitää näkökentässään, ei voi eksyä. Savinen ei enää pysty kunnioittamaan esi-isiansa lailla uhrikiveä vaan kokee että se on jollakin tavalla pettänyt hänet. Miehet ponnistelevat kaikin tavoin insinööritaitojensa avulla saadakseen kumotuksi menneisyyden sivistysprojektin. Postmoderneja kerronnan keinoja hyödyntävänä *Miesvahvuus* viittaa kirjallisuuden kaanoniin. Jos fennomaanien levittämä sivistymisen ideaali osoittautui rahvaalle mahdottomaksi saavuttaa, pettyi myös eliitti kansaan. Vuosisadan vaihteen kirjallisuudessa kansaa kuvataan uppiniskaisena ja hidasälyisenä. (Ojajärvi 2009, 197-205.) Se ei ollutkaan kykenevä tai halukas omaksumaan sivistyneistön arvoja. Sen sijaan ”Uhrikivessä” kuvataan kansan – eli nykymaailmassa keskiluokan – pettymys niitä samoja kansallisuusideaaleja kohtaan. Rakenteet ovat pettäneet, uhraaminen saa riittää. Kostoksi suuntamerkkinä toiminut uhrikivi pitää nyt kammata alas kansallismaisemasta.

Toisaalta taas Heikuralla on ongelmana se, että vaimon kesämökille saareen hommaamat lampaat ovatkin villiintyneet eivätkä pidäkään toivotulla tavalla huolta perinnemaisemasta. Miehet ovat porukalla matkalla ampumaan

Heikurin kesämökkkitontilla laiduntavat lampaat eli tekemään entisajan miesten agraarisia syystöitä. Lampaiden lopettaminen koituu ongelmaksi, sillä ”kivääri oli saanut kolhuja huonoilla teillä ja sen kiikari veti voimakkaasti vasemmalle” (M 106). Miehet siis epäonnistuvat isiensä töissä. Tälläkin on seurauksensa:

Heikuralle rupesi talvella tulemaan puhelinsoittoja Animalia-yhdistyksen vihaisilta naisilta, ja huhtikuussa hänet haastettiin käräjille eläinräökkäyksestä, koska oli jättänyt kolme karitsaa saareensa talven selkään.

Ainoaksi puolustukseksi Heikura osasi sanoa, että lampaat olivat olleet kokonaan vaimon idea, mutta vaimoa ei ollut näkynyt missään, kun lampaiden kanssa rupesi tulemaan ongelmia, ja niitä olisi pitänyt ottaa kiinni ja tappaa. (M 106)

Novellien väliin sijoitetut katkelmat kuvaavat menneisyyden kaukaisena ja menetettynä. Katkelmien ja novellien välissä on katkos. Myös ”Uhrikivessä” menneisyyttä on mahdoton tavoittaa. Heikuran agraariutopian elvyttäminen lampaita hankkimalla osoittautuu katastrofiksi. Tukea ja turvaa ei löydy kansallisuuden muistomerkeistä eikä paluusta agraariseen elämäntapaan. Kaiken huipuksi siitä saa eläinsuojelijat niskaansa.

Eikä Savinenkaan rangaistuksetta jää:

Suomen valtion palkkaamat sukeltajat etsivät uhrikiven järven pohjasta ja heinolalainen urakoitsija hinasi siirtolohkareen takaisin vuoren päälle, mihin se varmuuden vuoksi pultattiin kiinni. Operaatio maksoi Saviselle viisisataaseitsemänkymmentätuhatta markkaa. Järkäleeseen ilmestyi laatta, jossa sen sanottiin olevan rauhoitettu muinaismuistolain nojalla. (M 106)

Savinen jää kiinni teostaan, ja valtio määrää hänet, työttömän miehen, maksamaan kiven takaisin kiinnittämisestä koituneet kustannukset. Mies on koko elämänsä sivistänyt itseään tullakseen kaikkeen sopeutuvaksi kunnon työntekijäksi, ja kuitenkin saa potkut joutuen vaimonsa elättämäksi. Ainoa mikä tapahtumasta seuraa, on Saviselle määrätty huomattavan suuret sakot, joita työtön insinööri ei voisi mitenkään maksaa. Tapahtuman voi tulkita myös kansan ja väen välisenä rajankäyntinä. Kansa voi vain sabotoida, mutta sabotaasi ei kykene muuttamaan mitään. Massiivisena, kaikkialle näkyvänä monumenttina toimiva kivi raahataan takaisin paikoilleen. Kurinpito toimii. Kansa asetetaan ruotuun ja rangaistukseksi kapinastaan laitetaan vielä loppuelämäksi velkavankeuteen – vieläpä valtiolle, joka on insinöörin omia ja

pääoman tarpeita varten muokannut. Lukács määritteli avantgarderealismin siten että teoksessa tulee käsitellä muuttuvan maailman ja problemaattisen yksilön välistä suhdetta (Lukács 1975c, 89). Savinen kokee itsensä petetyksi pudottuaan työttömyyteen kaikesta ponnistelustaan huolimatta.

2.5 Postfordismin hallinta

Miesvahvuuden työntekeä ja kuluttamista käsittelevät muistokatkemat kuvaavat keynesiläisen talouspolitiikan aikaa, joka synnytti laajan keskiluokan ja aikaansai elintason kasvun mutta myös rakensi aktiivisesti työnteon varaan rakentunutta kansalaisuutta. Myös novellissa ”Ohjauspolku” tehdään työtä, mutta uudenlaisten talouden lainalaisuuksien vallitessa.

Novellin päähenkilö Lasanen on kuljetusyrittäjä, joka tekee urakoita metsäyhtiölle. Lasanen ei ole perinteissä palkkasuhteessa vaan toimii metsäyhtiön alihankkijana. Novelli kuvaa toimeksiantoa, jonka mukaan Lasanen tulee poimia metsään jääneet yksittäiset tukit viime hetkellä, jotta metsäyhtiö ei jäisi kiinni säännösten rikkomisesta:

Seuraavalta pinolta lähti kolmisenkymmentä standardimittaista tukkia. Lappujen mukaan niiden laillinen varastointiaika loppui samana päivänä, vajaan tunnin kuluttua. Lasanen tajusi, että hänet oli pantu keräämään pinojen pohjia. Yhtiö ei halunnut ottaa sitä riskiä, että joku luonnonsuojeluporukka kärehtäisi sen varastointimääräysten rikkomisesta.

Imagosyistä firman kannatti maksaa tappiollinen kuljetus. Lasanen ei tiennyt ottiko logistiikkaohjelma tällaisetkin asiat huomioon, vai olivatko nämä niitä joiden takia kuljetusyhtiölle maksettiin palkkaa. (M 114-115)

Metsäyhtiön logistiikkaohjelma määrää missä järjestyksessä ja mistä pinosta tukit on noudettava. Postfordismissa informaatioteknologiat ovat uuden järjestyksen olennainen infrastruktuuri. Fordismissa tuotanto perustui *just in case*-periaatteelle, jolloin tuotetta valmistetaan varastoon suuria määriä tuotantokustannuksien alentamiseksi. Postfordismi taas perustuu *just in time*-periaatteelle, jossa ylituotantoa pyritään välttämään. (Peltokoski 2006, 114-116.) Tukit kerätään metsästä tarkkojen logistiikkaohjelmiston määrittämien

tarkkojen sääntöjen mukaisesti ja vieläpä viime minuuteilla, ”just in time”, ennen tukkien laillisen varastointiajan loppumista.

Novellissa kapitalismin lait näyttävät muuntuneen niin, että Lasasen on niitä vaikea ymmärtää. Metsäyhtiö on organisoinut toimintansa toisenlaisen logiikan perusteella kuin tehtaat perinteisesti ovat toimineet:

Normaalisti puutavarakuljetuksessa otettiin isosta pinosta, johon kuljetuskone toi leimikolta lisää sitä mukaa kun rekat veivät toisesta päästä tehtaalte tai sahalle. Metsiin jäi silti aina puuta varastoon. Tämä saattoi johtua maailmanmarkkinoista, sellun hintaodotuksista, prosessin vaiheesta tai konsernin käyttövaraston tilasta.

Kuljetusosaston logistiikkaohjelma laski koko ajan raaka-aineen kuljetuksen ja varastoinnin optimaalista suhdetta prosessiin ja markkinoihin. Metsä oli iso hajasijoitettu varasto. Rekat ja kuskit olivat robotteja, jotka liikkuvat ohjelman käskyjen mukaan tässä satojen neliökilometrien avovarastossa. (M 112)

Kun aiemmin yritykset toimivat yksinkertaisen kysynnän ja tarjonnan sekä kulutuksen ja investointien suhteeseen perustuvan ansaintalogiikan mukaan, ovat ”Ohjauspolun” maailmassa esiintyvät liiketoiminnan säännöt muuttuneet. Fordismi rakentui tayloristisen organisaation ja työn koneellistumisen varaan. Ne tekivät mahdolliseksi kapitalistisen pääoman kasautumisen, sillä tuottavuushyötyjen kautta kasvoivat niin voitot ja palkat kuin myös valtion varallisuuskin. Malli ajautui kriisiin samojen komponenttien muuttuessa 1970-luvulta lähtien. Tällöin muodostui uudenlainen kasautumisjärjestelmä, jota määritteli palkkojen irtaantuminen tuottavuudesta, teollisen tavarantuotannon siirtyminen kehittyviin talouksiin, teollisuusmaissa tapahtuva palvelusektorin kasvu, informaatioteknologioiden kasvava merkitys tuotannon organisoinnissa, pääoman liikkeen äärimmäinen vapaus sekä julkisen vallan interventioiden uudelleen määrittely (Vähämäki 2009, 65).

Novellin representoimassa maailmassa ihmisestä on tullut robotti, joka liikkuu ohjelman käskyjen mukaan, samalla kun päätöksenteko ja ajattelu on ulkoistettu koneelle. Tämä koneen ajattelu on yritetty rakentaa monimutkaisen logiikan varaan:

Ohjelmalla oli määrätty peruslähtökohdat, kuten kannettavan kuljetusetaisyyden enimmäisraja, rahtitariffit tai lakisääteinen maksimiaika, jonka kuoripäällistä puutavaraa sai varastoida kasvavassa metsässä. Aksiomaattisten tekijöiden lisäksi esiintyi muuttujia. Niitä

saattoivat olla säätilan aiheuttama sinistymisriski tai tuhohyönteisten todennäköinen esiintyminen. Lasanen ei tuntenut asiaa. (M 113.)

Novelli kuvaa ristiriitaa, joka syntyy kun kokenut ja pätevä tukkirekan kuljettaja ja parametrien avulla työtä ohjaava ohjelmisto joutuvat törmäyskurssille. Lasaselle on opetettu, että ohjelma tietää lähes kaiken, laskee jopa ennusteet tuhohyönteisten liikkeistä. Taivaalta opastavien satelliittienkin sanotaan olevan niin tarkkoja, että ne ohjaisivat Lasasen täydellisesti tukkipinolle jos valtioiden väliset sopimukset vain niin sallisivat. Novellissa esitetään kaksi totuutta. Ensin on metsäyhtiön insinöörien ja ohjelmoijien kertoma tarina kaikkitietävästä tietokoneesta, joka hoitaa ajattelutyön Lasasen puolesta. Toinen totuus on todellisuus; puut ovat väärissä pinoissa ja luonto pistää hanttiin jäisillä teillään. Koneet eivät kykenekään ylittämään maalaisjärkeä ja työkokemusta. Lasanen on määrätty poimimaan tukin logistiikkaohjelman antamassa järjestyksessä, joten häneltä on viety mahdollisuus suunnitella itse omaa työjärjestystään. Tältä osin hän rinnastuu tayloristisesti organisoidun liukuhihnatyön tekijäksi:

Kolmannelta pinolta Lasanen joutui ottamaan vetovaunun pankot täyteen kuitupuuta, vaikka kuitujen piti koneen mukaan olla kahdella seuraavalla. Hän olisi pulassa viimeisillä lansseilla, jos ne olisivat sellaisia, että niiden äärelle ei pääse koko yhdistelmällä. Lasanen toivoi tietokoneen ottaneen huomioon tämänkin seikan, vaikka pelkäsi pahasti sen kuuluvan niihin asioihin, joista koostuu kuljetusyrittäjän riski. (M 116)

Kuvaus kuljetusyrittäjyydestä representoi postfordistisen työn lainalaisuuksia. Jussi Vähämäen mukaan työ on levinnyt tilassa ja ajassa. Kone ei enää vaadi alistumista tai pakota tiettyyn työtehoon. Ulkoinen kuri on korvautunut sisäisellä hallinnalla, omien halujen, toiveiden ja jopa ruumiin alistamisella tuotannon tarpeita varten. (Vähämäki 2009, 34.) Jopa novellin nimi "Ohjauspolku" kuvaa kaiken kattavaa hallintaa. Novelli "Talvikärpänen" representoi kurivaltaa kuvatessaan Heikin työntekoa, nyt Lasanen on alistunut postfordistiselle hallinnalle. Logistiikkaohjelmisto ohjeistaa Lasasen työntekoa ja hän tottelee kuuliaisesti ilman näkyvää kuria:

Ajotietokoneessa rupesi vilisemään. Ne olivat koordinaatteja, jotka määräisivät, mistä pinoista hänen piti ottaa. Lukemat menivät koneen muistiin ja muuttuivat siellä ohjausparametreiksi. Vilinän takana näytössä loisti kaiken aikaa navigaattorin polku. Siltä ei saanut poiketa,

koska pimeässä oli mahdoton löytää uudestaan reittiä metsäteiden verkostosta. (M 110-111)

Ajotietokoneesta on näin tullut Jumalan kaltainen entiteetti, jota Lasanen täytyy sokeasti totella jottei vain joutuisi kadotukseen. Hänestä on tullut alihankintaa tekevä yksityisyrittäjä, joka maksaa logistiikkaohjelmiston tekemät virheet omasta selkänahastaan. Lasanen on määrätty siivoamaan pinojen pohjia, ja hän yrittää selviytyä tehtävästä vaikka tietää urakan jo menneen tappioksi ja työvuoron venyvän ylitöiksi koko yön ajaksi. Suuryritysten kapitalismi representoidaan novellissa armottomana pienempien uhraajana. Puut siivotaan metsistä ennen kuin luonnonsuojelijat pääsevät ilmiantamaan metsäyhtiön, ja tuottamaton työ säilytetään pienyrittäjän niskoille:

Lasanen ei käsittänyt kuinka tällaisen työn teettäminen pystyi enää olemaan yhtiölle kannattavaa. Kone oli kuitenkin niin laskenut. Häneltä tämä keikka oli kussut jo aikoja sitten. (M 114)

Metsä, joka tervanpolton ja tukinuittojen aikakaudella on ollut vaurauden lähde ja varsinkin sota-aikana suomalaisen miehen suojapaikka, onkin nyt muuttunut riiston välineeksi ja alueeksi, jossa ei edes navigointiohjelmalla löydä perille. ”Lasanen ajoi sata metriä eikä häntä enää naurattanut. Risti oli ruvennut siirtymään näytön laitaan ja katosi kokonaan” (M 119-120).

Lasanen muistelee lapsuudenkotinsa jatkuvaa työntekoa:

Hän ymmärsi tulleen entiselle pellolle. Sen verran monta kertaa Lasanen oli joutunut keväällä panemaan aita, että ymmärsi tulleen kahden pientilan rajalle. Heillekin velipojan kanssa oli äijä pistänyt aina lapion maitokärryyn lankakieppien, aidantolppien, kangen ja lekan kaveriksi.

– Aukasette huilatessanne ojia!

Lasanen tunsu äkillistä vahingoniloa: Siinä on äijän pellot ja raiviot. [...]

– Syö paskas! Niin hän oli karjunut tökättyään isoeleisesti talikon patteriin. Äijä oli huutanut perään kruunun pitkästä sarasta ja maailman tahkosta. Isoveli oli silloin jo Ruotsissa ja sinne hänkin painui melkein kymmeneksi vuodeksi käyttämään konetta, joka kääri muovisäkeistä sadan kappaleen nippuja. (M 117-118)

Lasanen pakeni synnyinkotinsa pientilallisen raatamista fordistisen kurin hallitsemaan tehdastyöhön ja lopulta on päätynyt tilanteeseen, jossa työaika hajoaa käsiin ja suuryrityksen riskit on siirretty alihankkijan kannettavaksi.

Lasanen pakeni kuria mutta päätyi kontrolliin. Kontrolli ei kuitenkaan ole ainoa Lasanen kontolle tuleva haitta:

Oli jo aamu, kun Lasanen lopulta ajoi tehtaan alueelle ja pääsi lastistaan eroon. Seuraavasta laskusta tuli yhtiön reklamaatio, josta hän ei ymmärtänyt paljoakaan. Tietokoneprintti oli melkein kokonaan englantia, eikä Lasanen tiennyt siitä muuta sanaa kuin 'Penalty'. Se oli hänelle tuttu Eurosportin jääkiekkopeleistä ja formulakisoista.

Hän soitti reskontraan ja selitti sopineensa kuljetuspäällikön kanssa puuttuneista rungoista. Tyttö sanoi, ettei hän voi tälle mitään, kun kone on tämän näin laittanut. (M 125)

Novellissa kuvatut työolosuhteet ovat kestäättömät. Ylitöiksi menneestä, koko yön kestäneestä raatamisesta seuraa sakkoa. Pienyrittäjälle on annettu työtehtävä, jota hän ei kykene annetuilla ehdoilla suorittamaan. Silti Lasanen tottelee ja suostuu ehtoihin. Miksi hän tottelee? Lasanen ei saa metsäyhtiöltä korvaustaan, sillä siitä pidätetään sopimussakkoa. Lasanen on itsensä työllistävä kuljetusyrittäjä, joten korvataksaan menetetyn ansion on hänen työskenneltävä entistä enemmän. Lasanen on siis ikään kuin velkaa metsäyhtiölle.

Vaikka velkaa on käytetty hallitsemiseen ennenkin läpi kapitalismin historian, ymmärtää Maurizio Lazzarato sen erityisesti uusliberalistisena subjektin kontrolloinnin ja hallinnan välineenä. Uusliberalismi on aktiivisesti ajanut raha-, pankki- ja finanssijärjestelmien yhdentymistä tarkoituksenaan rakentaa velkojan ja velallisen suhteesta keskeisen poliittisen pelivälineen. Velka on keskeinen nykytalouden ekonominen ja subjektiivinen työntövoima. Jos velka määritetään yhteiskunnallisen suhteen perusmuodoksi, talouden ja yhteiskunnan nähdään tällöin rakentuvan voimien epätasapainon varaan eikä niinkään kaupallisen vaihdon varaan. Toisaalta talous alkaa näyttäytyä ensisijaisesti subjektiivisena, sillä velka on taloudellinen suhde, jonka olemassaolo edellyttää subjektien muovaamista ja hallintaa siten, ettei työtä voi enää erottaa itseen kohdistuvasta ”työstä”. (Lazzarato 2014, 30.)

Velkojan ja velallisen suhde ei vain vaikuta yhteiskunnallisiin suhteisiin vaan on itsessään valtasuhde, joka tuo mukanaan erityisiä subjektien tuottamisen ja kontrolloimisen muotoja. Velkasuhteen valta toimii ikään ilman pakkotoimia tai ideologiaa. Velallinen on näennäisen vapaa, mutta hänen toimintansa ja käytöksensä on mahduttava hänen ottamansa velan sanelempiin

rajoihin. (Lazzarato 2014, 19, 27-28.) Lasanen omistaa velkarahalla ostetun tukkirekkansa ja hänen urakoidensa jatkuminen on yksin metsäyhtiön vallassa. Metsäyhtiö voi valtasuhteensa turvin asettaa Lasaselle sopimussakon, eikä hän uhmaa vastaan. Lazzarato kirjoittaa, että velkasuhde synnyttää oman moraalinsa, joka toisaalta eroaa työn moraalista ja toisaalta täydentää sitä. Työn ideologia rakentuu lupaukselle ponnistusten korvaamisesta, velkasuhteen synnyttämä morali taas kumpuaa syyllisyydestä velan ottamisesta ja kuuliaisuudesta sen takaisinmaksun velvollisuudelle. Velan avulla rakennetun syyllisyyden lisäksi velkaantuneelta on poistettu aika, sikäli kun se ymmärretään ulottuvuudeksi, jossa voi ratkaista asioita ja valita eri mahdollisuuksien väliltä. Velka siis tekee mitätöi yhteiskunnallisen muutoksen mahdollisuuden. (Lazzarato 2014, 27, 38-40.)

Mikko Jakonen kirjoittaa, että postfordismi tuottaa ihmisistä viattomia. Ensinnäkin postfordistisen talouden tuotteilla ei ole omaa tahtoa tai syntitaakkaa, ei menneisyyttä eikä muistia. Tämä estää työläistä käyttäytymästä sopimattomalla tavalla. Toiseksi nykytyöläinen on jatkuvasti potentiaalinen mihin tahansa, hänestä on poistettu vastarinta. (Jakonen 2006b, 124.) ”Ohjauspolun” Lasanen on postfordistisen työläisen kuva. Hän tottelee ajotietokonetta ja alistuu sopimusrikkomuksiin. Novelli kuvaa uusliberalistista totaliteettia ja avantgarderealismin tavoin se pyrkii synnyttämään lukijassa yhteiskunnallista tajua.

2.6 Esineistyneet ihmissuhteet

”Hevoselle sanoi, että me emme koskaan petä toisiamme. Ei se mulle mitään tommosta puhunut, humalassakaan.” (M 127) Edellä kuvattu muistokatkelma sisältää voimakkaan affektin. Siinä mies vannoo hevoselleen rakkauttaan. Jos tunteita oli vaikea ilmaista omaa vaimoaan kohtaan, saattoi mies hevoselle sentään niitä tunnustaa. ”Ohjauspolussa” tunneilmaisut sen sijaan ovat vaihtuneet apatiaan ja halveksuntaan. Novellissa taloudellisen arvonmuodostuksen paikka on vaihtunut tehtaasta tilallisesti määrittymättömään todellisuuteen (Lazzarato 2006, 14), jota työntekopaikkana oleva metsä symboloi. Lasanen on hallinnan alaisuudessa vaikka

työskenteleekin yksinään laajassa metsässä. Kurin vaihtuminen kontrolliksi on vaikuttanut myös ihmissuhteisiin. Jussi Vähämäki on kirjoittanut, että fordistisen säätelyjärjestelmän ajautuessa kriisiin tuotannollis-taloudellisen kehyksen lisäksi myös psykologinen aistiminen muuttui (Vähämäki 2009, 65).

Novelli kuvaa, kuinka ihmiset ovat vieraantuneet toisistaan:

Syötyään Lasanen soitti. Vanhin tytär vastasi ja hän pyysi puhelimeen sen äitiä.

- Sutki soittaa, Lasanen kuuli kuinka tytär sanoi vetelällä äänellä.
- Pa kiinni, sanottiin kauempaa, ilmeisesti olohuoneesta. Taustalta kuului televisiosarjan tunnusmusiikki.

Puhelun katkettua Lasanen naputteli niille tekstiviestin, että panisivat porakaivosta tulevan vesijohdon lämmityskaapelin pois päältä. Kaapeli sulatti keväällä roudan ympäriltään, mutta yöpakkaset saattoivat jäätää sen taas. Lasanen pelkäsi, että sulava ja jäätyvä maa rikkoisi perustuksia läpivientikohdassa.

Koko kaapeli oli kyllä ollut liioiteltua turvallisuuden maksimointia, eikä Lasanen tiennyt olivatko ne edes panneet sitä syksyllä päälle. (M 115-116)

Katkelmassa Lasanen yrittää soittaa perheelleen ilmoittaakseen tarvittavista huoltotoimenpiteistä, jotta perheen asuttaman talon sokkeli ei vaurioituisi kevättalven vaihtelevissa sääoloissa. Entinen vaimo ei kuitenkaan suostunut tulemaan puhelimeen, eikä perheen vanhin tytärkään halua vaihtaa isänsä kanssa kuulumisia. Tytär päinvastoin osoittaa halveksintaa isäänsä kohtaan käyttämällä hänestä nimitystä Sutki. Puhekielessä sutkilla viitataan juonittelevaan ja lipevään mieheen, joka usein työskentelee myyntimiehenä. Esimerkiksi Kari Väänäsen ohjaamassa, vuonna 1993 ilmestyneessä elokuvassa *Sutki* samanniminen päähenkilö myy pitkin Suomenmaata vaimonsa kutomia raanuja joutuen monenlaisiin vaikeuksiin ja lopulta myös vaimonsa jättämäksi. Sutki päättyy ahdingossaan muun muassa tekemään pankkiryöstöjä, ja elokuva tematisoi 1990-luvun alun lamaa, työttömyyttä ja köyhyyttä.

Lasanen perheeltään saama nimitys voi siten viitata lama-ajan Suomessa selviytymään pyrkivään antisankariin. Lasanen on ryhtynyt metsäyhtiön alihankkijaksi eli edustaa yritteliäisyyttä samalla tavalla kuin raanuja kaupitteleva Sutkikin. Myös tämä intertekstuaalinen viittaus osaltaan johdattaa tulkitsemaan *Miesvahvuutta* taloudellisen kehyksen läpi.

Jussi Vähämäki kirjoittaa, että postfordismi on synnyttänyt uudenlaisen aistimisen tavan, jota luonnehtii etäisyyden ottaminen voimakkaisiin tunteisiin, kyynisyys ja opportunismi suhteessa kanssaihmiin ja maailman tapahtumiin (Vähämäki 2009, 11). ”Ohajuspolku” käsittelee taloudellisen tilanteen ja ihmissuhteiden yhteyttä myös lisää. Viimeistä tukkipinoa etsiessään Lasanen eksyy ja päättyy rekkoineen strutsifarmin pihaan:

Tienhaaran kylttiin oli tekstattu mustalla maalilla: LINTUTILA: Sen alla oli jotain, mikä oli sutattu yli. Lasanen näytti lampullaan ja yritti hahmottaa kirjoitusta. Häneltä pääsi nauru, sillä lopulta piti uskoa, mitä kyltissä oli tosiaan lukenut: Strutsiravintola.

Kopissa Lasanen selasi kartastoa, eikä löytänyt sieltä yhtään ihmisasuntoa kymmenen kilometrin säteeltä, saati ravitsemus- tai majoitusliikettä merkitseviä veistä, haarukkaa ja petiä. (M 119)

Lasanen ihmettelee keskellä metsää olevaa strutsitilaa, joka selvästi on tehty turistikohteeksi. Strutsifarmi ja -ravintola on pystytetty keskelle haja-asutusalueetta, alas ajetun maataloustuotannon tilalle. Absurdi yritysidea kuvaa uusliberalistista yritteliäisyyden eetosta; onni on kunkin omissa käsissä kunhan vain uutterasti tekee työtään ja keksii uuden liikeidean vanhan elannon käytyä riittämättömäksi. Yrittäjäys ja uudet ideat eivät kuitenkaan ole siivittäneet lintutilaa menestykseen. Lasanen käydessä katsomassa sopivaa kääntymispaikkaa, on rekan ohjaamoon kiivennyt perheen äiti pienen tyttärensä kanssa. ”Lasanen pyysi anteeksi. Hän kertoi etsivänsä puupinoa. Nainen sanoi tahtovansa helvettiin. Lasanen yritti kysyä mihin nainen halusi, ja se sanoi lähtevänsä ihan mihin hyvänsä ja kenen matkassa tahansa.” (M 121)

Lasanen ei omassa ahdingossaan kykene tuntemaan sympatiaa pakomatkalta lähtenyttä äitiä kohtaan:

Nainen yritti nyt jutella, mutta Lasanen ei halunnut puhua enää mitään. Hän ajoi Lappeenrantaan ja käänsi rekan maaliikennekeskuksen kentällä. Nainen tyttärineen meni terminaalin lastauslaiturille ja alkoi kysellä jotain siellä tupakoivilta kuljettajilta – kai rekkojen määränpäitä. (M 125)

Novelli selittää ihmissuhteiden viilenemisen ja perheen rikkoontumisen taloudellisella ahdingolla. Vertauskohtana Lasanen ja toisaalta strutsitilalta paenneen äidin tilanteelle toimii novellin aloituskappale. ”Metsän aukossa seisoi pökölöpesijöille jätettyjä karstattuja lehtipuita. [...] Lähimmästä lennähti

elukka Lasasen tuulilasiin. Ei sitä voinut pysähtyä pelastamaan.” (M 109) Novellissa markkinakapitalismin ideaalit ja korulauseet ovat törmänneet todellisuuteen kuin lintu tuulilasiin. Äidin ainoa vaihtoehto on paeta lapsensa kanssa ja yrittää etsiä rekkaterminaalien laiturilta itselleen uusi suunta. Myöskään Lasanen ei pääse pakenemaan metsäyhtiön hänelle asettamaa sanktiota. Molemmat on tuomittu etsimään itselleen elantoa uusliberalistisen markkinakapitalismin sanelemin ehdoin. ”Ohjauspolku” kuvaa ihmissuhteisiin asti ulottuvaa reifikaatiota. Omassa ahdingossaan Lasanen on kykenemätön samaistumaan strutsitilan vaimon tilanteeseen. Lukács ajatteli modernistisen kirjallisuuden heijastavan kritiikittömästi kapitalistisen yhteiskunnan vieraantuneisuutta (Lukács 1975c, 94). ”Ohjauspolku” taas esittää postmodernistisesta muodostaan huolimatta ihmissuhteiden vieraantuneisuuden oireellisena ja ennen kaikkea uusliberalistisista tuotantosuhteista johtuvaksi.

3 VÄEN VASTARINTA

3.1 Uuden talouden laboratoriossa

Kemihaaran voimalaitostyömaalla se kerran joi pullon vaakunaa ja rupesi yhtäkkiä laulamaan. Ikinä ei oltu kuultu sen hyräilevänsäkään, eikä se varmaan olis vihellellä edes osannut. Kyllä kuulosti kamalalta. (M 107)

Edellä siteerattu muistokatkkelma kuvaa miehen harvinaista irtiottoa työmiehen arjesta. Mies juo pullon viinaa ja alkaa laulaa. Irtiotto on varsin sovinnainen, mies on Virnon jaottelun mukaisesti epäilemättä osa kansaa. Tutkielman toisessa osassa sen sijaan tarkastellaan *Miesvahvuudessa* ilmenevää väen vastarintaa. Novellissa ”Tehdas” eletään keskellä muuttunutta maalaismaisemaa, jossa EU:n päätöksestä pellot on laitettu kasvamaan pajua.

Novelli alkaa maiseman kuvauksella:

Mäntytaimikkoa ei ollut vielä pystykarsitty tai harvennettu ja se alkoi heti ojan takana jämäkkänä. Havuiset oksat menivät toistensa lomaan näkymättömiin kuin mellakkapoliisin käsivärret. Rivistössä jokainen piti jokaista pystyssä eikä yksikään päässyt heilumaan. Jos niistä jonkin saisi kaatumaan, menisi koko muuri nurin kuin poliisit Chaplinin juostua ne pojan kanssa korttelin ympäri kiinni. (M 159)

Istutetussa metsässä puut seisovat rivissä kuin mellakkapoliisit. Männyt pitävät toisensa paikoillaan, mutta samalla ovat ilman omaa liikkumatilaa. Kertoja vihjaa, että asetelma ei kuitenkaan ole täysin vakaa. Yhtäkin osasta liikuttamalla koko rakennelma sortuisi. Vertaamalla mäntytaimikkoa Chaplinin elokuvaan *The Kid* se muuttuu suvereenin valtion symboliksi. Elokuva, jossa äidin köyhyyttään hylkäämä lapsi päätyy kulkurin kasvatettavaksi, kuvaa yhteiskuntaa joka ei huolehdi heikko-osaisimmista jäsenistään. Taimikon harvennusta ja pystykarsintaa tehdään metsän taloudellisen tuottavuuden parantamiseksi. Kertojan mukaan koko metsän saisi kuitenkin tuhottua vain yhden puun kaatamalla. Teksti vihjaa näin sabotaasin tai vastarinnan mahdollisuuteen. Rakenteet eivät olekaan niin pysyviä kuin miltä ne näyttävät.

”Tehtaan” Rantanen on ystävänsä Liikan kanssa vierailemassa maalaishyllyssä, jossa vietti lapsuutensa kesät. Kylä tosin on muuttunut suuresti

sitten Rantasen lapsuuden, sillä nyt kaikkialla on sankka pajukko. Itse asiassa koko kylä on tyystin kadonnut:

Rantanen ja Liikka työntyivät isännän perässä pajujen sekaan. Niitä piti raottaa kuin itämaisia verhoja, astua jalkansa ohkaisten runkojen väliin ja vetää yläruumis perässä. Takana pajukko sulkeutui.

- Tätäkö sä sanoit pelloksi?
- Peltoa tämä oli, kun mä olin pieni.
- Korkeemmat tässä on puut kuin tuolla mettän puolella.
- Tää on enerkiapelto. (M 161-162)

Maalaismaisema on hukkunut pajukon alle niin että jopa liikkuminen on vaikeaa. Muuttuneessa tilanteessa miehet turvautuvat yhä menneeseen ja elävät niin kuin mikään ei olisikaan muuttunut. Kun maisema on peittynyt näkyvistä, pitää se kuvitella:

- Pellon keskellä on niiden lato. Tai sitten se menee riihelle. Siellä on Ruohosen riihi.
- Uskot sä tuohon itse?
- Jos ei olis pajua niin näkis kaiken: tämän tien, kun se menee rantaan. Siinä on aita ja aidassa veräjä. Aita menee ympäri ja siellä on taas veräjä.
- Veräjä?
- Niin, kun aita menee pellon ympäri, niin siellä toisella puolella tulee vastaan talo totta kai. Talon luona on veräjä... turhaan mä tätä selitän.
- Jatka vaan ... veräjä.
- No aita jumalauta, ettei mene lehmät hernemaahan! Mahdotonta tätä on selittää. Veräjähän siinä on oltava, että saadaan ne lypsylle.
- Näkis jotain.
- Koita nyt vähän kuvitella. (M 164)

Seudulla lapsuutensa viettänyt mies yrittää kuvailla toverilleen maisemaa, joka on aikaa sitten kadonnut. Hän yrittää hahmottaa kadonnutta maisemaa, pellon keskellä voi yhtä hyvin olla joko lato tai riihelle johtava tie. Lypsyä odottavia lehmiäkin sekä hernepeltoa on olevinaan jossain, vaikka tosiasiasa kaikki on yhtä ja samaa pajuviidakkoa.

Syyksi pajunviljelylle paljastuu EU:n maatalouspolitiikka, joka on oli antanut vaihtoehdoksi öljykasvin viljelyn diesel-polttoaineeksi tai energiakasvi pajun viljelyn:

- Minkä takia se on pannut peltonsa kasvamaan pajua?
- Ei se ole pelkästään se. Kaikki muutkin on panneet. Tässä on koko kylän peltoaukea pajulla.
- Mikä tämäki on?

- Piikkilanka. Sun pitää mennä yli tai ali. Tästä alkaa laidun.
- Miksei täällä sitten ole lehmiä?
- Ne on käsketty pistämään peltonsa pajulle. Mene välistä. (M 162-163)

Kylän asukkaat on pakotettu toimimaan yksissä tuumin. Kaikkien pelot on määrätty pajuviiljellylle ja jopa karjanpidosta on luovuttu. Piikkilankojen välistä loikkivilta viljelijöiltä on viety liikkumatila, aivan kuin novellin alun mäntytaimikoilta. Novellissa perinteinen maatalous on ajettu alas, sillä EU:n säädökset ovat hävittäneet kaikki perinteiset elinkeinon mahdollisuudet. Päätös siihen on tullut nimenomaan kansallisen päätöksenteon ulkopuolelta. Kansallinen suvereniteetti on siis rapautunut.

Kansallisen suvereenin historia on pitkä ja monipolvinen. Kansakunnan käsite kehittyi Euroopassa absolutistisen feodaalivaltion raunioille. Tämä tapahtui uusien tuotantovoimien muodostuessa, jolloin pääoman kasautumisen prosessit muuttivat valtarakenteita. Absolutistinen ja patrimonialinen valtiomalli kuitenkin säilyi muotoaan hieman muuttaen. Kuninkaan hahmon tilalle nousi kansakunnan ideaali, josta tuli alueen ja sen väestön abstraktio. Tämä uusi valtiokokonaisuus rakentui sekä uusien kapitalististen tuotantoprosessien että vanhojen hallintoverkostojen pohjalle. Näiden hankalaa keskinäistä suhdetta tasoitti kansallisen identiteetin idea. Kansakunnan voikin siis käsittää eräänlaisena ideologisena oikotienä, joka sulkee ulkopuolelle ne vaihtoehtoiset pyrkimykset, jotka eivät ole luovuttaneet valtaansa valtion hallintokoneistoille. Kansallisen suvereenisuuden syntyminen edellytti myös uuden tasapainon luomista kapitalististen kasautumisprosessien ja valtarakenteiden välille. (Hardt & Negri 2000, 105-107.) Novellin kuvaamassa tilanteessa suvereniteetti on siirtynyt lopullisesti pois kansallisvaltiolta samalla kun kapitalismin lainalaisuuksien ja valtarakenteiden välinen kamppailu on koitunut edellisen voitoksi. Koko maalaismaisema on muutettu uuden talouden koelaboratorioksi.

Christian Marazzi on pohtinut suvereniteetin muuttumista. Hänen mielestään muutoksen syynä on se, että rahan luomisen tila on siirtynyt keskuspankeista rahoitusmarkkinoille. Tämän vuoksi suvereeni onkin julkinen mielipide eikä kansallisvaltio. (Marazzi 2006, 58-59.) Novellissa pajun tuotannosta on tehty uuden talouden koelaboratorio. Ennen tuottavat pelot on

muutettu energiapelloiksi, joille ei ole sittemmin tehty mitään. Siirtymä on tapahtunut kymmenen vuotta sitten, mutta novelli selvästi osoittaa ettei peltoja ole ajoissa puitu: ”Tämän pajukon sisässä on kolme kokonaista maalaistaloa, kaikki rakennukset.” (M 169) Umpeen kasvanutta pajumetsikköä yritetään nyt puida ja sen hillitsemiseksi on jopa hankittu EU:n rahoituksella lampaita, joiden tehtävä olisi syödä pajukkoa pois. Tiiviit ja korkeat pajukot kuitenkin nostavat luonnonvoiman kaltaisesti lampaat ilmaan ja näännyttävät ne nälkään. Liikka yrittää epätoivoisesti pelastaa löytämänsä lammasta, mutta ei mahda pajun ylivoimalle mitään. ”Kun Liikka säikähtäneenä irrotti oteensa, lammas retkahti puoliksi kyljelleen ja jäi varsien ja oksien muodostamalle petille huohottamaan” (M, 167).

Pajuviidakon keskellä ollaan kirjaimellisesti kuoleman kielissä, eikä heikompaa pysty auttamaan. Pajukossa suuntavaistokin katoaa eikä ihmisen neuvokkuudesta ole mitään hyötyä:

Elukka kavahti ja sätki jaloillaan kuin uninen koira, mutta se ei päässyt mihinkään. Liikka rupesi kurkkimaan pajujen välistä eri suuntiin. Se oli kuin teatterin kulisseyssä kääntyilevä näyttelijä, joka on näkevinään oksien välissä jotain, mitä muut eivät näe.

- Vettä.

- Hä?

- Me tarvitaan vettä.

- En minä ainakaan tarvi.

- Toi lammas.

- Vajaa kilometri tohon suuntaan on järvi.

- Älä koko aika osoittele niitä suuntias.

- Tää on tosiasia.

- Perkele sä näet täällä latoja ja riihiä ja järviä. Mutta kun jotain tarvittais tässä ja nyt, niin mitään ei ole. (M 167)

Katkelma korostaa todellisuuden ja kuvitellun välistä ristiriitaa. Kyläläiset ja alueella lapsuutensa kesät viettänyt Rantanen elävät illuusion varassa. Maisema on todellisuudessa hävitetty peruuttamattomasti, mutta siellä asuvat elättelevät edelleen sitä mielessään. Karu todellisuus paljastuu hädän hetkellä; kun apua tarvittaisiin, ei mitään ole saatavilla. Pajukko tuhoaa jopa sen kaitsemiseksi hankitut lampaat.

3.2 Karnevaalin kumous

Vaikka perinteisen elinkeinon mahdollisuudet ja jopa perinnemaisema on riistetty kyläläisiltä. Novellin alun mellakkapoliisimetsän kaltaisesti rakenteet ovat niin ehdottomat, että liikkumatilaa ei juuri ole. Kylän miehet eivät he ole jääneet neuvottomiksi. Pajukon keskelle jumiutuneet isännät kuvataan novellissa toimintaelokuvista tutulla sankarikuvastolla:

Heiluva kasvusto teki varjoja kuin tiikerin juovia. Isännän tuulipuku näytti viidakkokuvioiselta maastoasulta. Varjo meni sen naaman poikki ja peitti silmät. Isännästä tuli mieleen joku sarjakuvasankari tai kuolemaantuomittu, miksei pyövelikin. (M 170)

Novelli vihjaa vastarinnasta sekä novellin aloituskappaleen Chaplin-vertauksella että kuvaamalla isännän maastoasuisena viidakkosissinä. Perinteisen kapinoinnin tai vastaan panemisen sijaan käyttöön on otettu karnevaali. Tilanteeseen suhtaudutaan huumorilla: ”Isäntä oli pannut piipun palamaan. Se kuunteli ja hihitti.” (M 160) Mihail Bahtin on tarkastellut karnevaalia ja naurua renessanssihumanisti François Rabelais’n teoksissa *Gargantua* ja *Pantagruel* sekä laajemminkin länsimaisessa kirjallisuudessa. Rabelais’n hyödyntämän naurukirjallisuuden juuret ovat Bahtinin mukaan esikristillisessä antiikissa. Vielä keskiajalla sekä vakavat että nauruun perustuvat riitit olivat yhtä tärkeitä. Varsinaisten karnevaalien ja kirkollisten juhlien lisäksi vietettiin ”hölmöjen juhlia” ja ”aasien juhlia”, joissa kumottiin kirkollisten juhlien hartaus ja vakavuus. Nämä nauruun perustuvat rituaalit olivat vielä keskiajalla tradition pyhittämiä. Luokka- ja valtiorakenteen kehittyessä kummankin aspektin samanarvoisuus kävi kuitenkin mahdottomaksi, ja naurukulttuuri katosi virallisten juhlien rinnalta. Naurukulttuuri alkoi ilmaista tavallisen kansan maailmantuntemusta. (Bahtin 1995, 7-9, 15.)

Maurizio Lazzarato on todennut, että Bahtin kirjoitti maailmankirjallisuuden kauneimman karnevaalia käsittelevän tekstinsä keskellä stalinismin synkintä sortoa. Bahtinin tutkimus François Rabelais’n romaanista ja keskiajan karnevaalista on poliittinen, sillä se heijastaa kansan vastareaktiota neuvostovaltaa vastaan. (Lazzarato 2006, 157.) Bahtinin mukaan

karnevaalissa vapaudutaan synkkien kategorioiden sorrosta, joita keskiajalla olivat esimerkiksi Jumalan kunnioittaminen ja pelkääminen sekä virallinen maailmankatsomus. Vapautuminen tapahtuu juuri naurun avulla, hallitsevat totuudet ja valta käännetään nurinkurin. Nauru nähdään karnevaalissa universaaliksi ulottuvuudeksi, joka parantaa ja synnyttää uudelleen. (Bahtin 1995, 61, 76). Bahtin tulkitsi, että keskiajan naurukulttuurin avulla alistettu kansa saattoi hetkeksi kohota tasa-arvoiseen asemaan. ”Isäntä oli pannut piipun palamaan. Se kuunteli ja hihitti.” (M 160) ”Tehtaan” kuvaamassa maailmassa isänniltä on viety vapaus elinkeinon valitsemiseen, ja jopa ympäristö on muuttunut uhkaavaksi. ”Poikki hakatun varren tilalle paju näytti kasvattavan heti monta uutta kuin tarujen hirviö.” (M 171) Pelon tai lannistumisen sijaan ukot pistävätkin karnevaalin pystyyn, sillä karnevaalissa on tasavertaisuuden ilmenee – vaikkakin vain niin pitkään kuin juhlat kestävät ja pontikkaa riittää. Novelli kuvaa keskiajan feodaalivallan kaltaista rakennetta, nyt feodaali-isännän äärimmäistä valtaa vain edustaa EU.

Novellissa karnevaalilla käännetään toivoton elintilanne suuriksi pidoiksi. He tarjoavat Liikalle ja Rantaselle saksalaisturisteja varten keittämänsä pontikkaa:

- Kyllä tässä hyvä maku on.
- Maku siitä justiin on yritetty saada pois.
- Ne myy saksalaisille.
- Sakemanneille me myydään yhden vuoden seisonutta. Ja naisille. Te saatte raakaa kun olette suomalaisia miehiä. (M 172)

Kylän miehiä ei novellissa kuvata EU:n koelaboratorion uhreiksi, vaan pikemminkin viidakon sissisankareiksi, jotka juovat kotipolttosenkin raakana. Karnevaalin avulla he ottavat toimijuutensa takaisin. Novelli hyödyntää Rabelais’n tavoin groteskia:

Toinen hakkasi pajukkoon pienen ympyrän ja toinen laski lampaasta veren. Se ei ruvennut edes avaamaan elukkaa. Nyhti vain nahan tuppeen toisen pitäessä kiinni etukoivista. Sitten ne irrottivat fileet ja paistit. Ne eivät olleet ensimmäistä kertaa siinä puuhassa. (M 174)

Lammas laitetaan lihoiksi muutta mutkitta vesurilla, ja ruhon jäänteet piilotetaan pajukon sekaan. Bahtin nimittää groteskiksi kansankulttuurin kuvastoa. Kansan naurukulttuuria hyödyntävää kirjallisuutta Bahtin taas kutsuu

groteskiksi realismiksi. Groteskille on ominaista materiaalis-ruumiillisuus, joka samalla on yleiskansallista, juhlevaa ja jopa utooppista. Groteskissa kosminen, sosiaalinen ja ruumiillinen ovat erottamattomasti yhtä.

Bahtin tulkitsi, että groteski on kokenut 1900-luvun kirjallisuudessa uuden tulemisen ja se on jakautunut kahteen linjaan. Ensimmäinen linja on ekspressionistien ja surrealistien modernistinen groteski, joka pohjautuu romantiikan ajan kirjallisuuden käsityksiin groteskista. Toista linjaa Bahtin kutsuu realistiseksi groteskiksi, ja sen edustajiksi hän katsoo mm. Thomas Mannin ja Bertol Brechtin. Tämä toinen linja liittyy kansankulttuurin traditioihin ja siinä heijastuu karnevalististen muotojen vaikutus. (Bahtin 1995, 19, 43.) ”Tehdas” hyödyntää kansankulttuuria ja karnevaalia:

Keittopaikalle päästyään ukot rupesivat virittämään valkeaa ja nostivat rankkipannun sivuun tulisijalta.

- Jääkö pojat lampaansyönttiin?

Liikka otti Rantaselta kanisterin ja avasi korkin. Neste ei ruvennut tulemaan kanikan suusta ja Liikka avasi ilmaruuvin. Nyt pontikka ryöpsähti suuhun kuin puutarhaletkusta. (M 180)

Kohtauksessa viritellään lammaspitoja ja pontikkaakin juodaan kuin vettä. Novellin voi siten katsoa liittyvän Bahtinin nimeämään realistisen groteskin jatkumoon.

Karnevaalin tunnelmaa on myös novellissa ”Palava pensas”. Siinä pientilallisen poika on auttamassa sonnaitauksen porttia hitsaavaa isäänsä kun tilalle saapuu kaksi saarnamiestä punaisella urheiluautollaan. Vapautuksen sijasta nämä saarnamiehet kylvävät tuhoa, sillä holtittomalla käytöksellään he saavat aikaan tulipalon. Tulipalosta seuraa myös suoranainen karnevaali, sillä sekä pientilan isä ja poika että saarnamiehet käyttäytyvät epärationaalisesti tulipaloa sammuttaakseen. Novelli leikittelee uskonnollisilla metaforilla. Raamatun kertomuksessa Jumala puhui Moosekselle palavassa pensaassa ilmestyvän enkelin hahmossa ja kehotti johdattamaan kansansa luvattuun maahan. Nyt Jumalan sanaa levittävät naurettaviin vaatteisiin pukeutuneet maallikkosaarnaajat, joiden puheissa tai käytöksessä ei ole minkäänlaista järkeä. ”Se kaatui itse portin mukana ja huusi lantavedessä maaten Baabelin satureista, joilla on aisat kuin orheilla ja jäsen kuin aaseilla, mutta Herran Sebaotin kiivautta ei kukaan voi paeta.” (M 146) Novellissa uskon edustajille on

annettu Rabelais'n karnevaalin aasien rooli, jotka käyttäytyvät kuin narrit. "Yhtäkkiä mies alkoi huutaa puiden nyrkkiä tarhassa ruokaileville mulleille." (M 146) Saarnamiehet ovat juovuksissa ja huutavat kiekuvalla äänellä maailmanloppuun viittaavia raamatunlauseita. Tuli tuhoaa ison osaa maatalan pihaa ja lopulta koko navetankin, mutta sen myötä minäkertojana toimiva poika uskaltaa karistaa pientilan mullat jaloistaan. Bahtin näkee, että karnevalistisen kuvauksen funktiona on pyhittää kuvittelun vapaus. Se sallii hallitsevasta näkökulmasta vapautumisen ja mahdollistaa toisenlaisen maailmanjärjestyksen kuvittelemisen. (Bahtin 1995, 33.) "Palavassa pensaassa" karnevalisoitu kerronta luo edellytykset pojan irti otolle.

Naurun ja karnevaalin avulla olemassa olevat asetelmat käännetään nurin päin. Bahtin kirjoittaakin, että karnevalismissa on lopulta kyse siitä, että nauru voittaa pelon. Nauraessaan karnevaalin juhlija näkee objektin uudessa, valtansa menettäneessä valossa. (Bahtin 1995, 13-15.) "Tehtaassa" isännät ovat elinkeinonsa menettäessään astuneet ulos kuluttavan ja veroja maksavan kansalaisen roolistaan. He elättävät itsensä myymällä laitonta pontikkaa, teurastamalla EU:n hankkimia lehmiä sekä tekemällä vakuutushuijauksia. Isännät ovat karnevaalin ja naurun löytäneet uusia toiminnan mahdollisuuksia. Isännät elävät kirjaimellisesti ympäristössä, jossa eteneminen on muuttunut vaivalloiseksi. Novellin lopussa palataan ironisesti jälleen markkinatalouden ja kuluttamisen lakeihin. "Isännät olivat korjanneet kanisterin talteen. Punaisessa kyljessä luki keltaisella: MISSÄ AUTOT OVAT INTOHIMO, SIELLÄ BENSIINI ON SHELL." (M 180)

Liisa Steinby kirjoittaa, että Bahtinin ajatus karnevaalista pohjautuu yhteiskunnallisten hierarkioiden ja virallisen totuuden kyseenalaistamiseen. Bahtin näki romaanin pystyvän toimimaan autoritäärisyyttä vastustava vastakulttuurina. (Steinby 2009, 175.) Myös "Tehtaassa" asetutaan vastustamaan hallinnallisuutta karnevaalin kautta. Lukács ja Brecht olivat yhtä mieltä siitä, että realismin avantgardea edustavat teokset ovat emansipatorisia ja demokraattisia. Novellissa kuvataan kansallisvaltiolta talousjärjestelmälle siirtynyttä suvereniteettia sekä siihen liittyvää hallinnallisuutta. Henkilöhahmot ovat osa järjestelmää, mutta novelli osoittaa heidän ymmärtävän sen lainalaisuudet. Novellin lohduton

toimintaympäristö rinnastuu näin stalinismin ajan sortokausiin, joista käsin Bahtin loi kuuluisan tutkimuksensa. Karnevaalin kautta kuvattu yhteiskunnallinen totaliteetti menettää valtansa ja pelottavuutensa. ”Tehdas” representoi yksilöön kohdistuvaa äärimmäistä hallintaa ja samalla asettuu vastustamaan sitä, minkä vuoksi novelli edustaa realismin avantgardea.

3.3 Sotatalous

Ei me kukaan sanottu sille mitään, kun jokainen käsitti että jonkun tähän on jätävä ja nähtiin, että se on päätöksensä tehnyt. Eikä ollut omakaan poispääsy kovin varmaa. Tyhjennettiin taskut sen leipälaukkuun, kun ei me niillä patruunoilla enää mitään tehty ja uimalla oli tultava yli. Vankien vaihdossa se tuli takaisin eli vielä viiskymmentä vuotta, vaikka oli perkele kuin vinttikoiria, kun oltiin poikien kanssa Vaalimaalla sitä vastassa. (M 5)

Vastarannalla karjui joku luutnantti parabellumi kourassa:

- Mitä joukkoa ja mikä on miesvahvuus?
- Vuoksen uimarit, vahvuus neljätoista miinus yks, huusi joku vastaan. Ei jääty kuuntelemaan, mitä sillä oli asiaa. (M 94)

Miesvahvuuden kahden ensimmäisen muistokatkelman kontekstuaalinen viittauskohta on jatkosota ³. Ensimmäisessä muistelmatekstissä kaukopartiosissit pakenevat vihollislinjan takaa takaisin Suomen puolelle. Yksi sisseistä jää suojaamaan muiden pakenemista ja odotusten vastaisesti selviää hengissä Neuvostoliiton vankileiriltä. Toinen muistelmateksti jatkaa samasta tapahtumasta, sillä se kuvaa vastarannalla seisovan luutnantin yritystä selvittää keitä joukko on sekä pakenemisen syytä. Ylempi katkelma kuvaa yksilön uhrautumista yhteisönsä puolesta, toinen taas niskoittelua tai ainakin epäkunnioittavaa käytöstä armeijan hierarkiassa ylempiarvoista kohtaan. Katkelmista piirtyy tottelemattomuuden ja uhrautuvuuden kenttä, joka on koko novellikokoelman merkittävä teema.

Katkelmat sekä teoksen ensimmäinen ja pisin novelli ”Jylhäkallion ylpeys”

³ Nimestään huolimatta jatkosotaa ei ole syynä pitää talvisodan jatkeena, sillä valtiojohdon vakuutteluista huolimatta se oli aivan erillinen ja Saksan kanssa yhteistyössä valmisteltu sota (Virtanen 2002, 213).

kuvaavat armeijaa ja sotatilaa. Filosofi Thomas Hobbes ajatteli sodalla olevan erityinen merkitys sekä kansakunnan että kansalaisen kannalta. Kansallisvaltiota uhkaa toisaalta ulkoinen luonnontila ja toisaalta sisäinen luonnontila eli väen tottelemattomuus. Sodalla on Hobbesin mielestä kahtalainen tehtävä. Se sekä ylläpitää valtiokonetta että tuottaa kansalaisuutta. Kansallisvaltion ideologian syntymisen myötä otettiin käyttöön vaatimus, jonka mukaan jokaisen on puolustettava valtiota oman henkensä uhalla. (Ks. Jakonen 2006, 55.) Sota on siis työkalu, jota tarvitaan niin kansalaisten tuottamiseksi kuin valtiokoneen hegemonian ylläpitämiseksi.

Toisessa katkelmassa on näkyvillä murtuma kansan ja väen välillä. Valtion kansalaisten tuotantoa varten tarvitsemassa sodassa tiedustelukomppania ei suhtaudukaan luutnanttiin armeijan edellyttämällä kunnioituksella. Katkelman Vuoksen uimarit on samalla intertekstuaalinen viittaus Väinö Linnan *Tuntemattomaan sotilaaseen* (TS 1954), jossa Rokka, Vanhala ja Hietanen vastaavat Petroskoin vallatussa kaupungissa tärkeilevälle kapteenille: ”Kuopion potkukelkkapataljoona”. (TS 231) Muistelma sisältää näin jo viitteen jonkinlaisesta vastarinnasta, sillä esimiehelle vastataan naljaillen tilanteessa jossa on paettu henkensä uhalla vihollisen alueelta. *Tuntematon sotilas* kuvaa konekiväärikomppanian sotataivalta kun taas *Miesvahvuuden* muistelmat käsittelevät tiedustelukomppaniaa. Katkelmat pohjustavat näin niiden väliin sijoittuvaa novellia ”Jylhäkallion ylpeys”, joka kuvaa viestinnän ammattilaisten panosta uudenaikaisessa sotatilanteessa. Tiedustelu on nyt vaihtunut viestintään ja mediatyöhön.

Novelli lähtee liikkeelle sotilaallisesta konfliktitilanteesta. Venäjän armeijasta on irtautunut kapinallisjoukkoja, jotka ovat ylittäneet Suomen rajan. Tämä tilannekatsaus annetaan joukolle toimittajia, kirjailijoita ja radiojuontajia, jotka on kutsuttu puolustusvoimien palvelukseen tehtävänänsä kehittää moderneja sodanaikaisia viestintäkeinoja:

Kriisi itärajalla oli nopeasti eskaloitunut. Siviilien suorittamien ylitysten lisäksi oli rajan takaa tullut myös vakinaisen armeijan kapinallisia osastoja. Pietarin sotilaspiirin joukkoihin kuuluva ilmakuljetteinen rykmentti oli siirtynyt omavaltaisesti Sortavalaan, ja sen osia sekä jonkun tuntemattoman joukko-osaston jalkaväkeä oli tunkeutunut valtakunnan alueella Kesälahdella ja Uukuniemellä. Vieraiden joukkojen

tunkeutumisurana oli ollut Pyhäjärven vesistö, jonka valtakunnan raja jakaa suunnassa lounas – koillinen. (M 7-8)

Lähtötilanteessa armeijan rykmentti eli 2000 sotilasta on siirtynyt Karjalan kannakselle, Sortavalaan. Alue on sama jota suomalaiset lähtivät ottamaan takaisin itselleen jatkosodassa. Tällä kertaa sotajoukot eivät kuitenkaan toimi armeijan käskyvallan alaisena:

Joukoille annetussa päiväkäskyssä korostetaan, ettei vastassa ole Venäjän asevoimien joukkoja eikä minkään vakinaisen armeijan miehistöä. Ylemmän johtonsa määräysvallasta irtautuneet sotilaat ovat kansainvälisoikeudelliselta statukseltaan aseistautuneita siviilejä. Lähinnä vastustajia voidaan verrata organisoituihin rikollisjoukkioihin. Taktisessa käskytyksessä kehoitetaan kuitenkin muistamaan, että järjestymis- ja toimintatavoiltaan vastustaja toimii sotilaallisesti organisoituna joukkona, jonka on todettu suorittaneen kurinalaisia operaatioita ainakin pataljoonan vahvuisilla osastoilla. (M 8-9)

Novellissa armeijan johdon määräysvallasta irtautuneet sotilaat ovat omin päin hyökänneet Suomen alueelle. Mutta mitä he hyötyvät siitä? Venäjän puolustusministeriö ilmoittaa Suomelle, ettei sillä ole mahdollisuutta vaikuttaa joukkoihin, joten joukot toimivat omavaltaisesti. Mitä on tapahtunut sotilaskurille? Vaikka sotajoukoilla ei ole puolustusvoimien valtuutusta hyökkäykselleen, tuntuu toimilla silti olevan kansan tuki:

Raappana kertoi, että hänen tietääkseen Viipurissa, Sortavalassa, Käkisalmella ja muualla Venäjän Karjalan taajamissa on mielenosoituksia ja mellakoita ja niissä vaaditaan Karjalan liittämistä Suomeen. Samaa esittää Venäjän hallitus, joka on kutsunut Suomen edustajat neuvotteluihin Moskovaan. Suomen hallituksen neuvottelijoille antamien ohjeiden mukaan venäläisille ei saa antaa mitään toiveita Karjalan Suomeen liittämisestä. (M 10)

”Jylhäkallion ylpeys” kääntää suomalaisille merkittävän historiallisen tapahtuman, Karjalan menettämisen ja sitä seuranneen jatkosodan, käänteiseksi kuvaamalla tilannetta, jossa samanaikaisesti sekä Venäjä valtiona että armeijasta irtautuneet joukot yrittävät sotatilan varjolla palauttaa Karjalan – jota Suomi tosin ei halua. Sodan tehtävänä on ollut kansalaisuuden tuottaminen ja valtion aseman vahvistaminen. Nyt valtion määräysvallasta irtautuneet siviilit ovat ottaneet ulkopolitiikan omiin käsiinsä sekä julistaneet poikkeustilan. Novelli representoi siis suvereenin kansallisvaltion rapautumista.

Muutamaa puolustusvoimien valmiustoimia tarkasti kuvaavaa sivua myöhemmin lukijalle paljastetaan, ettei kyse olekaan reaali maailman tilanteesta, vaan toimittajat ja kirjailijat on kutsuttu sotilasharjoitukseen:

Ruotsalo tutki tilannetiedotusta ja taustamuistiota. Se mietti kuka tämän harjoituksen käsikirjoituksen oli tehnyt. Siirala oli kuullut, että sen oli laatinut joku tunnettu kotimainen näytelmäkirjailija yhdessä pääesikunnan koulutus- ja tiedotusosastojen sotilasasiantuntijoiden kanssa. Rupesimme arvailemaan kuka kotimainen kirjailija oli kyseessä. Siirala arveli, että Haavikko tai Tuuri. (M 16)

Novellin henkilö hahmo arvelee, että sotilasharjoituksen on käsikirjoittanut joko Paavo Haavikko tai Antti Tuuri. Kai Laitinen kirjoittaa, että Haavikolle on luonteenomaista käyttää historiallisia tapahtumia ja liittää ne osaksi nykyhetkeä niin, että lukija kokee seisovansa samanaikaisesti kahdella tasolla jotka molemmat upottavat. Haavikon tuotannossa nykyhetken ja menneisyyden rinnastaminen johtaa arvojen nurinkurisuuden paljastumiseen sekä ironiseen kaksoisvalotukseen. Antti Tuuri taas on kirjoittanut romaaneja, joissa on tarkasteltu sodan jälkiseurauksia ja lähihistorian traumoja. Tuuri kirjoitti myös teoksen *Talvisota* (1984), jossa tarkastelee jalkaväkirykmentti 23:n sotakokemuksia. (Laitinen 1997, 483, 571). Kumpikin kirjailija on siis tarkastellut oivaltavasti lähihistoriaa ja suomalaista yhteiskuntaa. Molemmat olivat modernisteja. Brecht esitti, että muodoltaan modernistinen kaunokirjallisuus kykenee tavoittamaan aikakauden yhteiskunnallisen todellisuuden paremmin. ”Jylhäkallion ylpeyden” Siirala arvelee sotaharjoituksen käsikirjoituksen olevan peräisin modernisteiksi luonnehdituilta Haavikolta tai Tuurilta. Näin novelli esittää, että sen kuvaama maailmassa jokin on muuttunut niin, ettei perinteinen realismi enää kykene tavoittamaan sitä. ”Jylhäkallion ylpeys” representoi valtion suvereniteetin horjumista. Sotatilanne, joka vaikuttaa kerrassaan mahdottomalta voi siis kertoa jotain olennaista nykyajasta.

Lukács ja Brecht jakoivat käsityksen, jonka mukaan avantgarderealismi tunnistaa yhteiskunnallisesta todellisuudesta puolia, jotka eivät ole aivan ilmeisiä. Realismin rajat voivat siis liukua kohti modernismia ja postmodernismia, jos sillä tavoitetaan jotakin olennaista nykyhetken yhteiskunnallisesta todellisuudesta.

Valtioteoreetikko Carl Schmitt on poliittisessa teologiassaan määritellyt että sota on valtion yksinoikeus. Valtion suvereenius sisältyy sen kykyyn julistaa poikkeustila ja näin ollen siirtää lain ja oikeuden syrjään oman pysyvyytensä varmistamiseksi. (Schmitt 1997, 49.) Suomeen hyökänneet sotilaat olivat irtautuneet armeijan ja näin ollen valtion käskyvallasta, mutta Suomi kohdistaa silti heitä kohtaan sotatilan. Paradoksaalisesti Suomen valtio samanaikaisesti pyytää neuvoa Venäjän puolustusvoimilta, jotka ovat tilanteen edessä aivan yhtä neuvottomia kuin suomalaisetkin. Uhkana ei siis olekaan suvereeni valtio vaan valtion käskyvallasta irtautuneet kansalaiset. Asetelma kuvaa repeämää kansasta väeksi. Novellissa valtio, modernin ajan suvereeni toimija, ei kykene enää hallitsemaan sotilaiksi kouluttamiaan kansalaisia. Valtion vallasta irtautuneet kansalaiset kuitenkin suorittavat omaehtoisesti tehtävää, joka tähtää valtion rajojen uudelleen määrittämiseen. Keskeinen uusliberalismin hallintalogiikka on saada ihmiset omatoimisesti tekemään se mitä niiltä halutaan. Näin kuria ei enää tarvita. Motiivi ei kuitenkaan ole nationalistinen, vaan taloudellinen. Karjala halutaan luovuttaa Suomelle, koska se on taloudellisesti tuottamaton:

Syyt palautuksen torjumiselle olivat ilmeiset: rajatarkastukset olisivat Tarton rauhan veroinen tyhmyys, johon Venäjä hakisi revanssia heti kun nousisi nykyisestä tilastaan. Eikä Venäjä silloin haluaisi muistella, että se oli itse vaatinut Karjalan palauttamista. Toinen argumentti palauttamista vastaan oli tietysti kouluttamaton, kielitaidoton ja sosiaalisesti kurja venäläisvähemmistö, joka maahan saataisiin. Kolmantena tuli mielettömien investointien tarve, jota Karjalan infrastruktuurin rakentaminen edellyttäisi. (M 19-20)

Uudessa tilanteessa Karjala ei enää olekaan symboli suvereenin valtion mahdille vaan taloudelliselle tuottamattomuudelle. Karjalan liittämisen vaikutus Suomen kansantaloudelle nähdään niin hälyttäväksi, että sen liittämistä Suomeen on kaikin tavoin vastustettava. Sota on muuntunut suvereenia valtiota tuottavasta välineestä joksikin uudeksi; kansallisvaltion sijasta se tuottaa postfordistisen tuotannon logiikkaa (Jakonen 2006, 57). Talouden lait kietoutuvat sotaharjoitukseen tilanteen edetessä yhä tiiviimmin. Venäläisten pommitettua suomalaisten jäänsärkijäläivaston toimintakyvyttömään tilaan, alkaa tiedotusjaosto pohtia sen seurauksia. ”Mietin, että nyt jää Suomen lapsilta saamatta Legorobotit ja lumilautailijabarbit.

Jouluksi ei saada enää pöytään ranskalaisia viinejä eikä halpaa tanskalaiskinkkua.” (M 54) Eric Hobsbawm on todennut, että vapaakauppaa vaatinut liberalismi ja kansakunnan rakentaminen olivat samanaikaisia ilmiöitä. Kansallisvaltion tehtävänä oli siis kapitalistinen kehityksen mahdollistaminen. (Hobsbawm 1994, 34.) Novellin simuloima sotatilanne horjuttaa sekä kansallisvaltion suvereeniutta että kapitalismin toimintamahdollisuuksia. Taloustieteilijä Christian Marazzi taas on huomauttanut, että sodat syntyvät yleensä silloin kun valtiot ryhtyvät suojaamaan omaa talouttaan protektionistisin keinoin (Marazzi 2015, 75).

Suomen talouselämään kohdistuvien rasitteiden sijasta aletaan kuitenkin pian nähdä sodan kansalaisia karaiseva puoli. Kun talvi- ja jatkosota tekivät Suomen miehistä rohkeita sotilaita, synnyttää tämä sotatilanne kansalaisista uusliberaaleja yrittäjäsubjekteja:

Ehkä tällainen olisi pääomien kasautumisen kannalta hyvä asia. Pula-ajan besorkkauksesta ja pirtukaupastahan oli moni huomattava yritys saanut aikoinaan alkunsa. Miksi nyt ei kävisi samoin? Ehkä kansakin sitkistyisi vastuksista ja jaksaisi taas painaa tulosta ja kohottaa vientiponnistukset uusiin lukuihin eikä rupeaisi päkisemään aivan pienistä, kuten karenssipäivistä tai peruspäivärahalle putoamisesta. (M 56)

Mikko Jakonen on todennut, että sodan dualistinen logiikka, joka läpäisee koko modernin ajattelun, yhdistyy valtiokapitalistisen työvoiman ja pääoman dikotomian kanssa. Postfordistisen kapitalismin aikakautena tämä dualistinen logiikka on kuitenkin alkanut horjua uusien tuotantovoimien johdosta sekä perinteisen työn ja politiikan järjestelmien yhteentörmäyksessä. Kansallisvaltioiden rajat ovat jääneet toisarvoisiksi pääoman kasaantumispyrkimysten rinnalla. (Jakonen 2006, 65-67.) Käynnissä oleva sotatila siis uhkaa Suomen markkinataloutta. Ironisesti sen syynä on kuitenkin juuri talous, sillä Venäjä haluaa palauttaa köyhän ja kalliiksi tulevan Karjalan takaisin Suomelle. Maat käyvät siis sotaa siitä, kenen harteille jää taloudellisesti tuottamaton. Novelli tematisoi uusliberalistista ja postfordistista taloutta; sotaa käydään tuottamatonta vastaan.

3.4 Mielivalentainen media

Novellissa sotaa käydään ennen kaikkea median välityksellä. Uudessa sotatilanteessa ei yritetäkään hankkia tietoa vihollisesta tiedustelutoiminnalla, vaan päinvastoin hallita viholliskuvaa median avulla:

Saatiin yhteenveto kansainvälisistä reaktioista, joita kriisi oli aiheuttanut. USA vaati Venäjää huolehtimaan velvoitteistaan suvereenina valtiona. Nato tarjosi maalle apua siinä tapauksessa, että armeija karkaisi kokonaan valtion johdon käsistä. Yleensä tapaus nähtiin huolestuttavana esimerkkinä Venäjän asevoimien hajoamisesta. (M 23)

Sodan vastapuolesta saadaan tietoa vain uutisista. Valtion oma tiedustelutoiminta ja keskinäinen diplomatia on korvattu uutisilla ja yleisellä mielipiteellä. Mikko Jakonen on kirjoittanut, että nykyaikaisessa sodankäynnissä perinteisestä kansallisvaltiollisen sodan logiikasta on siirrytty postfordistisen tuotannon logiikkaan median ja spektaakkelin kautta. Sodan kokemus on joukkoviestintävälineiden johdosta jatkuvasti läsnä. Samalla sodan alati läsnä olevista mediarepresentaatioista on muodostettu poliittinen toimintakenttä, jonka avulla tuotetaan pelon ilmapiiriä. (Jakonen 2006, 57-58.) ”Jylhäkallion ylpeydessä” sota kuvataan ennen kaikkea mediaspektaakkelina. Tiedotuskomppania yrittää kaikin voimin hillitä sotatilaa suurentelevia iltapäivälehtien otsikointeja laatimalla rauhoittelevia lehdistötiedotteita.

Tehtävä osoittautuu mahdottomaksi:

Nykyaikaisessa sodassa omat tappiot olivat jo aikoja sitten muuttuneet sietämättömäksi asiaksi, mutta nyt median vaikutus sodankäyntiin oli edennyt jo siihen, että sotilasoperaatiot piti pystyä toteuttamaan aiheuttamatta mitään vahinkoa myöskään viholliselle. (M 19)

Illalla saatiin taas lehdistöyhteenveto, jossa kerrottiin iltapäivälehtien kauhistelleen sitä, että helikopterihyökkäyksessä kaatuneiden miesten toverit olivat noin vain joutuneet jatkamaan normaalia palvelusta tapauksen jälkeen. Miehillä ei ollut annettu ollenkaan aikaa toipua murhenäytelmästä henkisesti, ja tapauksen debriiffaus oli lyöty kokonaan laimin. (M 40)

Tiedotusosastolle toimitetaan päivittäin lehdistöyhteenvetoja, joissa media kohdistaa käynnissä oleva sotilastilanteeseen suhteettomia vaatimuksia. Media suurentelee tapahtumia päivä päivältä, mikä synnyttää lehdistötiedotteita

tehtailevassa tiedotusosastossa toivottomuuden tunteita. ”Ruotsalo muuttui kollegoitaan kohtaan sitä kyynisemmäksi, mitä kauemmin joutui olemaan niistä erosta. Se ehdotti kirjoitteluun vastattavaksi kahdella sanalla: ’On sota.’” (M 41) Poikkeustilan tapahtumat ja tilanteet muuntuvat median käsittelyssä niin, ettei lopulta edes tiedotuskomppanian jäsenetkään eivät enää hahmota mitä todella tapahtuu.

Antti Arnkil on huomauttanut osuvasti, ettei ole sattumaa että tiedotuskomppania suorittaa tehtävänsä luolassa. Luola on mahdollista nähdä muunnelmalla Platonin luolavertauksesta, jossa oikeaan todellisuuteen ei ole pääsyä. Todellisuus on karannut ulottuvilta, joten tulkintoja voidaan tehdä vain luolan seinällä lepattavista kuvioista. (Arnkil 2016, 25.) Franco Berardi näkee, että media on muuntunut korporaatioiden ja valtiokoneistojen tuottamaksi globaaliksi koneistoksi, joka muodostaa tosiasiallisen toimintaympäristön. Yksilö on astunut sisälle mediaspektaakkeliin, mutta samalla joutunut sen uhriksi. Berardi nimittää infosfääriksi tilaa, joka on mielen ja medioiden rajapinta. Tietoinen ja aistiva mieli on asetettu jatkuvaan kilpailuun ja huomiostressiin, jonka seurauksena infosfääri, eli se mentaalinen ympäristö jossa mieli asettuu suhteeseen toisten mielen kanssa, on muuttunut psykopatogeeniseksi. (Berardi 2006, 49-50, 56.)

Novellin henkilöhahmot alkavat osaltaan tuottaa sotaspektaakkelia muun muassa lähettämällä radio-ohjelmaa, jossa kaksi operaatioon osallistuvaa kuvitteellista sotilasta kommentoivat tilannetta reaaliaikaisesti kentältä:

Toive oli, että draamasarjan tyypit alkaisivat elää omaa elämäänsä ja niitä voitaisiin käyttää eräänlaisina karnevalistisina kommentaattoreina. Sellaisten suuhun pystyisi pistämään tekstiä, jota virallisessa yhteydessä ei voisi päästää julkisuuteen, mutta joka pitäisi saada sinne paineiden purkamiseksi. (M 39)

Tiedotuskomppania siis asettuu mutkattomasti osaksi postfordistista mediakoneistoa ja alkaa itsekin tuottaa sotaa mediassa. Novellin henkilöhahmot yrittävät selvittää monimutkaisessa mediaympäristössä, jossa todellisuus karkaa heidän otteestaan moninkertaisesti; sotaharjoitus perustuu ennalta laadittuun käsikirjoitukseen, johon he alkavat laatia omaa vastinettaan tekemällä radio-ohjelmaa, jossa he elävät keskellä itse kuvittelemaansa sotatilannetta. He

vastaavat käsikirjoitettuun fiktion omalla fiktiollaan. Lopulta uudet roolit alkavat elää omaa elämäänsä:

Pojat olivat ilmoittaneet tekevänsä toisen vartiohukin saman tien, koska niille oli tullut hyvä meininki päälle Mujusta ja Räikköä harjoitellessaan. Kallioniemen raportteihin ei voinut enää ollenkaan luottaa. Se oli omaksunut täydellisesti savolaishahmonsa ja antoi loputtoman jaarittelevia selostuksia yläsavon murteella, kun kysyin, mikä on tilanne maan päällä. (M 57-58)

Tekemisen meiningissään tiedotusjaosto päättyy jopa lähettämään tekemäänsä kuvitteellista sotatilaraporttaasia Radio Mafian taajuudella:

Mietin kiireesti olivatko Mujunen ja Räkkö puhuneet mitään venäläisistä tai jäänsärkijöiden pommittamisesta tai helikopterihyökkäyksistä bensa-asemille. Jiven mielestä oli aivan sama, mitä ne olivat sanoneet. Jokainen joka oli kuunnellut Koe-eläinpuistoa, Leilaa ja Annukkaa tai muuta Mafian ohjelmaa, tajuaa, että kaikki on pelkkää pelleilyä. (M 61)

Berardin mukaan medioita ei vain katsota tai kuunnella. Ne muodostavat monimutkaisen koneiston, joka muotoilee sen, mikä ylipäättään on mahdollista nähdä, kuulla ja tietää. Näin medioiden muodostamasta kentästä eli mediascapesta tulee koko ihmisen mielenmaisema eli mindscape. Median tuottamat semioottiset virtaukset kiertävät, sekoittuvat ja kerrostuvat vauhdilla, joka ylittää moninkertaisesti aivojen kyvyn prosessoida merkityksellistä tietoa. (Berardi 2006, 56-57.) Novellissa todellisuus ja fiktio sekoittuvat, koska media kerrostaa ja kierrättää symboleita mielen kannalta käsittämättömällä nopeudella. Ironista on että edes mediatyöläiset eivät pysy vauhdissa mukana, vaan sekoittavat moneen otteeseen tarun ja toden. Alun perin sotilasoperaation aiheuttamien jännitteiden purkamiseksi tarkoitetun kuunnelman hahmot muuttuvat sen esittäjien identiteetiksi. Novelli parodioi nykyajan kiihkeyttä myös sillä, että henkilöhahmot ylenivät sotilasarvoltaan joka päivä. ”Raappana luki jaanaavalla äänellä mihin sotilasarvoon kukakin meistä oli sillä päivämäärällä ylennetty ja noukki pienemmästä kirjekuoresta arvoja vastaavat merkit.” (M 12) Novelli on kuvaus Berardin tunnistamasta ihmismielet kuormittaneesta mediakoneistosta, jossa aika etenee yhä nopeammin ja on yhä sirpaloituneempaa. Prosessit, jotka reaali maailmassa

etenisivät hitaasti, vuosikausien viiveellä (kuten sotilasarvoissa tai uralla eteneminen) tapahtuvat nyt salamannopeasti.

Lopulta tapahtumien fiktiivinen luonne karkaa kokonaan käsistä, sillä Venäjän laukaistua kuvitteellisen ydinlatauksen alkaa tiedotusryhmän johtajana toimiva Siirala hädissään polkea ergometria tuottaakseen raitista ilmaa luolastoon. Tehtävä on teknisesti mahdoton ja sellaisena täysin epärealistinen, mutta esimiehen mielessä tapahtuneessa todellisuuden ja fiktion sekoittumisesta annetaankin kiitosta:

Siiralaa se kiitti uhrautuvasta johtajuudesta. Siirala oli esimerkillään saanut muut sopeutumaan lopputilanteen rasituksiin, jotka alkoivat olla paitsi henkisiä, myös fyysisiä. Raappana sanoi olevansa hyvin tietoinen siitä, että emme moneen vuorokauteen ole saaneet nukkuakaan kunnolla. Tästä huolimatta, päällikkö, yli viisikymmentävuotias mies lähtee käskyn perusteita kyseenalaistamatta polkemaan ergometria ollakseen esimerkkinä alaisilleen. Raappana kertoi suosittlevansa Siiralalle kunniamerkkiä. (M 73)

Berardi kirjoittaa, että koko kapitalistisen talousajattelun aikakautena muovautuneet käsitteet vaikuttavat kykenemättömiltä kuvaamaan suurinta osaa ilmiöistä, jotka ovat syntyneet postmodernin kognitiivisen yhteiskunnallisen tuotannon alueella. Talous perustuu semioottisten merkkien kiertoon, eikä tämä semiopääoma missään vaiheessa materialisoi itseään. (Berardi 2006, 49.) Uusi tilanne sotkee novellissa jopa työroolit; päällikön työ vaihtuu energiantuotantoon ergometrillä eli operatiivinen johto keikahtaa suorittavaksi työvoimaksi.

Tiedotuskomppanian henkilöhahmoilla on kaksi selviytymiskeinoa: toisaalta taantuminen ja irrationaalisuuksien hyväksyminen, toisaalta taas fiktion tarjoamat sankari- ja toimintamallit. Miehet ovat uudenlaisen sodan edessä ja siitä selviytymiseksi tarvittavat toimintamallit poimitaan juuri sotaelokuvista eli kaikkialla läsnä olevasta mediascapesta. Tiedotuskomppanian päämajana toimivan luolaston portilla vaadittava tunnussana ”Jylhäkallion ylpeys” poimitaan Disneyn lastenelokuvasta ja vihollinenkin hahmotetaan populaarikulttuurin kautta:

Perälä oli osoittautunut melkoiseksi sotilasasiantuntijaksi, mitä olimme ihmetelleet, mutta Ruotsalo sanoi, ettei siinä ole mitään ihmeellistä, kun ottaa huomioon, mikä määrä sotaelokuvia Perälän on täytynyt jutuistaan päätelleen nähdä. Siirala oli jo ehtinyt miettiä, mitä ovat

Imperiumin sotilaat, joista Perälä välillä höpisi ja kuka oli salaperäinen Charlie. Tätä kavalaa hiippailijaa Perälä saattoi äkkiä äityä tulittamaan jollain kuvitteellisella, mutta ilmeisen tehokkaalla ihmeaseella. Ruotsalo oli selittänyt, että Imperiumi on pahan valtakunta Tähtien sota - elokuvassa ja Charlie taas amerikkalaisten slangi-ilmaukseksi muuttunut peiteilmaisu Pohjois-Vietnamin sotilaille ja FNL:n sisseille. (M 51)

Tiedotuskomppanian infosfääri on siis kyllästetty ylikansallisella fiktiolla. Vihollista ei kuvata niinkään perinteisillä talvi- tai jatkosodassa käytetyillä luonnehdinnoilla, vaan ilmaukset perustuvat Hollywood-elokuvaan ja populaarikulttuuriin. Tiedotuskomppanian jäsenet säntäilevät sinne tänne ja hyödyntävät milloin mitäkin fiktiivistä sankaria yrittäessään hahmottaa omaa asemaansa sotatantereella. Fiktion ja todellisuuden sekoittumisen sanotaan novellissa olevan arkipäivää myös varuskunnissa:

Perusyksiköiden kouluttajilta on ruvennut tulemaan viestejä, joiden mukaan harjoitusammuntojen tulikuri on heikentynyt ja aseenkäsittely muuttunut holtittomaksi. Ei tulisi kuuloonkaan, että aseita voitaisiin pitää lukitsemattomina telineissä tai kaapeissa, kuten oli käytäntönä vielä seitsemänkymmentäluvulla.

Asiaa oli ruvettu tutkimaan ja päädytty siihen, että kyseessä on elokuvien ja tietokonepelien vaikutus. Jossain varuskunnassa oli jääkäri saanut puisen harjoituspatruunan poskensa läpi, kun miehet olivat kehittäneet roolisovelluksen Quake-nimisestä tietokonepeleistä ja pelasivat sitä viikonloppuna kasarmin käytävissä päivystäjän rynnäkkökiväärillä ja taisteluharjoituksista pimittämillään paukkupatruunoilla. (M 75-76)

Fantasia eli tietokonepeleistä omaksuttu kuvitteellinen rooli sekoittuu reaali maailman materiaalisuuden kanssa kun varusmiespalvelukseen osallistuvat miehet ottavat laittomasti käyttöönsä puolustusvoimien aseita, jotta voivat pelata roolipeliä. Sekä varusmiespalvelustaan suorittavat alokkaat että tiedotuskomppanian jäsenet pakenevat todellisuutta fantasian maailman, jota he itse voivat hallita. Novellin henkilöhahmot muovaavat ennalta käsikirjoitettua mediasotaa liittämällä Berardin termin ilmaistuna infosfääriin uuden semioottisten merkkien kerroksen. Tämän voi ymmärtää vastarinnaksi.

Sen sijaan, että tiedotuskomppanian jäsenet olisivat alistuneet mediasodan jalkaväkisotilaiksi, kapinoivat he tekemällä monenlaista vastarintaa. ”Perälä oli kirjoittanut maastopukunsa selkään BORN TO KILL.” (M 29) He yrittävät löytää tilanteesta mielekkyyttä tukeutumalla kaikkiin

mahdollisiin viitekehyksiin, joita löytävät. Samalla he tulevat muodostaneeksi aivan uuden semioottisen kerroksen jo ennestään luotuun fiktion. Reaalimaailma karkaa yhä kauemmaksi ja samalla hämärtyy yksilöiden kyky hahmottaa kokonaistilannetta. Mikko Jakonen ajattelee, että sodan representaatio mediassa toimii samoin kuin suvereeni, joka on kansan representaatio edustuksellisessa poliittisessa järjestelmässä. Suvereeni muokkaa ihmisten liikettä uudelleen muodostaen ihmisistä yksilöitä, liberaalin hallinnon tarvitsemia valtioatomeja. Jakosen mukaan media toimii suvereenin kaltaisesti erojen ja fragmenttien yhdistäjänä. (Jakonen 2009, 59.) ”Jylhäkallion” sotaharjoituksessa eri taustoista tulevat ja eri ammattia edustavat sulautuvat mutkattomasti osaksi koneistoa ja alkavat tuottaa sotaspektaakkelia sen enempää kyseenalaistamatta. Novelli siis kuvaa samanlaista kansalaisten tuottamista, mikä on ollut suvereenin kansallisvaltion yksinoikeus. Nyt suvereenin paikalla vain on media ja postfordistinen talous.

”Jylhäkallion ylpeydessä” sotilaat ovat astuneet sisälle mediaspektaakkeliin, josta on tullut heidän tosiasiallinen toimintaympäristönsä. Samalla ote ulkoisesta todellisuudesta on irronnut. Jussi Ojajärvi on esittänyt Raittilan *Pamisoksen purkausta* tulkitessaan, että kirjallisuus ei lopulta kykene pakenemaan reifikaatiota, sillä se on osa kapitalistista todellisuutta jossa teoksia kirjoitetaan (Ojajärvi 2003a, 289). Vaikka kirjallisuuden olisi mahdotonta välttää esineistymistä, ottaa ”Jylhäkallion ylpeys” kuitenkin kantaa reifikaatioprosessiin kuvatessaan todellisuudesta vieraantuvia tiedotuskomppanian jäseniä. Novelli asettuu vastustamaan yhteiskunnallista todellisuutta ja näin toteuttaa avantgarderealismin tehtävää.

3.5 Sotakirjallisuuden jatkumo

”Jylhäkallio ylpeys” liittää itsensä monin tavoin sotakirjallisuuden traditioon. Koko sotaharjoituksessa on kyse suomalaisen kirjailijan tekemästä käsikirjoituksesta, ja kirjallisuuden kenttään viitataan novellissa muutenkin: ”Kuten kunnioitettu edeltäjäni Olavi Paavolainen sanoi, mutta ei päässyt pidemmälle, kun räjähdimme Ruotsalon kanssa nauramaan.” (M 19) Novelli

sekä siihen liittyvä muistelmatekstit hyödyntävät intertekstinään erityisesti Väinö Linnan *Tuntemattoman sotilaan*. Novelli kuvaa *Tuntemattoman sotilaan* lailla rivimiehiä sotatilanteessa. Linnan romaanissa Suomen herrat ovat ryhtyneet sotaan suurin kuvitelmin mutta törmäävät todellisuuteen Karjalan metsissä (Nummi 1993, 91). ”Jylhäkallion ylpeydessä” ollaan myös toteuttamassa ”herrojen” laatimaan suunnitelmaa, mutta tällä kertaa edes rivimiehet eivät ole selvillä siitä, mistä kaikesta on kyse. Novellin ironia piilee juuri tässä kaksin verroin käänteisessä tilanteessa; Karjalaa ollaan sysäämässä takaisin Suomelle ja tällä kertaa rivimiehet eivät olekaan niitä joilla on tolkku, vaan päinvastoin. Molemmat tekstit hyödyntävät näin tunnistettavasti pikareskiperinnettä (ks. Nummi 1993, 28).

Pasi Heikura on todennut, että rajankäynti yhteisön sääntöjen noudattamisen ja niiden uhmaamisen välillä on yksi *Tuntemattoman sotilaan* keskeisistä teemoista (Heikura 2014, 143). Sama tematiikka on keskeinen ”Jylhäkallion ylpeydessä”. Novellin lopussa tiedotuskomppania on komennettu kuuntelemaan seminaaria, jonka aiheena on suomalainen mies. Sotaharjoituksessa tiedotuskomppanian jäsenet uhmasivat sotilaskuria esimerkiksi pelaamalla tietokonepelejä. Myös seminaarissa otetaan omia vapauksia: ”Lähdin vessaan, minne Jive ja Perälä olivat siirtyneet dokaamaan parin maastomiehen kanssa.” (M 81) Kohtaus muistuttaa *Tuntemattoman sotilaan* kiljunkeittoa (TS 274-279). Seminaarin aiheena on muuttunut miesaines. Sotakorkeakoulun tutkijana toimivana ekohistorioitsija luennoi, kuinka sota teki kerralla suomalaisista miehistä urbaaneja olentoja: ”Siellä suurin osa niistä matkusti ensimmäisen kerran autolla, kävi ulkomailla ja oppi syömään teollisesti valmistettua ruokaa.” (M 81) Luennoitsijan puheissa Karjalan sotatanner on muuttunut ulkomaiksi ja soppatykki eineksiksi. Talvi- ja jatkosotaa ei novellissa kuvatakaan traumaattisena ja ahdistavana kokemuksena, vaan matkana kohti urbaania ja modernia kansalaista. Samalla modernisaatio näyttäytyy väistämättömyytenä, johon on sopeuduttava.

Linna halusi luoda kirjallisuuteen uuden sotamiehen Sven Tuuvan rinnalle (Sihvonen 2009, 19). Novellissa ekohistorioitsija oikein luennoi siitä, millainen on postmoderni sotilas:

Nykyaikaiset sekavat konfliktit saattavat sisältää kuormitustekijöitä,

joiden kohtaamiseen tarvitaan nimenomaan kännykkä- ja nettikulttuurin omaksunutta nuorisoa ja perinteiset kenttäkelpoisuuskriteerit ovat vain haitaksi. (M 85)

Nykysotilaalle on eduksi olla hahmottamatta realiteetteja ja paeta fantasian maailmaan, Linnan kuvaamat sotilaat taas näkivät sodankäynnit järjettömyyden selkeästi.

Tuntematon sotilas julkaistiin 1950-luvulla, jolloin ilmestynyttä proosaa leimasi lähimenneisyyden kritiikki. Aikakautena ilmestyneet sotaromaanit synnyttivät laajan yhteiskunnallisen keskustelun, jota luonnehditti Pekka Tarkan nimityksen mukaisesti jopa kirjasodaksi. (Laitinen 1997, 440, 513-515.) Myös *Miesvahvuudessa* näkyy lähimenneisyyden kritiikki, sillä teoksen tematisoima ja jopa suoraan kommentoima uusliberalismi oli vakiinnutettu Suomessa alle kymmenen vuotta ennen teoksen ilmestymistä – mutta tällä kertaa ilman yhteiskunnallista keskustelua.

Onneksi Siirala kuusikymmenlukulaisine periaatteineen oli unessa eikä joutunut kuuntelemaan Ruotsalon uusliberalistista yhteiskuntaoppia. [...] Se olisi selittänyt Ruotsalon olevan elävä esimerkki siitä, että ne on kaikki pohjimmiltaan fasisteja ja että maailmankirjat ovat menneet niin sekaisin, että Aatos Erkko ja piispat joutuvat niitä hillitsemään, etteivät ne rupeaisi havittelemaan työttömiä pesemään autojensa tuulilaseja tai invalideja ja köyhempien perheiden lapsia leikkaamaan omakotitalojensa nurmikoita. (M 57)

Uusliberalismi vakiinnutettiin Suomessa 1990-luvun lamavuosien jälkimainingeissa. Vuosien 1991-1995 suuri taantuma johtui pääosin rahoitusmarkkinoiden sisäsyntyisistä mekanismeista, mutta se kuitenkin nopeutti julkisen sektorin reformeja ja joudutti uusliberalisointia. Uusliberalistiseen politiikkaan siirryttiin ilman julkista keskustelua, teknokraattisesti virkamiesten ja asiantuntijoiden esittämänä. (Patomäki 2007, 13, 29.)

Katkelmassa uusliberalismi kuvataan radikaalisti pohjoismaisen hyvinvointivaltiomallin vastakohtana. Uusliberalistit kuvataan arvomaailmaltaan niin kovaotteisina, että jopa elinaikanaan Suomen rikkaimpiin kuulunut Aatos Erkko olisi edustanut maltillisempaa kantaa. Katkelmassa invalidien joutuminen nurmikonleikkuuseen kuvataan mahdollisena lähitulevaisuuden skenaariona. ”Jylhäkallion ylpeyden”

maailmassa uusliberalismi on siis läpäissyt yhteiskunnallisen todellisuuden ja arvomaailman. On todettu, että 1990-luvun laman jälkimainingeissa uusliberalismi kykeni luomaan merkitysyhteisön, jossa vapaasta markkinataloudesta tuli yritysjohtajien ja poliitikkojen tapa hahmottaa maailma. Uusliberalismi toimi ”muurinmurtajana”, jolla verotuksen, julkisen velan ja aktiivisen talouspolitiikan haitallisuus instituutiin hallitsevaan talousdoktriiniin. (Alasuutari 2006, 44-45.) Samanaikaisesti talouspoliittisessa puheessa diskurssi muuttui; isänmaallisuus liitettiin joustavuuteen, kilpailukyvyn ylläpitoon ja osaamiseen, innovaatioihin sekä kansalaisten kannustamiseen (Kantola 2006, 156-169). Novelli kokonaisuudessaan representoi maailmaa, jossa taloudellisen edun tavoittelu läpäisee jopa ulkopolitiikan, sillä maat käyvät sotaa siitä kenen alueeseen liitetään taloudellisesti kehittymätön Karjala. ”Jylhäkallion ylpeys” ja koko teos ottaa siis kärkevästi kantaa uusliberalismiin ja postfordistiseen talouteen.

Jyrki Nummi on todennut, että *Tuntematon sotilas* ja *Täällä Pohjantähden alla* -trilogia sekä heijastelivat yhteiskunnallista ja kulttuurista muutosta että aktiivisesti muovasivat tätä prosessia tuomalla julkiseen keskusteluun uusia pyrkimyksiä. *Tuntematon sotilas* esitti kärkevää kritiikkiä sitä henkeä ja retoriikkaa kohtaa, jolla sotaa oli totuttu puolustamaan. (Nummi 1993, 12.) Kirjoittamissaan esseissä Väinö Linna on kertonut, kuinka hän on *Tuntemattomassa sotilaassa* halunnut purkaa Runebergiltä ja Topeliukselta periytyvää kansallisuusihannetta. Etenkin Runebergin, mutta myös Topeliuksen tuotantoa käytettiin tasoittamaan kristillissiveellisen ja kansallisisänmaallisen ideologioiden välistä ristiriitaa. Linna nimittää tätä kansalliskirjailijoilta peräisin olevaa aateperintöä ryysyevankeliumiksi. (Linna 2000, 238-247.)

Talvi- ja jatkosodassa kuilu tavallisen kansan ja sivistyneistöstä keskuudesta kootun upseeriston välillä oli huomattava. Upseeriston aatteellinen viitekehys perustui Runebergin ja Topeliuksen hengessä tehtyyn kansansivistystyöhön sekä ylevähenkiseen kansallisuusaatteeseen, eikä tavallinen rivisotilas tunnistanut itseään tästä kuvasta. *Tuntematon sotilas* käsittelee juuri tätä ristiriitaa, millä on osaltaan selitetty teoksen suurta suosiota lukijoiden parissa. (Sihvonen 2009, 13.) ”Jylhäkallion ylpeys” toisintaa *Tuntemattoman sotilaan* kuvaaman idealismin ja todellisuuden välisen kuilun.

Siinä missä Linnan romaanissa tavalliset suomalaiset värvätään uhraamaan henkensä heille vieraiksi jääneiden, Runebergilta ja Topeliukselta peräisin olevien aatteiden vuoksi, ollaan ”Jylhäkallion ylpeydessä” menty vielä pidemmälle. Novellissa rivimiehet ovat joutuneet sotaan, jota käydään nimeltä mainitsemattoman näytelmäkirjailijan luoman käsikirjoituksen pohjalta. Koko sodan syy on siis korostuneen fiktiivinen.

Tuntemattomassa sotilaassa on läsnä jatkuvasti kaksi totuutta, kansan ja valtiopäämiesten totuus. Teoksessa sotilaat kommentoivat tätä virallista totuutta ja osoittavat sen järjettömyyden. Raittilan novellissa uusliberalismi kuvataan myös ironian keinoin:

Siirala rupesi huutamaan, että nyt tutkija puhui totta. Hesarin uusliberaalit toimittajatkin pitivät Lahden pohjoispuolista Suomea pelkkänä helsinkiläisten riesana ja kepulaisen aluepolitiikan synnyttämänä ulkomuseona. Niiden mielestä valtakunnan kulmapyykiksi voisi pistää Kouvolan kaupungin. Samojen toimittajien mielestä sosiaalipolitiikka oli kuulemma sitä, että lapsiperheet vievät sinkkujen rahat. Ruotsalo suuttui. Se tahtoi tietää, mistä uusliberaaleista Siirala koko ajan puhui. On siellä niitä naisia, Siirala huusi. Ja eikö Helsingin Sanomat muka ole nuorsuomalainen lehti? (M 84-85)

Uusliberalismi karnevalisoidaan katkelmassa kuvaamalla se korostetun itsekkäänä ajatteluna. Tulonsiirtojen kautta lapsiperheet varastavat sinkuilta ja aluepoliittisin päätöksin muu Suomi pääkaupunkiseudulta. Uusliberalismin juurruttaminen kumpuaa samasta historiallisesta ajanjaksosta kuin toinen maailmansota (Polanyi 2009, 383-390), joten *Tuntematon sotilas* on intertekstinä sikälikin sopiva.

Tuntemattomaan sotilaaseen viitataan myös Raittilan saman nimisestä kokoelmasta löytyvästä esseessä ”Liikkumaton liikuttaja” (LL, 2004). Raittila käsittelee kapitalismin muuttunutta luonnetta ja toteaa että kapitalismin nykyvaiheessa pääoma on alkanut hallita omistajiaan ja näin kumonnut kapitalistin vallan. Raittila kirjoittaa:

Nythän metsät myydään siksi, että niihin sitoutunut pääoma tuottaa tällä hetkellä paremmin Kiinassa. Oikea kapitalisti olisi pitänyt metsänsä, syljeskellyt helvetin pitkiä sylkiä ja tykännyt, että kiinalaiset ovat mielenkiintoisia pieniä ihmisiä, mutta ei niistä ole miesten hommiin. Oikealla kapitalistilla olisi ollut tämmöiseen varaa. (LL 91)

Tällä Raittila viittaa *Tuntemattoman sotilaan* Hietasen käsitykseen kapitalismista:

Kapitalistit mää en taas tiär sanno yhtikä. Jos meijä äijä kuale enne munt, nii mää saa yhreksä ja pual hehtari helveti huano maat. Semmone kapitalisti mää ole. En mää sentän kovin pal luule nöyristelevän vaik tulis mimmonen kapitalisti mejän pello syrjä. Mää kävele vaan käre taskus ja syljeskele helvetin pitki sylkki. Semmone mää ole. (TS 30)

Kohtauksen huumori piilee siinä, että Hietanen asemoi itsensä kapitalistien kanssa samaan asemaan. Hänkin voisi syljeskellä pellon reunassa ja antaa maatilaan sidotun pääoman tuottaa lisäarvoa, vaikka todellisuudessa pientilalta elannon saaminen vaati ankaraa työtä. Vaikka Hietaselle kapitalismin teoreemat ovat vieraita, kykenee hän asiaa hetken pohdittuaan hahmottamaan kapitalistisen järjestelmän ominaispiirteet ja siihen liittyvän eronteon pääomaa omistavan ja omaa työvoimaansa myyvän luokan välillä.

Hietasen aikana, 1900-luvulla teollisen kapitalismin tasapaino rakentui työajan ja arvon väliseen deterministiseen suhteeseen. Keskimääräisen työajan perusteella oli mahdollista selittää hintojen, palkkojen ja voittojen heilahtelut. (Berardi 2006, 18.) Kapitalismin siirryttyä uusliberalistiseen vaiheeseen pääoman liikkeistä on tullut isäntä, joka maailmaa pyörittää. Muutoksen ajatellaan saaden alkunsa 1970-luvun vaihteen yhteiskunnallisista levottomuuksista. Levottomuudet kuvasivat työvoiman uutta subjektiviteettia, joka ei enää alistunut teollisen yhteiskunnan kurinalaisuuteen. Kapitalismin haasteeksi tuli työvoiman uudenlainen haltuunotto, joka edellytti pidemmälle menevää hallinnallisuutta. Toinen merkittävä käänne oli vuoden 1974 öljykriisi, joka viittasi valtiollisesti säännellyn kapitalismin umpikujaan. Kriisi johti reaaliaikaiseen pääoman liikkuvuuden vapauttamiseen globaalilla tasolla. (Peltokoski 2006, 115.) Thatcherin ja Reaganin 1980-luvulla käynnistämä talouden deregulaatio oli siis jo aiemmin alkaneen muutoksen poliittinen kirjaaminen (Berardi 2006, 18).

Tuntematon sotilas on siis ilmaisu siitä että tavallisen rivimies sai kaunokirjallisuudessa kuuluviin oman äänensä. Sotakirjallisuuden kehitys on laajemminkin heijastanut muutosta kohti yhdestä ideologiasta moniäänisyyteen. Suomalainen itseymmärrys rakentui pitkään 1800-luvun

alussa muodostetun käsityksen varaan, jonka mukaan Suomella kansakuntana on oma historiallinen tehtävänsä. Talvisodassa tuo käsitys tiivistyi kollektiiviseksi kansallistunnoksi, joka synnytti talvisodan hengen. Talvisodan henki kuitenkin hiipui jatkosodassa, ja ylevä julistus latistui tyhjäksi propagandaksi tai tahattomaksi parodiaksi, minkä Väinö Linnan *Tuntematon sotilas* paljastaa. (Lassila 1999, 8, 12.) Sodan mielettömyyttä on käsitellyt myös Veijo Meri teoksissaan, joista tunnetuin on romaani *Manillaköysi* (1957). Meren henkilöhahmot sanoutuvat irti sodan ideologioista ja puikkelehtivat sotatilanteiden läpi sankaritekoja vältellen – joskaan siinä aina onnistumatta. (Laitinen 1997, 526.) *Tuntematon sotilas* kuvasi sodan mielettömyyttä, *Manillaköysi* taas karisti sotamiehen hartioilta rationaalisen sankaruuden velvoitteen. *Miesvahvuus* jatkaa niiden viitoittamaa tietä kuvaamalla sotaharjoitusta, jossa sekä valtioiden roolit että sotilaiden käyttäytyminen saa nurinkurisia ja absurdeja piirteitä.

”Jylhäkallion ylpeys” viittaa monin tavoin sotakirjallisuutemme traditioon. Novellin alussa Ruotsalo vertaa itseään Olavi Paavolaiseen. Paavolaisen *Synkkä yksinpuhelu* (1946) edustaa yhdessä Erkki Palolammen *Kollaa kestää*-teoksen (1940) kanssa runsaasti julkaistua dokumentaarista sotakirjallisuutta, jossa yhdistyi patrioottisuus ja realismi. Merkittävin suomalaisen modernin sotakuvauksen linja on realistinen sotaromaani. Tradition nähdään alkaneen Pentti Haanpään teoksesta *Korpisotaa* (1940). Kirjamarkkinoita 1960-luvulta lähtien hallinnut realistinen sotaromaani paneutuu rivisotilaiden kokemuksiin ja periaatteessa lajityyppi hyväksyy yksilötasoisien heroismin. Modernistinen sotakirjallisuus taas on kyseenalaistanut sotasankaruutta. Lajityyppi syntyi 1950-luvulla proosan modernismin myötä. Esimerkeiksi lajityypistä on nostettu Meren *Manillaköyden* lisäksi Samuli Parosen *Kuolismaantie* (1967). Niissä sotaa ei enää kuvata sotana, vaan se on muuttunut pasifistiseksi vertauskuvaksi modernin maailman kaoottisuudesta. Modernistinen sotakirjallisuus on saanut rinnalleen ja jatkajakseen myös postmodernistisen sotakirjallisuuden, jota ei kirjoiteta enää omista sotakokemuksista käsin. Postmodernissa lajityypissä sota on muuttunut aiheeksi muiden ohella ja se hyödyntää myös perinteisen sotakirjallisuuden parodiaa. Viimeisin aalto sotakirjallisuudessa on uusmytologisoiva traditio, joka on vapautunut suomettumisen aiheuttamista

estoista. Tässä 1990-luvun kirjallisuudessa venäläinen on 1920- ja 1930-lukujen kirjallisuuden tavoin jälleen ryssä ja tyyllilajiksi on valikoitunut näennäisrealismi. (Niemi 1999, 119-120.) *Miesvahvuus* ja etenkin sen novelli ”Jylhäkallion ylpeys” sijoittuu postmodernistisen sotakirjallisuuden piiriin, sillä sota on teoksessa vain yksi aihe muiden joukossa ja teos kuvaa sotaa jollei parodisesti niin ainakin ironisesti.

3.6 Ulos pelilaudalta

Olihan se jo huonossa kunnossa, mutta kyllä se kumminkin siinä pärjäsi. Kaks asiaa mun mielestä oli, jotka sen vei: sen sormet meni niin huonoiksi, ettei se saanut enää sätkiä käärittyä ja sitten oli toi kun ei selkä enää taipunut, että olis saanut vessassa pyyhittyä. Saattoi tietysti tulla muutakin samaan aikaan, mutta mä sanoisin, että nämä kaks sen nujersi. (M, 245)

Miesvahvuuden viimeinen muistokatkkelma representoi itsenäisyyttä ja omaehtoisuutta. Katkelman kertoja päättelee kuvauksen kohteena olevan miehen pysyneen elossa niin kauan kuin pystyi itsenäisesti huolehtimaan perustarpeistaan. Katkelma toistaa myyttiä suomalaista miehestä, joka ei apua hyväksy. Sama itsenäisyys ja omaehtoisuus kuvaa myös novellin ”Kotia kohti” henkilöahmoa. Novellikokoelma alkaa jatkosodan tiedustelujoukon toimintaa kuvaavilla muistokatkkelmilla ja jatkuu fiktiivistä sodankäyntiä kuvaavalla novellilla ”Jylhäkallion ylpeys”.

Myös teoksen viimeisessä, ”Kotia kohti”-novellissa ollaan ikään kuin rintamalle lähdössä. Tällä kertaa liikekannallepano ei käsitä Suomen koko miesvahvuutta eikä edes yhtä joukkuetta, vaan kyseessä on yhden miehen taistelu. Novellissa IT-firman osastopäällikkönä toimiva Rajala jättää kotinsa ja vaeltaa lapsuudenkotiinsa. Novelli alkaa päähenkilön varustautumisella vaellusta varten:

Kotona mies kävelee kengät jalassa yli mattojen ja latoo päivänkakkaraliinalle auton ja talon avaimet sekä ulkomaanpassin. Lompakosta hän tyhjentää rahat, luottokortit ja etusetelit. Vielä mies irrottaa sairausvakuutuskortin, huoltoaseman pesulinjan kupongin sekä videovuokraamon kanta-asiakaskortin ja marketin bonuskuitit. Laminaattilaatat ovat tarttuneet kiinni mustaan nahkaan ja toisiinsa. Ne

irtoavat risahtaen kuin tarranauha. Taskussa käyristyneen lompakon kuperaan puoleen jää korttilokeroiden kohdalle löysä pussi. (M 183)

Kuin symbolisena tekona novellin päähenkilö tyhjentää lompakkonsa sen kaikesta sisällöstä. Asuntoon jää rahojen ja passin lisäksi autonpesukupongit, bonuskortit ja videovuokraamon kanta-asiakaskortit. Mies jättää näin taakseen koko urbaanin elämän, luopuu kuluttajakansalaisen roolistaan. Kortit ovat takertuneet kiinni toisiinsa, aivan kuin koko moderni elämä olisi yhtä ja samaa. Rahat, passin ja sairausvakuutuskortit hylkäämällä hän astuu myös ulos kansalaisen roolistaan. Myös hänen asuntonsa vaikuttaa täysin vieraalta:

Suorat housut, paita ja pikkutakki jäävät päiväpeitolle. Sen kankaaseen on painettu punaisia palloja ja vihreitä viivoja. Sama kuvio toistui näköjään ikkunaverhoissa, mutta isompana. Vasta nyt, mies tajuaa, että kankaan kuviot ovat olleet mansikoita. (M 183-184.)

Hän katsoo uusin silmin kotiaan lähdön hetkellä, aivan kuin hän ei olisikaan asunut siellä. Rajala on novellissa alkutilanteessa vieraantunut paitsi kodistaan ja elämästään, niin myös perheestään:

Puhelimeen oli tullut tekstiviesti. Rajala ei voinut ymmärtää kuinka ja milloin. Akku on ollut koko ajan irti koneesta. [...] OLLAAN TULOSSA! ME, puhelimen näytössä luki. [...] Kiehumista odotellessaan Rajala muisti, että äidin oli pitänyt tulla uuden miehensä kanssa samana viikonloppuna, jona hän lähti. (M 201-202)

Rajalan elämä on kuin tarkka toisinto Marxin varhaistuotannossaan kuvaamasta vieraantumisesta. Marx ajatteli, että elintason ja tavaroiden määrän kasvusta seuraa inhimillisen elämän köyhtyminen. Työ ei vain tuota hyödykkeitä, vaan se myös tuottaa työläinen tavarana. Työ on siis samalla sekä toimintaa että tämän toiminnan objektivoimista esineenä. Marxin mukaan ihminen vieraantuu oman työnsä tuloksista, koska hänen oma toimintansa on muuttunut hänelle vieraaksi. Työssä vieraantumisesta johtuen yksilö vieraantuu myös omasta inhimillisyydestään, eli Marxin mukaan lakkaa olemasta ihminen sanan varsinaisessa merkityksessä. Lopulta ihminen vieraantuu myös muista ihmisistä, sillä Marxin mukaan ihminen on suhteessa muihin samalla tavalla kuin on suhteessa itseensä. Vieraantuminen nuoren Marxin mielestä johtui kapitalismin rakenteellisista ristiriidoista. (Marx 1978, 220-224.) Rajala ei muistanut äitinsä vierailua, saati vastaa saamaansa tekstiviestiin. Asuntoaan

hän katsoo tarkkaavaisin silmin vasta lähtönsä hetkellä. Rajala hylkää kapitalistisen yhteiskunnan symbolit, rahat ja bonuskortit, ja pakenee vieraantumista jättämällä kotinsa ja työnsä. Pakopaikakseen hän on valinnut autioituneen lapsuudenkotinsa jossakin itärajan tuntumassa. Rajala yrittää kaikin tavoin olla jättämättä jälkiä itsestään. Hän ei käytä rahaa ja pyrkii olemaan jättämättä itsestään teleliikennetietoja:

Vähän hän säikähti huomattessaan, että puhelin oli jäänyt kivellemakuupussiin viereen.

Hän haki kännykän. Ei se kosteutta ollut saanut. Laitteeseen oli tällä välin tullut taas tekstiviesti: JOHTORYHMÄ TI. 14.00. Hän otti akun äkkiä irti ja sulki sen muovipussiin Silicageeli-tyynyn kanssa ja puhelimen toiseen. (M 202)

Moderni maailma rakentuu sen varaan, että kansalaiset ovat aina tunnistettavissa.

Michel Foucault on tarkastellut kansalaisten valvontaa osana kapitalismin hallintaa. Kaiken kattavan tarkkailun symboli on Sir Samuel Benthamin kehittämä panoptikon. Alun perin vankien valvontaan kehitetty järjestelmä mahdollisti vankien tarkkailun ilman, että vangit tiesivät että tarkkailtiin heitä vai ei. Tämä jatkuvasti läsnä oleva tarkkailun mahdollisuus sai lopulta vangit tarkkailemaan itse itseään, mikä oli koko panoptikonin tarkoitus. Sir Bentham näki panoptikonin paitsi tuottavan norminmukaisesti käyttäytyviä kansalaisia myös lisäävän taloudellista tehokkuutta. Hän kaavailikin valvontajärjestelmän ulotettavan niin kouluihin kuin tehtaisiin. Kaikkialle ulottuvan valvonnan tarkoitus oli muuttaa ihmiset kuuliaiseksi ja ohjailtavaksi. Panoptismista on sittemmin tullut uusliberaalin hallinnallisuuden toimintatapa. Tässä paradigmassa aktiivisen demokraattisen kansalaisen sijasta etusijalle asetetaan työläinen ja kuluttaja, jotka läpivalaistaan politiikan ja talouden markkinoilla. (Foucault 2014, 273-279.)

Jalkapatikkansa aikana Rajala on tarkkana siitä, ettei häntä nähdä. Rajala on jättänyt kaikki modernin elämän piirteet taakseen. Hän on hylännyt myös työnsä, mutta metsissä pakomatkaansa tehdessään hän törmää kerta toisensa jälkeen työtä tekeviin miehiin:

Linjamiehet pitivät syömätaukonsa siinä Rajalan nenän edessä niin, ettei hän voinut liikkua mihinkään suuntaan. Miesten puheista hän yritti saada selkoa, missä täsmälleen oltiin. Oli hänellä suurjännitelinjan

perusteella hyvä arvaus sijainnistaan. Ihmisiä Rajala ei ollut nähnyt yli viikkoon näin läheltä paitsi rekkakuskin naaman, kun oli pari päivää sitten kytännyt sopivaa hetkeä ylittää valtatie. (M 187)

Rajala seikkailee toisten miesten työmaalla, metsässä, mutta ei halua näyttäytyä. Hän pitää tarkkaa kirjaa kaikista työtä tekeivistä miehistä, joita matkallaan näkee, laskee rekat ja teleliikenneantennimastoja kuljettavat helikopterit. Työelämän lainalaisuudet tulevat myös vastaan Rajalan törmätessä metsäkoneen kuljettajaan ammuttuaan rauhoitetun ukkometson:

Koska Rajala ei pysty piilottelemaan repun läpässä riippuvaa metsoa, ottaa hän sen puheeksi suoraan. Mies kehuu metson kuin huomaisi linnun vasta nyt ja nousee koneeseensa. Sitä pitäisi kuulemma ajaa kolmessa vuorossa, puolentoista miljoona vehjettä, mutta miestä et pysty palkkaamaan. Eikä sen puoleen pysty palkkaamaan edes itseään. Kuljettajan mukaan metsäkoneurakoitten hinnoittelu ei siedä tellejä tai sotuja. Mies katsoo Rajala repussa roikkuvaa mustaa lintua ja arvelee, ettei kaveri kyllä taidakaan olla mikään verohallituksen tai kelan mies. Kun Rajala kertoo olevansa tietokonefirmassa osastopäällikkönä, kuljettaja sanoo ettei hänkään mikään riistapoliisi ole. (M 194-195)

Rajalan kohtaama metsäkoneen kuljettaja on pakotettu työskentelemään vuorokaudet ympäriinsä, koska metsäkoneurakat on hinnoiteltu kohtuuttomasti.

Mikko Jakonen on tarkastellut postfordistista työtä. Modernin valtion periaate rakentui Thomas Hobbesin yhteiskuntateorian pohjalle. Sen mukaan ihmiset eläisivät sodan kaltaisessa luonnontilassa, ellei suvereeni valtio hallitsisi ihmisiä. Tämä koko modernin ajan voimassa olleen suvereeniteetin periaate teki työstä yhteiskunnallisen elämän peruspilarin. Postfordismi on mennyt vielä askeleen pidemmälle, sillä se pyrkii tekemään työntekijöistä jatkuvasti potentiaalisia, valmiita kaikkeen. Postfordistisen talouden työntekijöille menneisyys ja muisti ovat vaarallisia, joten heidän koulutuksensa perustuu pelkkien kykyjen valmistamiselle ja mahdollisen vastarinnan poistamiselle. (Jakonen 2006b, 313-316, 320.) Metsäkoneen kuljettaja ei tee vastarintaa vaan on sopeutunut tilanteeseen, kun taas Rajala on päättänyt paeta.

Rajalan motiiveja ymmärtääkseen tulee palata jälleen Spinozan ja Hobbesin kiistaan modernin ajan poliittisesta teoriasta. Hobbes näki suvereenin valtion tarvitsevan kuuliaista ja yhteisen tahdon omaavaa kansaa, sillä kuuliaisuutta vastaan niskuroiva väki uhkasi valtion päätöksenteon monopolia.

Spinoza taas painotti kansalaisoikeuksia ja väen moneutta. (Virno 2006, 10-13.) Markus Termonen kirjoittaa, että siinä missä valta tarkoittaa voimien välistä suhdetta, tarkoittaa toiminta voimien väliseen suhteeseen vaikuttamista. Uusliberalistisessa doktriinissa valta kuitenkin koostuu voimakkaista aloitteellisuuden haltuunottamisen ja sopeuttamisen mekanismeista, jotka tekevät vaikuttamisesta näennäistä. (Termonen 2006, 328.) Paolo Virno kirjoittaa, että sanan radikaalissa merkityksessä toiminta viittaa valtasuhteen ja tilanteen ehtojen muuttamiseen. Väen poliittisen toiminnan alkumuoto on kansalaistottelemattomuus, joka kyseenalaistaa itse valtion komennusvalmiuden. Radikaalein väen tottelemattomuuden muoto on Virnon mukaan pako, eksodus. Se ei ilmene protestina, vaan ennen kaikkea loikkaruutena. Pakenemalla väki muokkaa konfliktin olosuhteita, sekoittaa pelin säännöt. (Virno 2006, 78-82.)

Jussi Vähämäki on huomauttanut, että läpi kapitalismin historian työläisten neuvotteluvoiman kasvaessa on työn ja pääoman suhteita yritetty määritellä uudelleen. Työläiset ovat voineet asettaa poliittisia vaatimuksia tai ryhtyä konflikteihin, mutta myös paeta olemassa olevia olosuhteita laajamittaisen siirtolaisuuden kautta. (Vähämäki 2009, 58.) Novellissa Rajala hylkää työnsä ja kotinsa. Hän luopuu rahan käytöstä ja vaeltaa halki Suomen jättämättä jälkeä itsestään. Matkallaan Rajala tapaa työtä tekeviä miehiä, joiden työolosuhteet kuvataan kestävämmiksi. Rajala tuntuu siis pakenevan työn olosuhteita.

Rajala eristäytyy lapsuudenkotiinsa, jossakin Itä-Suomen syrjäseuduilla sijaitsevaan saareen. Karjala on perinteisesti symboloinut alku-Suomea, suomalaisen kulttuurin aitoa ja alkuperäistä osaa (Nummi 1993, 147-148). Jos asuinpaikaksi valikoituu nostalgiset Karjalan kunnaat, niin myös elämäntavakseen Rajala valitsee menneen:

Illat pitkät hän kunnosti vehkeitä päreen valossa: viilasi ja jakoi sahat, lippasi temmit ja höylän terät, veivasi hankalasti tahkolla teräviksi kirveet ja vesurit sekä varsinkin tuuran. [...] Joka päivä oli myös hankittava ruokaa. Hän oli pannut pyyntiin kaikki vajasta löytämänsä verkot ja suolasi joka päivä muikkua pyttyihin, jotka oli turvottanut järvessä kuten muutkin puuastiat. (M 209)

Rajalan lapsuudenystävä Toivo asuu edelleen naapurissa. Toivo hankkii itselleen lisätienestejä keittämällä pontikkaa. Naapuri antaa Rajalalle perunoita ja sipulia, mutta Rajalta vanhan ystävyys elvyttäminen sujuu vaikeasti:

- Mie en jouva täs tarinoimaa.
- Mää matkoihis sitte.
- Niihä mää määnki.
- Mää, mää.
- Perkelettäkö sie mäkätät? (M 222)

Paluu entisajan elämäntapaan ei kuitenkaan suju ongelmitta, sillä Rajala loukkaantuu ja menettää elämänhalunsa. Etäisistä väleistä huolimatta Toivo pelastaa hänen henkensä kun hän lyö humalapäissään kirveellä reiteensä:

Turvonneessa ja verisessä lihassa oli sahajauhoja ja kalan suomuja. Rajala otti kiireesti pontikkaa ja sammui taas. Hän ei tiennyt kuinka kauan aikaa oli mennyt eikä paljoakaan siitä mitä sen kuluessa oli tapahtunut. Topi oli käynyt, ehkä montakin kertaa. Rajalalla oli hämäriä muistikuvia puhelimesta puhumisesta, mutta mitä hän oli puhunut ja kenen kanssa, ei selvinnyt. (M 239)

Onnettomuus syöksee Rajalan masennukseen. Toivon huoletonta taloudenpitoa ja pontikan juontia aiemmin paheksunut Rajala lakkaa pitämästä huolta itsestään ja kodistaan:

Rajala ei viitsinyt paljon lämmittää sittenkään kun jo pystyi aivan hyvin hakemaan puita liiteristä. [...] Syömiseen hän suhtautui yhtä välinpitämättömästi. Jumalattoman suolaisia muikkujaan hän näykki liottelematta ja järsi veriruskeaa kuivalihaa paljaaltaan. (M 240)

Kylään pistäytyessään naapuri jopa huomauttaa, että talossa haisee, sillä Rajala on alkanut virtsata sisälle. Hän on myös jättänyt lumityöt tekemättä:

Portailla lumi oli polkeutunut muhkuroiksi, joihin oli syntynyt räystäältä tippuneen veden muodostama jääkuori. Kun Rajala tuli aamulla portaille, hän liukastui ja löi selkensä rapun särmään. Henki tuli ulos pitkinä tahdottomina puhalluksina, jotka puristivat keuhkoista ilmaa vielä kauan sen jälkeen, kun se tuntui jo loppuneen kokonaan. [...] Rajala tunnusteli jalkojaan ja huomasi, että niissä ei ollut tuntoa. (M 242)

Taloudenpidon laiminlyönti osoittautuu kohtalokkaaksi ja Rajala loukkaantuu vakavasti jo toisen kerran. Kovista kivuistaan huolimatta Rajala pääsee sisälle taloon ja paranee jollakin tavalla. ”Rajala sai opetella uudestaan kävelemään ja

varsinkin istumaan” (M 245). Hän ei luovu jääräpäisestä individualismistaan edes loukkaantuneena:

Hän otti tuskan vastaan puristamalla silmiä kiinni, käsiä nyrkkiin ja huutamalla. Koko ruumis oli kuin riiden seinän tappeihin pakotettu reenjalas. Vähitellen Rajala havaitsi, että tätäkin kipua pystyi kestävänsä. Hän huomasi, että sitä saattoi hallita vain kontrolloimalla hengitystä ja lihasjännitystä. (M 243)

Rajala paranee jälkimmäisestäkin onnettomuudesta hiljalleen. Pako menneeseen ei sittenkään tuonut pelastusta. Toivuttuaan Rajala siivoaa viimeisillä voimillaan koko talon ja pihan sekä hakkaa avantoihin jäätyneet verkot irti ja vie ne paikoilleen. Hän jättää lapsuudenkotinsa siihen kuntoon kuin se oli hänen sinne saapuessaan. Rajala kunnostaa vintiltä löytyneet vanhat sukset ja viimeisillä voimillaan vielä pelastaa asettamaansa ansaan joutuneen jäniksen. Sitten hän kiinnittää sukset jalkaansa ja lähtee kovista kivuistaan huolimatta hiihtämään järven selälle ja hukuttaa itsensä:

Hikeä alkoi pian valua lakin alta silmiin ja hanki meni auringossa kimaltaviksi samankeskeiksi sädekimpuiksi. Niiden takana välähteli syväväylän sininen uoma kuin talven keskelle avattu kesä. (M 246)

Tarkkanäköisessä aikalaiskritiikissään Pekka Tarkka (16.9.1999) näkee novellin negatiivisena robinsonadina⁴. Novellin mieshahmo saattaa itsensä Tarkan mukaan itsensä ehdoin tahdoin tilanteeseen, johon Robinson Crusoe joutuu haaksirikon myötä. Rajalan naapurille Tarkka antaa Perjantain roolin. Pekka Tarkan näkemys on mielenkiintoinen. Novellissa Rajala todellakin jättäytyy rahatalouden ulkopuolelle ja eristäytyy. Negatiivinenkin tarina on, sillä siinä missä alkuperäinen Robinson piti yllä sivistyneet tapansa ja säännölliset arkirytmensä, ratkeaa Rajala ryyppäämään, loukkaantuu ja lopulta riistää henkensä. Daniel Defoen *Robinson Crusoe* on nimenomaan selviytymistarina, jonka perimmäinen sanoma on eurooppalaisen sivilisaation yliveriaisuus; edes 28 vuoden haaksirikkoutuminen ei muuta Robinsonia villi-ihmiseksi. Sen sijaan hän valistaa Perjantaita niin kristinuskon kuin maanviljelyksen saloihin

⁴ Tieteen termipankki määrittelee robinsonadin kertomukseksi syrjään joutuneesta tai kulttuurista paenneesta yksilöstä tai ihmisryhmästä. Termi viittaa Daniel Defoen romaaniin *The Life and Strange Surprising Adventures of Robinson Crusoe, of York, Mariner* (1719-20, *Robinson Crusoe*).

(Saariluoma 1998, 105). Rajala taas paheksuu lapsuudenkotiinsa saapuessaan naapurinsa epäjärjestystä, mutta päätyy vielä putoamaan naapuriaan pahemmin pois normaalin elämän rutiineista. Defoen Robinson pyrkii osoittamaan, että eurooppalaisen sivilisaation toiminnot ovat luonnollisia ja rationaalisia. Myös Rajala pyrkii järjestämään elämänsä samoin periaattein kuin Robinson:

Kelirikkoajan hän käytti halonhakkuuseen ja täytti joka iltä kirjanpitovihkonsa sarakkeita kuin saituri tilikirjaa. Päivä oli jo niin lyhyt, että joutoaikaa jäi paljon. Kärisevän talilamppunsa ääressä hän rupesi inventoimaan jäämistöä, joka talosta ja ulkorakennuksista löytyi. (M 226)

Rajala pitää kiinni modernin omistamisen ja kirjanpidon periaatteista. Hän inventoi vanhemmilleen kuuluneita tavaroita kuin omiaan ja luo tarkasti jäsennellyn valtakuntansa saarelleen. Lapsuudenystävänsä Toivon elämäntavan suuripiirteisyys ahdistaa miestä. ”Häntä harmitti se, että Topilla oli kaikki puolinaista ja sinnepäin niin kuin housut, jotka roikkuivat jalassa jotenkin huolimattomasti [...]” (M 232) Rajala laskee ravintovarastojensa kaloripitoisuuksia, pitää sääntillistä huolta omasta hygieniastaan ja kunnostaa talosta löytyneitä tavaroita. Miesvahvuuden muistokatkelmassa entisajan miehet tekivät kahta työtä kyetäkseen ostamaan perheelleen elintarvikkeita, kuten jääkaapin. Rajala sen sijaan jättää työnsä, luopuu rahankäytöstä ja palaa lapsuudenkotiinsa laskemaan vanhoja maataloustyökaluja.

Liisa Saariluoma on huomauttanut, että Robinson on myös kuvaus porvarillisesta individualismista, jonka mukaan yhteisö ei ole muuta kuin yksilöiden summa ja vastaavasti yhteisöstä erotettaessa yksilö on sama kuin sen jäsenenä. (Saariluoma 1998, 106). Myös Rajala yrittää elää individualismin ihanteiden kautta, ja yrittää selvitä vain itsekseen.

Hän säästää perunaa – ja sipulisäkeistään siemenet ja pistää niitä maahan, tekee vielä pienen raivionkin ja kylvää siihen itämiskykyiseksi koetellun kauran. Pienisilmäisillä verkoilla hän nostaa roskakalaa lannoitteeksi ja käyttää kaiken tarkasti hyväksi, oman paskansakin! (M 229)

Robinsonin porvarillista individualismia on myös kyseenlaistettu. Jussi Vähämäki on kirjoittanut Gilles Deleuzen 1950-luvun näkemyksistä Robinson Crusoeesta. Deleuze näkee, että Robinsonin maailmakuva rakentuu täysin omaisuuden keräämisen varaan. Koska Robinson luo mantereelle jättämänsä porvarillisen elämän olosuhteet toisintona saarelle, on koko haaksirikko täysin turha. Deleuze toivoo, että alamaiseksi asetettu Perjantai söisi Robinsonin. (Ks. Vähämäki 2009, 44.) Rajalan suhdetta Toivoon määrittää sama ehdoton individualismi. Rajala ei itsepäisyyttään halua hyväksyä apua lapsuudenystävältään, mikä lopulta koituu hänen kohtalokseen. Rajala ajautuu täysin rappiolle sen jälkeen kuin loukkaantuu vakavasti ja tulee pelastetuksi Toivon hankkiman sairaanhoidon johdosta. Loukkaantuminen merkitsee hänelle oman robinsonadinsa epäonnistumista.

Rajalan agraariprojektia luonnehtii pakeneminen ja entisen elämänsä unohtaminen:

Rajala ei enää muistanut osoitteita, katuja, kerroksia tai käytäviä eikä niitä monia numerosarjoja, joita ilman nykyajassa ei enää pysty elämään. Jonkinlainen pimennys iski hänen päähänsä, eikä hän muistanut millään sen elektroniikka-alan yrityksen nimeäkään, jonka palveluksessa oli ollut yli kaksikymmentä vuotta, viimeiset seitsemän vuotta organisaatiolinjansa tulostavasti osastopäällikkönä. (M 228)

Rajala jättää entisen elämänsä taakseen jopa muistin tasolla. Hän omaksuu isiensä elämäntavan jopa niin syvästi että unohtaa työpaikkansa nimen ja elämässään kerran niin tärkeät osoitteet. Rajala on jättänyt taakseen tulostavasti ja oman lokeronsa entisen työnantajansa organisaatiokaaviosta. Marazzi on finanssikriisistä kirjoittaessaan painottanut ihmisen olemassaolon ajan haltuun ottamista. Vain aikaa ottamalla ihmiset voivat keksiä oman tulevaisuutensa ja vapauttaa sen välittömän voitontavoittelun paineesta. Ajan ottaminen merkitsee itsensä ja elinympäristön hoivaamista. Ihmisten on kysyttävä itseltään mitä kuluttaminen ja tuottaminen merkitsevät ja pohtia, onko finanssikapitalismin jatkuvien ylä- ja alamäkien väkivalta uusintamisen arvoista. (Marazzi 2015, 75.)

Tilanteessa, jossa elämän mahdollisuudet, vapaa kommunikaatio ja poliittinen toiminta mahdollisen modaaliiteettina on muuttunut haltuunoton ja

alistamisen logiikan lävistämiksi, ihmisen on tultava jälleen mahdottomiksi ja kestäättömiksi. Mahdottomuus ja hauraus ovat keinoja paeta haltuunottoa ja osallistumisen pakkoa. (Vähämäki 2009, 37.)

Rajala on tehnyt pitkän ja menestyksekkään työuran ja kokenut sen tuoman tyhjyyden. Hän pakenee kaiken kattavaa hallinnallisuutta, jättää taaksensa kaikki modernin elämän tunnusmerkit rahasta alkaen. Hän ottaa takaisin haltuun häneltä riistetyn ajan ja muistot: ”Navetan, aitan ja vajojen ovissa kulkiessaan hänelle palautui mieleen niitä satoja ja tuhansia pieniä asioita, joiden tietämiseen aikoinaan perustui suomalaisen pientilan menestyksellinen hoitaminen” (M 227-228). Rajalalle ainoa mahdollinen paon suunta on kohti menneisyyttä, mutta hänen jääräpäinen individualisminsa estää ottamasta vastaan apua lapsuudenystävältään. Rajala on nimensä mukaisesti rajalla; hän on astunut ulos postfordistisesta tietotyöläisen elämäntavastaan, mutta ei kykene selviytymään omnipotenttina menneisyyden agraarisissa olosuhteissa.

Mikko Jakonen on kysynyt kuinka paeta kansallisvaltiota ja sen representatiivista järjestelmää joka pyrkii kaappaamaan väen kyvyt ja luovuuden? Jakonen näkee väen sisäisesti ristiriitaisena, alati muuttavana ja pakenevana voimana. Väen vastarinta on tyhjän tilan luomista, muotojen ja kulissien kyseenalaistamista. Yhteiskunnallisten kokeilujen ja vaihtoehtoisten taloudellisten mallien kautta väki voi luoda toiminnalleen uusia perustoja. Teollisesti kehittyneissä kansallisvaltioissa juuri kansalaisten liikkeen ja levon hallinta on muodostunut keskeiseksi kontrollin kohteeksi. (Jakonen 2006b, 319-323.) Pekka Tarkka näki Rajalan pakoretken negatiivisena robinsonadina. Ehkä Rajalan tekemä eksodus oli kuitenkin negatiivinen vain kansan näkökulmasta. Rajala astui kokonaan ulos pelilaudalta ja yritti luoda uudenlaista kenttää. Rajala ainakin yritti. ”Kotia kohti” representoi postfordistisen yhteiskunnan johtavan äärimmäiseen vieraantumiseen. Samalla se kuvaa Lukácsin peräänkuuluttamaa yksilön vastarintaa. Rajala irtautuu kuluttajan roolistaan, luopuu palkkatyöstään ja hakeutuu etsimään aitoa yhteyttä itseensä autioituneelle maaseudulle. Näin novelli kuvaa yhteiskunnallista todellisuutta sekä yksilön vastarintaa avantgarderealismin tavoitteiden mukaisesti.

4. LOPUKSI

Tiettyinä aikakausina kirjallisuus osallistuu kiihkeästi kamppailuun yhteiskunnallisesta totuudesta. Siihen jatkumoon liittyy myös Hannu Raittilan novellikokoelma *Miesvahvuus*, jonka novellit käsittelevät syntyhetkensä aikalaistodellisuutta monin paikoin kriittisesti ja ottavat kantaa uusliberalistiseen ja postfordistiseen kapitalismiin. Tämä tutkielman teoreettinen kehys juontaa juurensa kahteen käsitteelliseen debattiin. Ensimmäinen kiista koski kirjallisuuden kykyä kuvata yhteiskunnallista todellisuutta. Georg Lukács ja Bertol Brecht keskustelivat 1930-luvulla siitä, millaista on hyvä realismi. Lukács arvosti 1800-luvun suuria realisteja, sillä hänestä modernistinen kirjallisuus kadottaa historiallisen ymmärryksensä keskittyessään kuvaamaan elämää sellaisena kuin se näyttäytyy. Brecht jakoi Lukácsin käsityksen kirjallisuuden yhteiskuntaa muuttavasta potentiaalista, mutta ajatteli juuri modernistisen realismin tavoittavan parhaiten modernin kapitalistisen yhteiskunnan olemuksen. Mikäli kirjallisuus kuvaa maailmaa kritiikittä, reifikoituu se pseudorealismiksi. Molemmat olivat yhtä mieltä siitä, että paetakseen reifikoitumista kirjallisuuden tulee tavoittaa yhteiskunnallinen ymmärrys.

Toinen kiista käytiin jo modernin ajan poliittisen teorian syntyhetkinä Spinozan ja Hobbesin välillä. Spinozan mielestä yhtenäisyyttä karttava väki edusti kansalaisvapautta kun taas Hobbesin mielestä se uhkasi valtion suvereniteettia. Kansallisvaltio tarvitsee kuuliaisen ja yksimielisen kansan. Paolo Virnon mukaan kansan vastarintaa on sabotaasi kun taas väen vastarinta ilmenee karkuruutena. *Miesvahvuus* ei käsittele miehisen identiteetin kriisiä, kuten aiemmin on tulkittu, vaan rajankäyntiä kansan ja väen välillä. Teos kuvaa selkeästi kansaan kohdistuvaa hallintaa ja ahtaaksi käynyttä toimijuutta. Tämän seurauksena miehille ei jää muuta vaihtoehtoa kuin kehittää uudenlaisia vastarinnan muotoja ja paon muotoja, jotka eivät jää perinteisen valtiokeskeisen ajattelun vangeiksi. Jos kirjallisuus taiteenlajina asettuu ajoittain kamppailemaan yhteiskunnallista todellisuutta vastaan, niin samanlaisessa liikkeessä ovat myös *Miesvahvuuden* henkilöhahmot. Ne omaksuvat ajoittain uusliberaalin hallinnallisuuden ja toisinaan taas kamppailevat vastaan. Olen

jakanut tutkielman kahteen päälukuun sen mukaan tulkitsenko novellien henkilöhahmojen sulautuvat osaksi väkeä vai kansaa.

”Talvikärpäsessä” Raittila käsittelee Suomen poliittista historiaa ja tuulettaa käsitystä yhtenäisestä kansasta. Novelli representoi isäntien kurivaltaa kuvatessaan Heikin työskentelyyn ja äänestyskäyttäytymiseen vaikuttamista. Menneisyyden kurivalta vertautuu novellissa nykyhetken biopoliittiseen hallintaan, jonka viitekehyksessä Heikki nähdään kulueränä. Valtasuhdetta kuvataan myös novellissa ”Tehdas”, jossa EU:n maatalouspolitiikan määräysten myötä kylän kaikki pellot on laitettu energiakasvi pavun viljelykseen. Paju tukahduttaa alleen koko perinnemaiseman, eikä kylän isännille jää muuta työtä kuin saksalaisten turistien vieminen kalastusretkille ja pontikan myynti. Novelli representoi valtiollisen suvereniteetin rapautumista. Valta kokonaisten alueiden elinkeinoista päättämiseksi on siirtynyt ylikansalliselle toimijalle. Kansallisen suvereniteetin heikentymistä käsitellään myös novellissa ”Jylhäkallion ylpeys”, jonka sotaharjoituksessa Suomi on julistanut sotatilan Venäjän armeijasta irtautuneita kansalaisia kohtaan. Sotilaskoulutuksen saaneet siviilit alkavat toteuttaa valtiollisen ulkopoliittikan periaatteita hyökätessään Suomen maaperälle ja vaatiessaan taloudellisesti alikehittyneen Karjalan palauttamista. Suomi näkee Karjalan liittämisen katastrofina, jonka estämiseksi on ryhdyttävä sotaan.

Miesvahvuus esittää, että kapitalismin nykyisessä uusliberalistisessa ja postfordistisessa vaiheessa perinteiset vastarinnat muodot ovat muuttuneet mahdottomaksi, sillä kurista on siirrytty hallinnallisuuteen. ”Ohjauspolun” henkilöhahmo Lasanen tekee työtä metsäyhtiön alihankkijana. Novelli kuvaa tilannetta, jossa suuryritys ulkoistaa sumeilematta riskinsä pienyrittäjän kannettavaksi. Samalla metsäyhtiö määrää Lasasen työnteosta yksityiskohtaisia ohjeita antavan logistiikkaohjelmiston kautta. Kaiken näkevästä logistiikkaohjelmistosta muodostuu symboli uusliberalismin hallinnallisuudelle. Novellin kuvaama uusi työ sisältää samoja piirteitä, joita postfordistista työtä koskeva tutkimus on nostanut esiin; ulkoinen kuri on korvautunut sisäisellä hallinnalla.

Olen tutkielmassa osoittanut, kuinka koko novellikokoelma käsittelee uusliberalistisen, postfordistisen talouden lainalaisuuksia. *Miesvahvuudessa* käydään jatkuvaa vastarinnan ja sen valtarakenteisiin sulauttamisen välistä kamppailua. Eräs vastarinnan muoto on karnevaali ja nauru. Keskellä jättimäistä maatalouskokeilua elävät isännät viettävät loputonta karnevaalia. He ovat korostetusti irtautuneet suvereenia valtiota vahvistavan kansalaisen roolistaan. Novelli ”Jylhäkallion ylpeys” taas kuvaa armeijan sotilasharjoitusta, jossa toimittajista kootun tiedotuskomppanian on määrä kehittää sodanaikaisia viestintäkeinoja. Novellissa repeämä kansan ja väen välillä on laajentunut niin suureksi, että siviilit ottavat ulkopoliittikan omiin käsiinsä ja julistavat sotatilan. Sotaa kuitenkin käydään fiktiivisesti, medioiden välityksellä. ”Jylhäkallion ylpeydessä” todellisuus osoittautuu illuusioksi vasta myöhemmin. Tämän jälkeen illuusio hämärtyy niin että se alkaa vaikuttaa todellisuudelta. Näin *Miesvahvuus* representoi sitä, miten kapitalismin postfordistisessa ja uusliberaalissa vaiheessa yhteiskunnallinen todellisuutta on vaikea hahmottaa.

Viimeinen novellikokoelmassa kuvattu väen vastarinnan muoto on kaikesta pakeneminen, eksodus. Novellissa ”Kotia kohti” osastopäällikkönä työskennellyt Rajala hylkää työnsä sekä perheensä ja jättäytyy kokonaan rahatalouden ulkopuolelle. Hän pakenee lapsuudenkotiinsa Itä-Suomeen ja omaksuu ehdottoman agraarin elämäntavan. Kokeilussa käy lopulta huonosti, sillä elämän edellytykset eivät löydy edes jälleenrakentamisajan pientilalta. Novelli on kuvaus väen kyvystä astua ulos pelilaudalta, muuttaa sääntöjä. *Miesvahvuus* representoi postfordistista yhteiskuntaa, jossa elintila on kutistunut olemattomiin ja toimijuus on ennalta määrättyä. Tämän seurauksena miehille ei jää muuta vaihtoehtoa kuin kehittää uudenlaisia vastarinnan muotoja. Samalla tavoin kun kirjallisuus lajina on jatkuvassa rajankäynnissä yhteiskunnallisen todellisuuden kanssa, niin on myös *Miesvahvuus*. Se tekee välillä vastarintaa ja välillä taas omaksuu reifikoituneen todellisuuden. Ehkä siten se tavoittaa jotain kapitalistisesta todellisuudesta.

Lukács ja Brecht kävivät kiistaa myös muodosta. *Miesvahvuudessa* menneisyys näyttäytyy sirpaleiselta. Agraari-Suomesta kertovat katkelmat on sijoitettu novellien lomaan ja ne käsittelevät epäjohtonmukaisessa

järjestyksessä niin työelämää kuin tunteita ja sosiaalisia suhteita. Novellien ja muistotekstien välissä on katkos ja ne kuvataan jälkipolvien näkökulmasta nykyajasta käsin. Mennyt on siis kahdenkertaisesti hämärtynyt ja siitä on vaikea saada otetta. Kansallinen historiankirjoitus ja arjen muistikuvat pakenevat lukijaa. Näin *Miesvahvuus* purkaa Juuri kompleksisuudessaan teos asettuu realismiin avantgarden etujoukkoon, sillä se ei yritä tuottaa yksinkertaista maailmanselitystä. *Miesvahvuus* representoi yhteiskunnallista todellisuutta, jossa ihmissuhteet jäivät taloudellisen tuotannon alle ja menneisyys hämärtyy hajanaisiksi fragmenteiksi. Samalla se hyödyntää intertekstuaalisuutta sekä käyttää kontekstinaan 1900-luvun talouspolitiikkaa. *Miesvahvuus* viittaa jo menneestä kertovissa fragmenteissaan siihen, että todellisuus hämärtyy ideologioiden taakse.

Miesvahvuus ei kuvaa todellisuutta samoin keinoin kuin perinteinen realismi. Sen sijaan se hyödyntää modernistisia kerrontakeinoja. Olen tutkielmassa osoittanut, että *Miesvahvuus* on kuvannut monia postfordistisen ja uusliberalistisen kapitalismin puolia, joita on vaikea havaita. Modernistisella otteellaan se on tavoittanut omasta ajastamme jotain olennaista. Näin sitä voi kutsua realismiin avantgardeksi Brechtin tarkoittamalla tavalla

5. LÄHTEET

PAINETUT LÄHTEET

M = Raittila, Hannu 1999: *Miesvahvuus*. Helsinki: WSOY.

Ahtiainen, Pekka & Tervonen, Jukka 1996: Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat. Teoksessa *Matka suomalaiseen historian tutkimukseen*. Toim. Pekka Ahtiainen, Jukka Tervonen ja Ilkka Herlin. Helsinki: Suomen historiallinen seura.

Alasuutari, Pertti 2006: Suunnittelutaloudesta kilpailukykytalouteen: miten muutos oli ideologisesti mahdollinen? Teoksessa *Uusi jako*. Toimi. Risto Heiskala ja Eeva Luhtakallio. Helsinki: Gaudeamus.

Arnkil, Antti 2016: *Raittilan linja*. Helsinki: Siltala.

Bahtin, Mihail 1965/1995. *François Rabelais - keskiajan ja renessanssin nauru*. 3. painos. Suom. Tapani Laine ja Paula Nieminen. Helsinki: Like.

Barnaby, Edward 2008: The Realist Novel as Meta-Spectacle. *Journal of Narrative Theory* 38 (1) 2008.

Berardi, Franco "Bifo" 2006: *Tietotyö ja prekaari mielentila*. Suom. Mikko Jakonen, Inkeri Koskinen, Jukka Peltokoski, Miika Saukkonen, Markus Termonen, Eetu Viren, Akseli Virtanen ja Jussi Vähämäki. Helsinki: Tutkijaliitto.

Brecht, Bertol 1975: Kommentar till en uppsats. Teoksessa *Det gäller realismen. En 30-talsdebatt rekonstruerad av Lars Bjurman*. Övers. Lars Bjurman. Lund: Bo Cavefors Bokförlag.

Deleuze, Gilles 2005: Jälkikirjoitus kontrolliyhteiskuntaan. Teoksessa *Haastatteluja: Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin haastatteluja ja kirjoituksia*. Suom. Anna Helle, Vappu Helmisaari ja Jussi Vähämäki. Helsinki: Tutkijaliitto.

Foucault, Michel 1975/2014: *Tarkkailla ja rangaista*. Suom. Eevi Nivanka. Helsinki: Otava.

Gellner, Ernst 1983: *Nations and Nationalism*. Oxford: Blackwell.

Gill, Stephen 2003/2011: *Valta ja vastarinta uudessa maailmanjärjestyksessä*. Suom. Timo Soukola. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Gramsci, Antonio 1935/1982: *Vankilavihkot, valikoima 2*. Toim. Mikael Böök. Suom. Martti Berger, Mikael Böök ja Leena Talvio. Helsinki: Kansankulttuuri ky.

Hall, Stuart 1997: The Work of Representation. *Representation: Cultural representations and signifying practices*. Edited by Stuart Hall. Thousand Oaks, CA. : Sage Publications.

Hardt, Michael 1996: Affective Labor. *Boundary 2* 26:2, 89-100.

Hardt, Michael 2006: "ntroduction: Laboratory Italy. Teoksessa *Radical Thought in Italy*. Ed. Virno, Paolo & Hardt, Michael. Minnesota: University Minnesota Press.

Hardt, Michael & Negri, Antonio 2000/2005: *Imperiumi*. Suom. Arto Häilä. Helsinki: WSOY.

Harvey, David 2005/2008: *Uusliberalismin lyhyt historia*. Suom. Kaisa Koskinen. Tampere: Vastapaino.

Heikura, Pasi 2014: *Aika velikultia*. Helsinki: WSOY.

Heinonen, Jari 2006: *Työläismies ahdingossa. Kolme miessukupolvea rakennemuutosten Suomessa*. Helsinki: Yliopistopaino.

Hobsbawm, Eric 1994/1999: *Äärimmäisyyksien aika. Lyhyt 1900-luku (1914-1991)*. Suom. Pasi Junila. Tampere: Vastapaino.

Jakonen, Mikko 2006a: Sota. Teoksessa *Uuden työn sanakirja*. Toim. Mikko Jakonen, Jukka Peltokoski ja Akseli Virtanen. Helsinki: Tutkijaliitto.

Jakonen, Mikko 2006b: Väki. Teoksessa *Uuden työn sanakirja*. Toim. Mikko Jakonen, Jukka Peltokoski ja Akseli Virtanen. Helsinki: Tutkijaliitto.

Kantola, Anu 2006: Suomea trimmaamassa: suomalaisen kilpailuvaltion sanastot. Teoksessa *Uusi jako*. Toim. Risto Heiskala ja Eeva Luhtakallio. Helsinki: Gaudeamus.

Kantokorpi, Mervi 2007: Kirjallisuus. Teoksessa *Maamme Suomi*. Toim. Allan Tiitta. Helsinki: Weilin + Göös.

Karkama, Pertti 1976: *Elämänmuodosta yhteiskuntaan. Georg Lukácsin romaaniteorian perusteet 1907-1939*. Oulu: Pohjoinen tieto.

Karkama, Pertti 1998: *Kulttuuri ja demokratia. Kirjoituksia kulttuurin nykytilasta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Karonen, Vesa 2000: Kadonnutta aittaa etsimässä. *Hiidenkivi* 2/2000.

Kettunen, Pauli 1997: *Työjärjestys. Tutkielmia työn ja tiedon poliittisesta historiasta*. Helsinki: Tutkijaliitto.

Kirstinä, Leena 2007: *Kansallisia kertomuksia. Suomalaisuus 1990-luvun proosassa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kohonen, Juhani & Rantala, Risto 2004: *Suomalaisia kirjailijoita*. Helsinki: Otava.

Laitinen, Kai 1997: *Suomen kirjallisuuden historia*. Helsinki: Otava.

Lappalainen, Päivi 1998: Realismista – puolesta ja vastaan. Katsaus realismia koskeviin keskusteluihin. Teoksessa *Uudessa valossa*. Toim. Päivi Lappalainen. Turku: Turun yliopisto. Taiteiden tutkimuksen laitos. Sarja A. N:o 38.

Lassila, Pertti 1999: Kirjallisuus sodassa ja kulttuuritaistelussa. Teoksessa *Suomen kirjallisuushistoria. 3, Rintamakirjeistä tietoverkkoihin*. Toim. Pertti Lassila. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lazzarato, Maurizio 2004/2006: *Kapitalismin vallankumoukset*. Suom. Leena Aholainen ja Mikko Jakonen. Helsinki: Tutkijaliitto.

Lazzarato, Maurizio 2012/2014: *Velkaantunut ihminen*. Suom. Anna Tuomikoski. Helsinki: Tutkijaliitto.

Lukács, Georg 1975a: Det gäller realismen. Teoksessa *Det gäller realismen. En 30-talsdebatt rekonstruerad av Lars Bjurman*. Övers. Lars Bjurman. Lund: Bo Cavefors Bokförlag.

Lukács, Georg 1975b: Reportage eller gestaltning? Några kritiska påpekanden med andledning av Ottwalts roman. Teoksessa *Det gäller realismen. En 30-talsdebatt rekonstruerad av Lars Bjurman*. Övers. Lars Bjurman. Lund: Bo Cavefors Bokförlag.

Lukács, Georg 1975c: Ur: Berätta eller beskriva? Teoksessa *Det gäller realismen. En 30-talsdebatt rekonstruerad av Lars Bjurman*. Övers. Lars Bjurman. Lund: Bo Cavefors Bokförlag.

Linna Väinö 1954/1984: *Tuntematon sotilas*. Helsinki: WSOY.

Linna, Väinö 2000: *Kootut teokset 6. Esseitä*. Helsinki: WSOY.

Lyytikäinen, Pirjo 1999: Impivaaraan ja takaisin. Teoksessa *Suomen kirjallisuushistoria 1. Hurskaista lauluista ilostelevaan romaaniin*. Toim. Lasse Koskela, Yrjö Varpio ja Liisi Huhtala. Helsinki. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Mannevuol, Mona 2015: *Affektitehdas. Työn rationalisoinnin historiallisia jatkumia*. Turku: Turun yliopiston julkaisuja – Annaelias universitatis Turkuensis. Sarja – ser. C osa – tom. 406. Scripta Lingua Edita.

Marx, Karl & Engels, Friedrich 1978: *Valitut teokset, osa 1*. Suom. Antero Tiusanen. Moskova: Edistys.

Marazzi, Christian 2010/2015: *Finanssikapitalismin väkivalta*. Suom. Eetu Viren. Helsinki: Tutkijaliitto.

Niemi, Juhani 1999: Sotakirjallisuus, sen traditio ja muutos. Teoksessa *Suomen kirjallisuushistoria. 3, Rintamakirjeistä tietoverkkoihin*. Toim. Pertti Lassila. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Nummi, Jyrki 1993: *Jalon kansan parhaat voimat. Kansalliset kuvat ja Väinö Linnan romaani Tuntematon sotilas ja Täällä Pohjantähden alla*. Helsinki: WSOY.

Ojajärvi, Jussi 2006: *Supermarketin valossa. Kapitalismi, subjekti ja minuus Mari Mörön romaanissa Kiltin yön lahjat ja Juha Seppälän novellissa "Supermarket"*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Ojajärvi, Jussi 2009: Eräs tulkinta sivistyneistön pettymyksestä. Teoksessa *Läpikulkuihmisiä. Muotoilu ja kansallisuudesta ja sivistyksestä 1900-luvun alun Suomessa*. Toim. Kukku Melkas. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Ojajärvi, Jussi 2013a: Realismin keksimisen velvollisuus. Lamanjälkeisen kapitalismin aikalaiskokemus tematiikan ja muodon ongelmana. Teoksessa *Romaanin historian ja teorian kytkentöjä*. Toim. Hanna Meretoja ja Aino Mäkipää. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Ojajärvi, Jussi 2013b: Kapitalismista tulee ongelma. Teoksessa *Suomen nykykirjallisuus 2. Kirjallinen elämä ja yhteiskunta*. Toim. Mika Hallila, Yrjö Hosiaisuus, Sanna Karkulehto, Leena Kirstinä ja Jussi Ojajärvi. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Peltokoski, Jukka 2006: Postfordismi. Teoksessa *Uuden työn sanakirja*. Toim. Mikko Jakonen, Jukka Peltokoski ja Akseli Virtanen. Helsinki: Tutkijaliitto.

Polanyi, Karl 1944/2009: *Suuri murros*. Suom. Natasha Vilokkinen. Tampere: Vastapaino.

Raittila, Hannu 2004: *Liikkumaton liikuttaja*. Helsinki: WSOY.

Rojola, Lea 2009: Sivistyksen ihanuus ja kurjuus – suomalaisen nousukkaan tarina. Teoksessa *Läpikulkuihmisiä. Muotoilu ja kansallisuudesta ja sivistyksestä 1900-luvun alun Suomessa*. Toim. Kukku Melkas. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Ronkainen, Suvi 2008: Kenen ongelma väkivalta on? Suomalainen hyvinvointivaltio ja väkivallan toimijuus. *Yhteiskuntapolitiikka* 4/2008, 388-401.

Rossi, Leena-Maija 2010: Esityksiä, edustamista ja eroja: Representaatio on politiikkaa. Teoksessa *Representaatio. Tiedon kivijalasta tieteiden työkaluksi*. Toim. Tarja Knuutila ja Aki Petteri Lehtinen. Helsinki: Gaudeamus.

Rossi, Riikka & Isomaa, Saija 2015: Kirjallisen realismin kysymyksiä. *Avain* 2015: 1.

Saariluoma, Liisa 1998: Pois sivilisaatiosta: Tournierin Perjantai ja Rousseau'n sivilisaatiokritiikki. Teoksessa *Interteksti ja konteksti*. Toim. Liisa Saariluoma ja Marja-Leena Hakkarainen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Sevänen, Erkki 2013: Yhteiskunnallinen romaani. Juha Seppälän Paholaisen haarukka markkinakapitalismin representaationa. Teoksessa *Romaanin teorian ja historian kytköksiä*. Toim. Hanna Meretoja ja Aino Mäkikalli. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Sevänen, Erkki 2014: Sosiaalinen romaani, yhteiskuntaromaani ja niiden lajisukulaiset kirjallisuushistorian ja nykykirjallisuuden kerrostumana. *Joutsen/Svanen* 2014: Kotimaisen kirjallisuuden vuosikirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Sihvonen, Jukka 2009: *Idiootti ja Samurai. Tuntematon sotilas elokuvana*. Turku: Eetos.

Sipilä, Juhani 2005: Vedenpaisumus ja Baabelin kieltensekoitus samana päivänä. Hannu Raittilan yhdenpäivänromaani Ei minulta mitään puutu. Teoksessa *Lajit yli rajojen. Suomalaisen kirjallisuuden lajeja*. Toim. Pirjo Lyytikäinen, Jyrki Nummi ja Päivi Koivisto. Tietolipas 207. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Sipilä, Juhani 2014: Kirjallisilla merkityksillä kuorrutettu kaupunki: Hannu Raittilan Canal Grande ja tradition kerrostumat. *Joutsen/Svanen* 2014: Kotimaisen kirjallisuuden vuosikirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Schmitt, Carl 1922/1997: *Poliittinen teologia. Neljä lukua suvereeniusopista*. Helsinki: Tutkijaliitto.

Stiglitz, Joseph E. 2002/2004: *Globalisaation sivutuotteet*. Suom. Juhani Yli-Vakkuri. Helsinki: Suomen Rauhanpuolustajat ja Like.

Steinby, Liisa 2009: Bahtin, Lukács, Hegel: subjekti, merkitsevä muoto ja aika-paikallisuus romaanissa. Teoksessa *Näkökulmia kertomuksen tutkimukseen*. Toim. Samuli Hägg, Markku Lehtimäki ja Liisa Steinby. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Tarkka, Pekka 16.9.1999: "Hannu Raittila sähköistää kielen ja saa yhteyden elektronisen ajan Suomeen. Kotimaamme kuva realismin jälkeen". *Helsingin Sanomat*.

Tarkka, Pekka 2000: *Suomalaisia nykykirjailijoita*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Toivoniemi, Janne : Skitsoanalyysiä keltanokille. Teoksessa *Vastarintaa nykyisyydelle. Näkökulmia Gilles Deleuzen ajatteluun*. Toim. Teemu Taira ja Pasi Väliaho. Turku: Eetos.

Tepora, Tuomas 2011: *Sinun puolestas elää ja kuolla. Suomen liput, nationalismi ja veriuhri 1917- 1945*. Helsinki: WSOY.

Termonen, Markus 2006: Eksodus. Teoksessa *Uuden työn sanakirja*. Toim. Mikko Jakonen, Jukka Peltokoski ja Akseli Virtanen. Helsinki: Tutkijaliitto.

Teräs, Kari 2001: *Arjessa ja liikkeessä. Verkostonäkökulma modernisoituviin työelämän suhteisiin 1880-1920*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Turunen, Risto & Kirstinä, Leena 2013: Lyhytproosan paikka nykykirjallisuudessa. Teoksessa *Suomen nykykirjallisuus 1. Lajeja, poetiikkaa*. Toim. Mika Hallila, Yrjö Hosiaisuus, Sanna Karkulehto, Leena Kirstinä ja Jussi Ojajarvi. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Vahtola, Jouko 2003: *Suomen historia. Jääkaudesta Euroopan unioniin*. Helsinki: Otava.

Vartiainen, Pekka 2013: *Postmoderni kirjallisuus. Länsimäisen kirjallisuuden historia 1945-2000*. Helsinki: Avain.

Virno, Paolo 2004/2006: *Väen kielioppi*. Suom. Inkeri Koskinen. Helsinki: Tutkijaliitto.

Virtanen, Matti 2002: *Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Vähämäki, Jussi 2006: General Intellect. Teoksessa *Uuden työn sanakirja*. Toim. Mikko, Jakonen, Jukka, Peltokoski ja Akseli Virtanen. Helsinki: Tutkijaliitto.

Vähämäki, Jussi 2009: *Itsen alistus*. Helsinki: Tutkijaliitto.

Wright, Steven 2007: "Back to the Future: Italian Workerist Reflect Upon the Operaista project." *Ephemeria* 2007, 7:1.

Ylikangas, Heikki 2007: *Käännekohdat Suomen historiassa*. Helsinki: WSOY.

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Tieteen termipankki: Kirjallisuudentutkimus: realismi.
<http://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:realismi> [Haettu: 15.1.2017]

Tieteen termipankki: Kirjallisuudentutkimus: robinsonadi.
<http://www.tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:robinsonadi>. [Haettu: 8.10.2016]

Vihla, Maria 2002: *Mihin mies eksyy? : miehen identiteetti Hannu Raittilan novellikokoelmassa Miesvahvuus*. Pro gradu-tutkielma. Turun yliopisto, kotimainen kirjallisuus.

